

ΟΤΙ Ο ΕΚ ΤΗΣ ΧΥΔΑΙΟΛΟΓΙΑΣ ΦΟΒΟΣ ΚΕΝΟΣ¹

Ὁ σύνδεσμος ὁ συνδέων ἀείποτε τὴν πόλιν τῆς Παλλάδος πρὸς τὴν Μικρὰν Ἀσίαν διετέλεσεν οὕτω στενός, ὡς ὁ τοῦ σώματος μετὰ τῆς ψυχῆς. Ὅ,τι εὐγενές καὶ ὑψηλὸν ἐπενόει ὁ νοῦς καὶ συνησθάνετο ἢ καρδία τῶν Ἑλλήνων τῆς Μικρᾶς Ἀσίας, εὐθὺς ἐξεφαίνετο τοῦτο ἐν τῇ δράσει τῶν Ἀθηναίων. Καὶ τὸ ἀνάπαλιν, ὅ,τι δῆποτε κατόρθωμα εἶτε ἐν τῇ θεωρίᾳ εἶτε ἐν τῇ πράξει κατόρθου τὸ δαιμόνιον τοῦτο πτολίεθρον, ἀπήχει ἰσχυρῶς ἐν τῇ Μικρᾷ Ἀσίᾳ.

Ἡ πόλις τῶν Ἀθηνῶν περισυνέλεξε τὴν διεσπαρμένην τοῦ Μικρασιατοῦ Ὀμήρου θεῖαν ποίησιν καὶ ὑπέθηκεν αὐτὴν βᾶσιν ἔθνικῆς παιδεύσεως. Τὴν ἐν Μιλήτῳ καὶ Σάμῳ καὶ Κολοφῶνι καὶ Ἐφέσῳ καὶ Κλαζομεναῖς θεῖα τινὶ μοίρᾳ ἐκπλαστήσασαν καὶ ταχέως εἰς περικαλλέστατον δένδρον ἀυξηθεῖσαν δέσποιναν τῶν ἐπιστημῶν, τὴν φιλοσοφίαν, μετὰ σπουδῆς περισυνήγαγεν ἢ φίλη τῆς σοφίας αὐτὴ πόλις καὶ συνεκέντρωσεν εἰς μίαν φωτοδόλον ἐστίναν, ἧς ἡ θαυμαστὴ ἀκτινοβολία διεθέρμανέ τε καὶ κατεφώτισεν ἔπειτα οὐ μόνον τὴν μητέρα Ἑλλάδα, ἀλλὰ κατ' ἀνάκλασιν καὶ αὐτὴν τὴν Μικρὰν Ἀσίαν καὶ τὸν κόσμον σύμπαντα.

Ἀναξαγόραν τὸν Κλαζομένιον καὶ Ἀσπασίαν τὴν Μιλησίαν ὑπερφυῶς θαυμάσασα διὰ τὴν σοφίαν ἢ τὰ καλὰ καὶ ὑψηλὰ ζηλοῦσα καὶ ἄριστα ἐκτιμῶσα αὕτη πόλις ἐκάθισε συμπαρέδρους καὶ συμβούλους τοῦ πηδαλιούχου τοῦ πολιτικοῦ σκάφους, τοῦ μεγάλου ἐκείνου Ἑλληνοσ, τοῦ Ὀλυμπίου Περικλέους, καὶ κατέστησεν ὁδηγούς αὐτοῦ καὶ ἀλείπτας εἰς μεγάλα Ἑλληνικὰ διανοήματα καὶ ὑψηλὰς πολιτικὰς πράξεις.

Εἰς τὸν Παῦλον κηρύττοντα τὴν νέαν πίστιν ἀνέφξεν ἡ εὐσεβὴς καὶ φιλόθεος πόλις τὰς πύλας τοῦ σεμνοτάτου αὐτῆς δικαστηρίου, τοῦ Ἀρείου πάγου, καὶ μετὰ προσοχῆς καὶ εὐλαβείας ἠκροάσατο τοῦ θεοῦ κήρυκος καὶ ἀνεγνώρισεν ἐν τῷ κηρύγματι αὐτοῦ ἴδια περὶ Θεοῦ διανοήματα, ἰδίους πόθους.

Εἰς ἱστορίαν ἀπέραντον θὰ περιέπιπτον, ἐν ἐπεχείρουν νὰ ἐπεξέλθω

¹ Λόγος ἐπὶ τῇ ἐπετείῳ ἑορτῇ τοῦ Συλλόγου τῶν Μικρασιατῶν «Ἀνατολῆς» ὑπὸ τοῦ προέδρου τοῦ Συλλόγου Μαργαρίτου Εὐαγγελίδου.

τὰ γεγονότα, τὰ μωρτυροῦντα τὴν προθυμίαν, μεθ' ἧς ἡ πόλις αὕτη ὡς οἰκεῖον ἐδέχετο καὶ ἐτίμα καὶ ἐξειδιούτο πᾶν διανοητικὸν ἢ πρακτικὸν τῆς Μικρᾶς Ἀσίας κατόρθωμα.

Ὡσαύτως δὲ καὶ ἡ Μικρὰ Ἀσία ἐθεώρει τὴν μεγαλῶνυμον ταύτην πόλιν ὡς καρδίαν ἐαυτῆς. Τοὺς πλῆμους αὐτῆς ἤσθανετο ἡ Μικρὰ Ἀσία πάσης ἄλλης Ἑλληνικῆς χώρας ζωηροτέρους καὶ οἰκειοτέρους. Εἰς τὴν πόλιν ταύτην, τὸ πρυτανεῖον τῆς σοφίας, παρέδιδεν ἡ Μικρὰ Ἀσία τὰ προσφιλῆ αὐτῆς τέκνα πρὸς παιδαγωγίαν. Παρ' αὐτῆς ἔλαβον τὰ φῶτα οἱ ἄριστοι τῆς Μικρᾶς Ἀσίας υἱοὶ καὶ μέχρι σήμερον εἰς τὰς Ἀθήνας πέμπονται τὰ τέκνα αὐτῆς, ἵνα παραλάβωσι τὸ φῶς τῆς ἐθνικῆς παιδείας καὶ τὴν λαμπάδα τῆς νέας ἐπιστήμης. Εἰς αὐτὴν δωρεῖται ἐλευθερίως ὅ,τι ἂν ἔχη τίμιον ἐν τῇ ἐπιστήμῃ, ἐν τῇ τέχνῃ, ἐν πάσῃ κοινωνικῇ καὶ ἐθνικῇ δράσει.

Τῆς πόλεως ταύτης τὴν διάλεκτον κατέστησεν ἡ Μικρὰ Ἀσία ἰδίαν ἐαυτῆς καὶ διὰ τῶν ἀξίων αὐτῆς τέκνων συνετέλεσεν, ἵνα καταστῇ αὕτη κοινὴ τοῦ Ἑλληνικοῦ ἔθνους γλῶσσα.

Ἡ Μικρὰ Ἀσία μετὰ τῆς πόλεως ταύτης ἐσχεδίασαν καὶ κατὰ τὸ πλεῖστον ἐξεργάσαντο τὸ θεσπέσιον ἐκεῖνο ἀγαλμα, οὗ ἔμπροσθεν διαβαίνοντες οἱ αἰῶνες καὶ οἱ λαοὶ τῆς γῆς καὶ ἄκοντες ἀποκαλύπτονται καὶ κύπτοντες προσκυνοῦσιν αὐτὸ εὐλαβῶς καὶ εὐγνωμόνως — λέγω δὲ τὴν ἡμερωτάτην καὶ ἐξανθρωπιστικωτάτην Ἑλληνικὴν παιδείαν, τὸν πολυῦμνητον ἑλληνισμόν.

Μετὰ τῆς πόλεως ταύτης ἐχάλκευσεν ἡ Μικρὰ Ἀσία κατὰ τὸ πλεῖστον τὴν γλωσσικὴν τοῦ ἔθνους ἐνότητα καὶ συνέσφιγγεν αὐτὴν ἐτι μᾶλλον σφιρηλατήσασα καὶ ἕτερον ἄρρηκτον, ἀδαμάντινον, θεῖον δεσμόν, τὴν θρησκευτικὴν τοῦ Ἑλληνικοῦ ἔθνους ἐνότητα.

Πόσον εὐεργετικὸς ὑπῆρξεν ὁ θεῖος οὗτος δεσμός κατὰ τὰς ὀδυνηρὰς τοῦ Ἑλληνικοῦ ἔθνους τύχας, εὐκόλως θὰ κατανοήσητε, ἐὰν ἐνθυμηθῆτε ὅτι οἱ Μικρασιάται Ἕλληνες ἀπολέσαντες τὴν γλωσσικὴν πρὸς τε ἀλλήλους καὶ πρὸς τοὺς ἄλλους ὁμοφύλους ἐνότητα ἐν τῇ ἀγορᾷ καὶ ἐν τῷ οἴκῳ διετήρησαν αὐτὴν ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ, ἐν τοῖς ἀγίοις τῶν ἀγίων. Διαφυλάττοντες δ' ἐν τῷ ἀδύτῳ τούτῳ τὴν γλωσσικὴν ἐνότητα, ὡς ὁ πολυτάλας Προμηθεὺς τὸ πάντεχνον τῶν θεῶν πῦρ ἐν νάρθηκι, λατρεύουσιν αὐτὴν ὡς σοφίζον καὶ ἀποθεοῦν ἅγιον πνεῦμα καὶ ἀγωνίζονται νῦν, ἵνα ἐκ τῶν ἀδύτων ἀναλάβωσιν αὐτὸ εἰς τὰς ἐαυτῶν ψυχὰς καὶ μεταλαμπαδεύσαντες εἰς τοὺς οἴκους καὶ εἰς τὰς ἀγορὰς συνάψωσι πάλιν μετὰ τοῦ ἐπιλοίπου γένους τὸν διακοπέντα ἐράσμιον τῆς γλώσσης δεσμόν.

Διὰ ταῦτα ὁ καταλύων τὴν θρησκευτικὴν ἡμῶν ἐνότητα οὗτος ἀνατρέπει τὸ ἱερόν, ἐν ᾧ τὸ πάνσοφον διατηρεῖται πῦρ τῆς γλωσσικῆς ἐνότητας, διασπᾷ καὶ συντρίβει τοὺς δεσμούς τῆς φυλετικῆς ἐνότητας. Οὗτος εἶνε ὁ θανάσιμος τοῦ Μικρασιάτου ἐχθρός, ὁ ἀδιάλλακτος ἡμῶν πολέμιος καί, ἵνα καθ' Ὁμηρον εἶπω :

Ὡς οὐκ ἔστι λέουσι καὶ ἀνδράσιν ὄρκια πιστά,
οὐδὲ λύκοι τε καὶ ἄρνες ὁμόφρονα θυμὸν ἔχουσιν,

οὕτως ἀδύνατον νὰ υπάρξῃ συνδιαλλαγή καὶ εἰρήνη ἡμῶν πρὸς τοὺς ἐπιβουλεύοντας τῇ θρησκευτικῇ καὶ γλωσσικῇ ἡμῶν ἐνότητι, μεθ' ὧν εἶνε ἀδιασπᾶστος συνδεδεμένη ἡ φυλετικὴ ἡμῶν ἐνότης.

Διὰ τοῦτο πρὸς τὴν ἑτερόδοξον κατάκτησιν, τὴν σεβασθεῖσαν τὴν γλῶσσαν ἡμῶν καὶ τὴν θρησκείαν συνεφιλιώθημεν καὶ συζῶμεν ὡς φίλοι ἐπὶ πλείστους αἰῶνας, τοὺς δ' ὁμοθρήσκους μὲν ἄλλ' ἐπιβουλεύσαντας τοῖς ὑψίστοις τῆς ἐθνικῆς ἡμῶν ὑπάρξεως ἀγαθοῖς ἀπεκρούσαμεν ἐν ἀγανακτήσει καὶ θέλομεν ν' ἀγνοῶμεν ὡς ξένους, ὡς ἐπιβούλους, ὡς πολεμίους ἀκηρύκτους.

Ἐνότητα θρησκευτικὴν, ἐνότητα γλωσσικὴν, ἐνότητα μουσικὴν ἐπιζητεῖ ὁ Μικρασιάτης. Ποθεῖ ἐνότητα μετὰ τῶν ὁμοφύλων τοιαύτην, οἷαν ἀποτελοῦσι τὰ μέλη τελείου ὀργανικοῦ σώματος.

Ὁ διακαέστατος τοῦ Μικρασιάτου πόθος εἶνε, ὅπως εἰ ἐξ Ἑλληνικοῦ στόματος ἐξερχόμενοι φθόγγοι διεγείρωσιν ἐν τῇ ψυχῇ παντός Ἕλληνας τὰς αὐτὰς εἰκόνας, τὰ αὐτὰ διανοήματα, τὰ αὐτὰ συναισθήματα.

Διὰ ταῦτα ὁ Σύλλογος ἡμῶν πρὸς τὴν ἱστορικὴν καὶ ἀρχαιολογικὴν καὶ πραγματικὴν ἐρεῦνη τῆς Μικρᾶς Ἀσίας, πρὸς τὴν καλλιέργειαν τῆς ἀδελφικῆς μὲν ἀγάπης τῶν μελῶν τῆς φυλῆς ἡμῶν πρὸς ἀλληλα, τῆς εἰρήνης δὲ καὶ φιλίας καὶ τοῦ συναισθήματος τῆς πατρίδος παρὰ πᾶσι τοῖς συνοίκις λαοῖς, ἔχει ἀναγεγραμμένη ἐπὶ τῆς σημαίας αὐτοῦ θρησκευτικὴν ἐνότητα, γλωσσικὴν ἐνότητα, μουσικὴν ἐνότητα. Θεωρεῖ ἐπομένως ἐχθρὸν μὲν ἄσπονδον καὶ ἀδιάλλακτον πάντα, ὅστις ὑφ' οἰονδήποτε σχῆμα ἐπιβουλεύει ἐνὶ τῶν τιμωτάτων τούτων ἀγαθῶν αὐτοῦ, φίλον δὲ καὶ βοηθὸν καὶ εὐεργέτην καὶ προστάτην πάντα συνεργοῦντα πρὸς διαφύλαξιν καὶ ἀνάπτυξιν τῶν ἀγαθῶν τούτων. Πάνυ εὐλόγως ἄρα τὰ ἐσχάτως περ' ἡμῖν ἀναφανέντα παράδοξα περὶ γλώσσης διδάγματα εἰς μεγίστην ἐνέβαλον ἀθυμίαν ἡμᾶς τοὺς Μικρασιάτας· διότι, ἂν αὐτὰ ὑπερισχύσωσιν, εἰ Ἕλληνες τῆς Μικρᾶς Ἀσίας ἀποκόπτονται τοῦ λοιποῦ Ἑλληνικοῦ κόσμου. Ἡ τῆς προτεινομένης γλώσ-

σης ἐκμάθησις εἶνε αὐτοῖς ἀδύνατος διὰ τὸ ἀκανόνιστον, ἀκατάσκευον καὶ χαῶδες· διότι θὰ ὑπάρχωσι τόσαι Ἑλληνικαὶ διάλεκτοι ὅσαι χῶραι ὑφ' Ἑλλήνων κατοικούμεναι, καὶ τόσαι πάλιν διαλεκτικαὶ διαφοραὶ μερικώτεραι ὅσαι βαθμίδες ἀναπτύξεως. Οὕτω δὲ θὰ παρεμβληθῆ μεταξὺ τῶν Μικρασιατῶν καὶ τοῦ λοιποῦ Ἑλληνικοῦ χάσμα μέγα, ὅμοιον πρὸς ἐκεῖνο, ὅπερ δὲν ἐδύνατο νὰ διαπεράσῃ ὁ δίκαιος Λάζαρος, ἵνα βρέξῃ τὸ χεῖλος τοῦ ἐν τῇ γένῃ τοῦ πυρὸς καιομένου. Ὁ Ἕλληνας ἄρα τῆς Μικρᾶς Ἀσίας ὁ ἀρμενίζων οὐδὲν ἄλλο πρακτικώτερον ἔχει νὰ πράξῃ τότε ἢ νὰ καλλιεργήσῃ τὴν ἀρμενικὴν καὶ ὁ τουρκίζων τὴν τουρκικὴν καὶ ὁ τουρκοαρμενοελληνίζων τὴν τουρκοαρμενοελληνικὴν καὶ οὕτω καθ' ἑξῆς. Οἱ ταῦτα τὰ ἀντεθνικά, τὰ παράκοπα εἰσηγούμενοι ἀπελαύνουσιν εὐπετῶς τοὺς Ἕλληνας τῆς Μικρᾶς Ἀσίας μακρὰν τῶν ὁμοφύλων αὐτῶν.

Τοιοῦτω μικρῷ ἔργῳ ἐπεχείρησαν οἱ ἀσπονδοῦντες τῆς Ἑλληνικῆς γλώσσης καὶ θρησκείας ἐχθροί, οἱ τυχοδιῶκται ἐκεῖνοι φράγκοι, οἱ τὴν ὀρθόδοξον Ἀνατολὴν νὰ ἐκπαπίσωσιν ἀγωνιζόμενοι, καὶ ὅσοι ἐκ τῶν νῦν ξένων φθονεροὶ πρὸς ἡμᾶς ὄντες ἀγανακτοῦσιν ὅτι ἡμεῖς ἔθνος πτωχὸν καὶ μικρὸν τολμῶμεν νὰ ἐγείρωμεν ἀξιώσεις ἐπὶ θαυμασιωτάτης γλωσσικῆς κληρονομίας, ἐφ' ἣ ἐγκαλλωπίζεται ὁ σοφὸς κόσμος. Ὅπως δὲν ἠνείχοντο μέχρι πρό τινος νὰ φέρωμεν τὸ μέγα τοῦ Ἑλληνος ὄνομα, οὕτω δὲν ἀνέχονται νὰ βλέπωσιν εἰς τὰ στόματα ἡμῶν τὴν θεῖαν τοῦ Πλάτωνος καὶ τοῦ Ξενοφῶντος γλώσσαν. Οἱ παρ' ἡμῖν ἄρα φίλοι τῆς χυδαιολογίας εἶνε κακόζηλοι μαθηταὶ τῶν ἐχθρῶν τῆς ἡμετέρας φυλῆς.

Ἄν δὲ ποιῶμαι λόγον περὶ αὐτῶν ἐνταῦθα, πράττω τοῦτο οὐχὶ φοβούμενος μὴ ριζωθῶσι τὰ γελοῖα αὐτῶν διδάγματα, ἀλλ' ἵνα δεῖξω τὴν ἀτοπίαν αὐτῶν καὶ παραθαρρύνω τοὺς ἀθυμοῦντας συμπατριώτας μου.

Ἡ ἐπικράτησις τῆς χυδαιολογίας προῦποτίθησι τὴν ἐπικράτησιν τῆς ἀλογίας καὶ τῆς ἀφιλοκαλίας. Ἐφ' ὅσον ὅμως ζῆ ἐν τοῖς Ἕλλησι τὸ συμπεφυκὸς τῇ ἀνθρωπίνῃ φύσει λογικὸν καὶ φιλόκαλον, δὲν εἶνε δυνατὸν νὰ προτιμήσωσι τοῦ λογικοῦ τὸ ἄλογον, τοῦ κάλλους καὶ τῆς εὐμορφίας τὸ δυσειδές καὶ δύσμορφον. Ἡ δὲ Ἑλληνικὴ γλώσσα εἶνε τὸ ἀπαύγασμα τῆς ἐπὶ 3 χιλιάδας ἐτῶν ἐνεργείας τῶν λογικωτάτων καὶ φιλοκλωτάτων διανοιῶν ἀδύνατον ν' ἀποβάλωσιν οἱ Ἕλληνες λαμπρὸν καὶ σοφὸν γλώσσης ὄργανισμὸν καὶ νὰ προτιμήσωσι πενιχρὰ καὶ δύστηνα καὶ κακόζηλα συντρίμματα, ὡς εἶνε ἀδύνατον ν' ἀποβάλωσι ἀριστουργήματα τῶν μεγάλων Ἑλλήνων γλυπτῶν καὶ νὰ προτιμήσωσι τὰ δύσμορφα καὶ ἀκίνητα τῶν Ἀσυρίων καὶ Αἰγυπτίων κακοτεχνήματα. Πρέπει πρῶτον

νὰ μεταβάλλῃ φύσιν ὁ Ἕλληνας, ἵνα ὡς ὁ ὄνος προτιμήσῃ ἀντὶ συρμάτων χρυσοῦ σύρματ' ἀχύρου.

Τὸ ἐπιχείρημα τῶν χυδαιστῶν ὅτι πρέπει νὰ διαφθαρῆ ἡ γλώσσα χάριν τῆς ἀναπτύξεως τοῦ λαοῦ εἶνε ἀτοπώτατον. Ἡ δόξα αὕτη ἀφορμάται ἀπὸ τῆς ἀτοπίας ὅτι γλώσσα καὶ διάνοια εἶνε ἀλλήλων κεχωρισμένα, ὅτι αἱ παραστάσεις καὶ αἱ ἔννοιαι ὑπάρχωσι καθ' ἑαυτὰς ἔτοιμοι, κατόπιν δὲ ὁ νοῦς δημιουργεῖ ἢ εὐρίσκει τὴν γλώσσαν πρὸς ἔκφρασιν αὐτῶν. Ἀλλὰ γλώσσα καὶ διάνοια βαίνουσι παραλλήλως καὶ ἀδιασπάστως. Ἐκτείνεται ἡ διάνοια; ἐκτείνεται καὶ ἡ γλώσσα· συστέλλεται ἡ διάνοια; συστέλλεται καὶ ἡ γλώσσα. Ὁ πεπαιδευμένος ἔχει τὴν γλώσσαν πλουσίαν, ὁ δὲ ἀμαθὴς πενιχρὰν· καὶ τὰνάπαλιν, ὅπου γλώσσα πενιχρὰ, ἐκεῖ καὶ διανοίας εὐτέλεια, ὅπου δὲ πλοῦτος γλώσσης, ἐκεῖ καὶ διανοίας εὐρύτης. Ὅσοι ἄρα παρ' ἡμῖν ἀρκοῦνται τῇ πενιχροτάτῃ καὶ εὐτελεστάτῃ γλώσσῃ τῆς ἀγροικίας καὶ κκοδαμιονίας τοῦ Ἑλληνικοῦ ἔθνους, οὗτοι δὲν ἔχουσι διανοήματα πλουσιωτέραν ἀπαιτοῦντα γλώσσαν· διότι, ἂν εἶχον, εὐθὺς θὰ ἠσθάνοντο τὴν ἀνάγκην δημιουργίας ἀναλόγου περιβολῆς. Οἱ πεπαιδευμένοι τοῦ Ἑλληνικοῦ ἔθνους ὅμως, εἰ καὶ ἔχουσιν εἰς χρῆσιν αὐτῶν τὴν πλουσιωτάτην καὶ εὐκαμπτοτάτην καὶ γονιμωτάτην τῶν γλωσσῶν τοῦ κόσμου, ὅμως ἰδρῶτι περιρρέονται, ὡς ἂν πρόκειται νὰ ἐκφράσωσιν ἀκριβῶς ἑλληνιστὶ νέας ἔννοιαι.

Τοὺς χυδαιστὰς ἄρα δὲν δυνάμεθα νὰ καθίσωμεν κριτὰς περὶ πράγματος, οὐ τὴν ἀνάγκην δὲν αἰσθάνονται, ὡς οὐδεμίαν θὰ ἐδίδομεν προσοχὴν εἰς τοὺς φιληδοῦντας εἰς τὸν ζουρνᾶν καὶ τὸ τύμπανον, ἂν ἀπεφαινοντο οὗτοι περιττὴν τὴν μουσικὴν τοῦ Beethoven καὶ τοῦ Strauss καὶ τοῦ Wagner.

Κριτήριον εἶνε οὐχὶ ἡ ἀτέλεια ἀλλ' ἡ τελειότης, οὐχὶ ἡ ἄγνοια ἀλλ' ἡ γνῶσις. Καὶ οὗτοι δὲ, οἱ τῆς χυδαιολογίας ἐρασταί, ἂν μορφωθῶσι καὶ γένωνται ἐγκύμονες νοημάτων ἀδρεπηθῶλων, θὰ λάβωσιν ἀνάγκην εὐπρεπεστέρων σπαργάνων, ἵνα σπαργανώσωσι τοὺς νέους αὐτῶν τόκους.

Ἄφ' οὗ λοιπὸν ἀνάπτυξις γλώσσης σημαίνει ἀνάπτυξιν διανοίας, ἢ ἀξίωσις τῶν χυδαιστῶν, ὅπως ἐπανελάθωμεν εἰς γλώσσαν βάρβαρον καὶ πενιχρὰν, ἰσοδυναμεῖ πρὸς τὴν ἀπαίτησιν νὰ καταπέσῃ τὸ Ἑλληνικὸν ἔθνος εἰς τὴν κατάστασιν τῶν Κυκλώπων, οἵτινες κατὰ τὸν θεῖον Ὅμηρον οὔτε δίκας οὔτε θέμιστας, οὔτε ἀγορὰς οὔτε δικαστήρια εἶχον, οὐδ' ἔμελλεν αὐτοῖς ἀλλήλων παντάπασιν.

Ὁ ἀμαθὴς λαὸς οὐδέποτε δύναται νὰ κατανοήσῃ διανόημά τι, ὅσον

χυδαίαν καὶ ἂν μεταχειρισθῆς πρὸς αὐτὸν γλώσσαν, εἴν μὴ ἔχη γνώσει τῶν στοιχείων τοῦ διανοήματος. Ἡ δὲ ἀνάπτυξις τοῦ λαοῦ δὲν κατορθοῦται διὰ τῆς καταλύσεως τῆς γλώσσης, ἥτις εἶνε καὶ κατάλυσις τῆς γνώσεως καὶ τῆς ἐπιστήμης· διότι ἡ γνώσις καὶ ἡ ἐπιστήμη συναυξάνονται μετὰ τῆς γλώσσης, ἔχουσι πρὸς τὴν γλώσσαν ὡς τὸ κοῖλον πρὸς τὸ κυρτόν, ὡς τὸ κάτοπτρον πρὸς τὴν κατοπτρικὴν εἰκόνα. Πρέπει νὰ ὑπάρχη κάτοπτρον, ἵνα ὑπάρχη καὶ κατοπτρικὴ εἰκὼν, καὶ ὅσο καθαρώτερον τὸ κάτοπτρον, τοσοῦτω σαφεστέρα καὶ ἡ κατοπτρικὴ εἰκὼν. Διὰ τῆς διδασκαλίας λοιπόν, διὰ τῆς μαθήσεως, διὰ τῆς μορφώσεως τοῦ νοῦ καὶ τῆς καρδίας ἀναπτύσσεται ὁ λαός, καὶ οὐχὶ διὰ τῆς ἀφαιρέσεως τοῦ ὄργάνου τῆς διδασκαλίας. Εἶνε δὲ παράδοξον πῶς δὲν συνωρῶσιν οὗτοι, ὅτι ἐκάστη ἐννοία ἔχει καὶ ἓν σύμβολον λεκτικόν, καὶ ὅτι ἄνευ τοῦ συμβόλου τούτου δὲν εἶνε δυνατόν νὰ κατανοήσῃ ὁ αἰσθητικὸς ἄνθρωπος τὴν νοερὰν ἐννοίαν. Οἱ ἄνθρωποι οὗτοι ἀφορμῶνται, φαίνεται, ἀπὸ τῆς ἀτόπου ὑποθέσεως, ὅτι αἱ ἐννοιαὶ εὐρίσκονται χωρισμέναι τῆς αἰσθητικῆς αὐτῶν περιβολῆς, γυμναὶ λέξεων. Τότε προτείνομεν αὐτοῖς νὰ ἀφαιρέσωσι τὴν λέξιν ἀπὸ τῆς ἐννοίας καὶ νὰ δείξωσιν ἡμῖν τὴν ἐννοίαν γυμνήν. Ἀλλὰ θ' ἀντίπωσιν ἴσως· ναί, ὁμολογοῦμεν ὅτι ἡ ἐννοία εἶνε συνημμένη ἀναποσπαστως μετὰ τῆς λέξεως· δὲν ἀρνούμεθα τοῦτο, ἀλλὰ θέλομεν νὰ περιβάλωμεν τὴν ἐννοίαν ἄλλο ἔνδυμα. Τὸν γλωσσικὸν λοιπὸν πλοῦτον, ὃν ἡ ἀριστουργὸς Ἑλληνικὴ διάνοια ἐν ἔτεσιν ὑπερτριχιλίαις ἐδημιούργησε, θὰ ἀποβάλῃτε ὡς ἄχρηστον καὶ θὰ δημιουργήσητε ἄλλον νέον; Δὲν ὁμοιάζετε πρὸς τὸν θέλοντα ν' ἀνατρέψῃ τὸν Παρθενῶνα, ἵν' ἀντικαταστήσῃ αὐτὸν διὰ πλινθίων καὶ ἀχυρίνων καλυβῶν; Δὲν ὁμοιάζετε πρὸς ἄφρονα κληρονόμον, ὅστις ἀποβάλλει τὸν περιελθόντα εἰς αὐτὸν πλοῦτον, ἵνα ἄρξῃται συλλέγων λεπτόν πρὸς λεπτόν; Τοιαῦτα συμβουλευέτε τῷ ἔθνει, τῷ κεκτημένῳ θησαυρὸν πολυτιμότητων, δι' ὃν τιμᾶται ὑπὸ τῶν ἐθνῶν ἀπάντων, εἰς ὃν ὀφείλει τὴν δόξαν αὐτοῦ, τὴν ζωὴν αὐτοῦ, καὶ δι' οὗ θὰ δημιουργήσῃ καὶ μέλλον πολλῶ τῷ παρελθόντος ἐνδοξότερον, ἂν σωφρονῇ; Συμβουλευέουσιν ἡμῖν πρὸς τούτοις, ὅτι ὀφείλομεν νὰ ἐπιχειρήσωμεν πανταχοῦ γῆς ἀνσκαφαίς, ἵνα εὕρωμεν τὰ ὑπὸ τῆς προκρουστικῆς ἀπαιδευσίας ἠκρωτηριασμένα, συντεθλασμένα καὶ ἐρρυπωμένα γλωσσικὰ συντρίμματα ἢ τὰ ἀκαλλῶς καὶ γελοῖως συγκολληθέντα, ἵνα ταῦτα προβάλωμεν ἡμῖν παραδείγματα μιμήσεως, ἀποσκορακίσωμεν δὲ τὰ τέλεια γλωσσικὰ μνημεῖα, τὰ ὄντα ἔκφρασις ψυχῆς γενναίας καὶ εὐγενοῦς, διανοίας λεπτῆς καὶ σοφωτάτης. Τοῦτό ἐστίν ὁμοιον, εἴν τις συμβουλεύσῃ νεαρῶ καλλιτέχνῃ νὰ μὴ σπουδάζῃ περὶ τὰ ἀκέραια τῶν

μεγάλων καλλιτεχνῶν ἀριστουργήματα καὶ ὑποβάλλῃ ταῦτα ὑποδείγματα τῆς καλλιτεχνικῆς αὐτοῦ δημιουργίας, ἀλλὰ τὰ συντρίμματα, τὰ ὑπὸ τε τῆς πολυκαιρίας καὶ τοῦ ρύπου ἀδιάγνωστα καταστάντα, ἢ τὰ ὑπὸ ἀπειροκάλων τεχνιτῶν δι' ἰδίων ἀκαλλῶν καὶ ἀτέχνων προθηκῶν συγκεροτημένα. Δὲν εἶνε μωρία τὸ συμβουλεύειν ὅτι πρέπει ν' ἀνασύρωμεν εἰς τὴν ζωὴν τὸ λίενη καὶ λιὲν καὶ λέν καὶ λένα καὶ λένι καὶ λέγουνε καὶ λένε καὶ λέγουν καὶ τὰ λέγονταν καὶ λέγονταν καὶ λεγόντανε καὶ λεγόντουσαν καὶ λεγόντουσανε, ἵνα ἔχωμεν παραδείγματα μιμήσεως πρὸς κατασκευὴν καλλιτεχνικῆς γλώσσης, ν' ἀποβάλωμεν δὲ τὸ λέγουσι καὶ ἐλέγοντο, ἄπερ ἐξῆλθον ἐκ τῶν στομάτων τῶν ἀριστέων τοῦ Ἑλληνικοῦ ἔθνους καὶ ἕτερον Ἑλληνικὰ ὄντα ἐπὶ χιλιάδας ἐτῶν καὶ τέρπουσιν ἔτι καὶ θὰ τέρπουσι τοὺς μύστας τῶν Ἑλληνικῶν γραμμάτων εἰς αἰῶνα τὸν ἅπαντα; Δὲν εἶνε παράδοξος αὕτη ἡ κλίσις πρὸς τὰ γλωσσικὰ σπαράγματα, πρὸς τὰ Ὀμηρικὰ ἐλώρια;

Συχνάκις ἀκούομεν καὶ ἀναγινώσκομεν τὸ κατ' οὐδὲν λογικώτερον οὐδ' εὐπρεπέστερον τοῦ προηγουμένου ἐπιχείρημα, ὅτι ὥσπερ τὰ νεώτερα ἔθνη ἀποβαλόντα τὴν νεκρὰν Λατινικὴν ἀνάπτυξαν τὰς ἐθνικὰς αὐτῶν γλώσσας, ἀπὸ δὲ τοῦ χρόνου τούτου χρονολογεῖται καὶ ἡ τῶν λαῶν τούτων εἰς τὴν ἐπιστήμην, τὴν τέχνην, τὸν πολιτικὸν καὶ θρησκευτικὸν βίον καὶ καθόλου εἰς τὸν ἐξάνθρωπισμὸν ἐπίδοσις, ὥσπερ οἱ τὰ ἐθνικὰ ἰδιώματα ἀντὶ τῆς Λατινικῆς εἰσαγαγόντες θεοποιοῦνται νῦν ὡς πρωτοστάται τῆς ἐθνικῆς αὐτῶν προόδου, οὕτω, λέγουσιν, ὀφείλει νὰ πράξῃ καὶ τὸ Ἑλληνικὸν ἔθνος ὑπὲρ τῆς ἐπιδόσεως αὐτοῦ, οὕτως ὀφείλοισι νὰ πράξωσι καὶ οἱ πεπαιδευμένοι Ἕλληνες, ὅπως ἀξιωθῶσιν ὁμοίας δόξης πρὸς τὴν τοῦ Παρακέλσου, τοῦ Λεσιγγίου καὶ τῶν ἄλλων. Ἀλλ' οἱ ταῦτα λέγοντες παντάπασιν ἐπιλανθάνονται ὅτι ἡ μὲν Λατινικὴ ἦτο ξένη τοῖς λαοῖς ἐκείνοις καὶ νεκρὰ γλώσσα, ἡ δ' Ἑλληνικὴ εἶνε γλώσσα ζῶσα καὶ σφριγῶσα, ἣν οὐδέποτε ὁ Ἑλληνικὸς λαός ἐπαύσατο λαλῶν, ὅτι ἀκριβῶς ὅ,τι ὁ Παρακέλσος καὶ οἱ ἄλλοι ἐκεῖνοι ἄνδρες ἐπραξαν ὑπὲρ τῆς ἐθνικῆς αὐτῶν γλώσσης, τοῦτο διατελοῦσι πράττοντες οἱ πεπαιδευμένοι τοῦ Ἑλληνικοῦ ἔθνους ἀπὸ τοῦ δεκάτου ἔκτου αἰῶνος, ἦτοι καλλιεργοῦσι καὶ καθαίρουσι τὴν ἐθνικὴν ἡμῶν γλώσσαν, ἥτις ἐνεκα τῆς ἀμαθείας καὶ κακοδαιμονίας, εἰς ἣν περιέπεσε τὸ Ἑλληνικὸν ἔθνος, ἀπέβαλε τὸν πλοῦτον αὐτῆς καὶ κατερρυπάνθη συνανακραθεῖσα μετὰ ξένων καὶ βαρβάρων γλωσσῶν.

Εἰς φανερὰν δ' ἀντίφασιν περιπίπτουσιν ἅμα μὲν ζητοῦντες κοινὴν τῶν Ἑλλήνων ἢ, ὡς λέγουσιν, ἐθνικὴν γλώσσαν, ἅμα δὲ ἀποβάλλοντες

τὴν κοινὴν τῶν Ἑλλήνων γλῶσσαν καὶ πειρώμενοι νὰ δημιουργήσωσι γλωσσικὸν κυκεῶνα ὑπ' οὐδενὸς ἄλλου ἀποδεκτὸν γινόμενον ἢ μόνον ὑπὸ τῶν ἐπαινούντων αὐτὰν καὶ δὴ οὐδ' ὑπ' αὐτῶν τῶν ἐπαινούντων αὐτόν.

Φαίνεται δὲ ὅτι οὐδ' ἡ λέξις κοινὴ καὶ ἐθνικὴ ἔχει ὠρισμένην ἐν τῇ διανοίᾳ αὐτῶν ἔνοιαν. Κοινὴ γλῶσσα εἶνε ἐκείνη, ἣς τὸ ἔθνος ποιῆται χρῆσιν ἐν τῷ βουλευτηρίῳ, ἐν τοῖς δικαστηρίοις, ἐν τοῖς σχολείοις, ἐν ταῖς αἰθούσαις καὶ ταῖς πλατείαις, ἀπὸ τοῦ ἄμβωνος, ἐν τῇ ἐφημεριδογραφίᾳ, ἐν ταῖς συγγραφαῖς καὶ πάσαις ταῖς κοινωνικαῖς αὐτοῦ σχέσεσιν, οὐχὶ δὲ ἐκείνη, ἣν οὐδεὶς σεμνολογῶν μεταχειρίζεται, ἀλλὰ μόνον ἡ βωμολοχία, ἡ τὸν γέλωτα τοῦ ἀκρωμένου νὰ διεγείρῃ ἐπιδιώκουσα. Τὰ χυδαῖστὶ γραφόμενα ἀναγινώσκωμεν οὐχὶ ὡς διανοητικὴν παραγωγὴν, ζῶν διαρκῆ ἔχουσαν, ἀλλ' ὡς ἄθυρμά τι παράδοξον καὶ παράτροπον καὶ περιέργον καὶ στιγμαῖον, ὅπερ τὸ πολὺ ἐγείρει ἐν ἡμῖν τὴν εὐαρέσκειαν ὅτι γινώσκει ὁ γράφων νὰ ἀπομιμηθῆται τὸν ἀπαιδευτόν, τὸν ἀγροῖκόν, τὸν βωμολόχον, τὴν ἀκομφίαν τῆς γλώσσης καὶ τὴν ἀκαμφίαν τῆς διανοίας. Τοῦτο νομίζουσι θαυμασμὸν καὶ ἐνταῦθα κείται ἡ μεγίστη ἀπάτη, ἡ αὐταπάτη τῶν χυδαιολογούντων, ὅτι, ἐν ᾧ ἀναγινώσκονται μετὰ τῆς περιεργίας μέχρι τίνος βαθμοῦ δύναται νὰ προβῶσιν ἀσχημονοῦντες περὶ τὴν γλῶσσαν καὶ διαστρέφοντες τὴν τοῦ καλοῦ αἴσθησιν, νομίζουσιν ὅτι ἀξιῶνται τιμῆς καὶ θαυμασμοῦ. Ἄλλ' ὅσον θαυμάζουσιν οὗτοι τοὺς Πτωχοπροδρόμους τῆς δυστυχῆς ἡμῶν Βυζαντιακῆς περιόδου, τοσοῦτον θαυμασμὸν ὀφείλουσι ν' ἀπεκδέχωνται ὑπὸ τοῦ φιλοκάλου καὶ πεπαιδευμένου Ἑλληνικοῦ ἔθνους.

Ὁ περὶ χυδαιολογίας θόρυβος δὲν εἶνε προῖον πραγματικῆς ἀνάγκης, ἀλλὰ ξένον τι καὶ παρείσακτον, εἶνε οἱ ἄφροι τοῦ ἐν τῇ Ἑσπερίᾳ ἐγεθέντος κλύδωνος ὑπὲρ τῆς προφορικῆς, τῆς ἀγρίας, τῆς ἀχαλινώτου γλώσσης. Ὅπως δὲ τὸ κοινωνικὸν ζήτημα τὸ βαθὺν ἔχον λόγον ἐν ταῖς κοινωνίαις τῆς Ἑσπερίας μετεφυτεύθη γελοιωδῶς καὶ παρ' ἡμῖν, ὅπως πρό τίνος ἔτι χρόνου ἦτο τοῦ συρμοῦ τὸ ἐκφαυλίζειν τὴν Βυζαντιακὴν ἡμῶν ἱστορίαν σύμπασαν καὶ ὑπολαμβάνειν τοὺς Βυζαντίνοὺς ἀνθρώπινα βδελύγματα, διότι τοιοῦτους ἤθελον αὐτοὺς οἱ ἐκ συστήματος ἢ ἐκ συνηθείας ὑβρίζοντες τοὺς Ἕλληνας τοῦ Βυζαντίου, οἱ Παπικοί, παρ' ὧν ἠντλοῦμεν τὰς περὶ Βυζαντίου γνώσεις ἡμῶν, οὕτως ἀλογίστως ἀναμασσώμεθα καὶ περὶ γλώσσης ὡς γελοῖοι ὑποκριταὶ ὄσους μετὰ τινὰς δικαίου ἀφορισμοὺς ἐκσφενδονίζουσιν οἱ περὶ τὴν γλωσσολογικὴν ἐπιστήμην ἀσχολούμενοι Ἑσπεῖριοι περὶ τῆς μορφώσεως τῶν ἰδίων γλωσσῶν.

Ἐντεῦθεν ἔχουσι τὴν καταγωγὴν, φίλοι συμπατριῶται, ὅσα ἀσύστατα καὶ ἀσύμφυλα καὶ παράκοπα καταχέουσιν ἡμῶν οἱ χυδαιολόγοι.

Ἄλλὰ ταῦτα οὐδὲν κοινὸν ἔχουσι πρὸς τὸ παρ' ἡμῖν γλωσσικὸν ζήτημα. Ἐκεῖνοι προσπαθοῦσι νὰ μορφώσωσιν ἐξ ὑπαρχῆς γλῶσσαν, ἡμεῖς δὲ ἔχομεν ἤδη τελειοτάτην. Ἐχομεν ἄγαλμα, λαξευθὲν ὑπὸ τοῦ ἔθνους τῶν Φειδιῶν καὶ Πραξιτελῶν. Παρὰ τὸ ἄγαλμα τοῦτο οὐδὲν κακοτέχνημα δύναται νὰ σταθῇ. Εἶνε ἀνάγκη πρῶτον νὰ κλείσῃ τὸ ἡμέτερον πανεπιστήμιον, νὰ διαλυθῶσι τὰ γυμνάσια καὶ τὰ σχολεῖα, νὰ κλεισθῶσιν αἱ ἐκκλησίαι, νὰ ἐκβαρβαρωθῇ τὸ Ἑλληνικὸν ἔθνος σύμπαν, ἀλλὰ οὐδὲ τοῦτο ἀρκεῖ, εἶνε ἀνάγκη προσέτι νὰ ἐξορισθῇ ἐκ τῶν πανεπιστημίων καὶ τῶν ἄλλων ἐκπαιδευτηρίων τοῦ παλαιοῦ καὶ νέου κόσμου ἡ Ἑλληνικὴ γλῶσσα, εἶνε ἀνάγκη νὰ καῶσιν αἱ βιβλιοθήκαι, νὰ ἐξαλειφθῇ παντελῶς ἐκ τοῦ προσώπου τῆς γῆς ἡ Ἑλληνικὴ γλῶσσα, ἵνα τραπῇ ἡ γλῶσσα ἡμῶν τὴν πρὸς τὰ χεῖρω πορείαν, ἵνα διακοπῇ ἡ συνέχεια αὐτῆς μετὰ τῆς ἀρχαίας. Ἐφ' ὅσον ὑπάρχει καὶ τεμάχιον μόνον Πλάτωνος καὶ Εὐαγγελίου σωζόμενον, πρὸς αὐτὸ θὰ κανονίζῃ ὁ Ἕλληνας τὴν γλῶσσαν αὐτοῦ.

Μὴ ταράττεσθε λοιπόν. Ἡ γλωσσικὴ συνέχεια δὲν εἶνε δυνατόν νὰ διακοπῇ, ἡ πολυπλοκότης ἡμῖν γλωσσικὴ τοῦ ἔθνους ἐνόττης χωρεῖ πρὸς τὸ τέρμα αὐτῆς ἀκατασχέτως. Αἱ πρὸς ἀλλαγὴν πορείας ἀντιδράσεις ἐγένοντο πρότερον ἀπειλητικώτεραι, ἀλλὰ κατ' οὐδὲν ἴσχυσαν ν' ἀνακόψωσι τὴν φυσικὴν, τὴν ὀρμητικὴν τῆς γλώσσης πορείαν, τὴν ὑπὸ χιλιᾶδων ἐτῶν ὑποδεδειγμένην.

Ὁ Βιλλαρᾶς καὶ ὁ Κωνσταντᾶς καὶ ὁ Φιλιππίδης ἐγένοντο ἀρχηγοὶ νέας γραμματικῆς, ἀλλ' αὐτοὶ οὗτοι ἐνεῖδον τὸ μάταιον τοῦ ἐγγειρήματος αὐτῶν καὶ ἀνακρουσάμενοι πρῶμναν ἢ μᾶλλον ὑπὸ τῆς βίας τῶν πραγμάτων παρασυρθέντες ἠναγκάσθησαν καὶ ἄκοντες, ὡς αὐτοὶ ὁμολογοῦσι, νὰ φυλάττωσι πανταχοῦ τοὺς τύπους τῆς Ἑλληνικῆς.

Μὴ θορυβεῖσθε, ἀγαπητοὶ συμπατριῶται. Ἡ τὴν ἐνότητα αὐτῆς ὑπὲρ πᾶν ἀγαθὸν τιθεμένη Ἑλληνικὴ φυλὴ δὲν δύναται ποτε σφραγεῖσθαι νὰ ἐκλέξῃ ὡς ἐνότητος αὐτῆς ὄργανον γλωσσικὸν χάος, τὸ πάθος τῆς πυργοποιίας, οἷον παρέχουσι τὰ κατὰ χώρας ἰδιώματα τῶν Ἑλλήνων, ἀλλὰ θὰ ποθῇ, θὰ ἐπιδιώκῃ ὄργανον ἐνιαῖον. Τοιοῦτον δὲ ὑπὸ τῶν αἰώνων ἐξεργασμένον, κάλλιστον καὶ θαυμαστὸν ὡς τᾶριστουργήματα τοῦ Πραξιτέλους καὶ τοῦ Φειδίου καὶ τοῦ Λυσίππου, εἶνε ἡ κοινὴ τῶν Ἑλλήνων γλῶσσα.

Τὸ Ἑλληνικὸν ἔθνος κέκτηται ἤδη κοινὴν γλῶσσαν, δι' ἣς ὁ ῥήτωρ τοῦ ἐν Ἀθήναις βουλευτηρίου συγκινεῖ πάντα ὅπου δῆποτε γῆς εὐρισκόμενον Ἕλληνα, ἐκτὸς ἂν εἶνε οὗτος ἐκ τῶν ἀποβαλόντων τὴν πάτριον φωνήν· ἔχει κοινὴν γλῶσσαν, δι' ἣς ὁ ἱεροκῆρυξ εἰσάγει τὰς θρησκευ-

τικὰς ἀληθείας εἰς τὰς ψυχὰς τῶν Ἑλλήνων, δι' ἧς οἱ συγγραφεῖς διδάσκουσι καὶ τέρπουσι τοὺς φιλαναγνωστοῦντας τῶν Ἑλλήνων, δι' ἧς ἀνακοινοῦμεθα ἀλλήλοις τὰ διανοήματα καὶ τὰ συναισθήματα ἡμῶν, ὅπου ἂν εὐρεθῶμεν, ἐν Ἀθήναις, ἐν Θεσσαλονίκῃ, ἐν Κωνσταντινουπόλει, ἐν Τραπεζοῦντι, ἐν Ἀμισῷ, ἐν Ἱερουσαλήμ, ἐν Σμύρνῃ, ἐν Κύπρῳ, ἐν Ἀλεξανδρείᾳ, πνκταχοῦ τέλος, ὅπου ἂν ὁμόφυλοι ἡμῶν ὑπάρχουσιν. Ἐχομεν πλέον ἢ κοινὴν τῶν Ἑλλήνων γλῶσσαν, ἔχομεν ἤδη παγκόσμιον, διεθνῆ γλῶσσαν, δι' ἧς συγκοινωνοῦμεν μετὰ τῶν πεπαιδευμένων Ἑσπερίων καὶ Ἀμερικανῶν καὶ ὅπου δῆποτε ὑπὸ τὸν οὐράνιον θόλον διατρίβουσι πεπαιδευμένοι ἄνδρες· διότι τὰ ἐν τῇ γλώσσῃ ἡμῶν γραφόμενα ἀναγινώσκονται νῦν εὐχερέστατα παρὰ τῶν σοφῶν καὶ ἐπιστημόνων ἀλλοδαπῶν.

Τὸ ἔργον ἡμῶν ὀφείλει νὰ εἶνε οὐχὶ πῶς ν' ἀποβάλωμεν τὴν κοινὴν τῶν Ἑλλήνων γλῶσσαν, τὴν παγκόσμιον καταστάσαν ἤδη, ἀλλὰ πῶς νὰ καταστήσωμεν αὐτὴν ὁμαλωτέραν, εὐπρεπεστέραν, ἀξίαν τῆς τιμῆς, ἧς ἤξιωσαν αὐτὴν σοφοὶ ἄνδρες προτείναντες ὡς διεθνῆ τῶν πεπαιδευμένων τοῦ κόσμου γλῶσσαν.

Ἐθνικὸν ἄρα ἔργον εἶνε ὁ περαιτέρω καθαρμὸς αὐτῆς ἀπὸ τῶν ξενισμῶν, τῶν βαρβαρισμῶν, τῶν σολοικισμῶν, τῶν ἀκαιρολεξιῶν καὶ ὁ πλουτισμὸς αὐτῆς ἐκ τοῦ λαμπροτάτου τῆς ἀρχαίας θησαυροῦ καὶ ἡ δημιουργία νέου, κατὰ τὴν φύσιν καὶ τὸν τύπον ἐκείνης φιλοτεχνουμένου. Τοῦτο ἀπαιτεῖ τοῦ ἔθνους ἡ πρόοδος, τὸ μέλλον αὐτοῦ, τοῦτο ὁ ἐξωραϊσμὸς τῆς φαντασίας αὐτοῦ, τοῦτο ἡ εὐπρέπεια, ἡ κοσμιότης, ἡ σεμνότης.

Μὴ ἀθυμεῖτε, φίλοι συμπατριῶται, ἄνω ποταμῶν οὐ χωροῦσι παγαί. Ἡ τροπὴ τῆς γλώσσης πρὸς τὰ ὀπίσω εἶνε ἀδύνατος.

Α'. Ὅσον ἀναπτύσσεται καὶ ἐξανθρωπίζεται τὸ ἔθνος πλουτίζεται ὑπὸ νέων ἐνοιῶν. Πᾶσα δὲ νέα ἐννοία καὶ νέον διανόημα ἀπαιτεῖ καὶ αἰσθητὸν σύμβολον, λέξιν ἢ φράσιν, πρὸς ἐνσάρκωσιν τοῦ διανοήματος. Ἄν μὲν ἡ ἐννοία εἶνε ἤδη γνωστὴ τοῖς ἀρχαίοις καὶ ὑπάρχη καὶ αἰσθητὸν αὐτῆς σύμβολον ὑπὸ τῆς Ἑλληνικῆς διανοίας κατεσκευασμένον καὶ ἐν τοῖς πρόγονοῖς θησαυροῖς ἀποτεταμιευμένον, θὰ εἶνε ἀτοπὸς τις ἄνθρωπος ὁ Ἕλληνας, ἐὰν θελήσῃ νὰ ταλαιπωρηθῆται πρὸς κατασκευὴν νέας λέξεως καὶ μὴ ἀναγάγῃ προθύμως εἰς τὴν ζωὴν τὴν ἤδη ὑπάρχουσαν καὶ ἐν τῇ ἐθνικῇ αὐτοῦ γραμματεῖᾳ ἐν χρήσει οὖσαν· ἂν δὲ ἡ ἐννοία εἶνε ὅλως νέα, οὐδεμία δύναμις δύναται νὰ κωλύσῃ τὸ Ἑλληνικὸν ἔθνος νὰ σχηματίσῃ ὄρον Ἑλληνικόν, ἧτοι μετέχοντα τῆς φύσεως τῆς Ἑλλη-

νικῆς γλώσσης, ἧτις φύσιν ἔχει νὰ δεικνύῃ τὰς ἐννοίας σαφεῖς, καθάραι, διαυγεῖς, ὡς τὸ ἀκαπτερον τὰς τῶν πραγμάτων εἰκόνας.

Τὴν παραδοχὴν ἕρων ξένης γλώσσης ἀποκρούουσι καὶ αἱ νεώτεροι γλῶσσαι, ὧν ἡ σύστασις εἶνε δανειακὸν ἄθροισμα, καὶ ἐν αἷς ὑπάρχει πολὺ τὸ συνθηματικὸν στοιχεῖον. Ἡ δὲ Ἑλληνικὴ διάνοια κατ' οὐδένα τρόπον ἀνέχεται τοιαῦτα, διότι εἶνε συνειθισμένη νὰ διορᾷ διὰ τῶν λέξεων τὰς ἐννοίας, διότι τὸ συνθηματικὸν στοιχεῖον δὲν εἶνε αὐτῇ εὐπρόσδεκτον, διότι ξένα στοιχεῖα δὲν ἀνέχεται.

Β'. Ἄνω ποταμῶν οὐ χωροῦσι παγαί· διότι ἡ γλῶσσα ἐπιζητεῖ τὸ κάλλος. Ὁ λέγων, ὅσον ἀπαιδευτος καὶ ἂν εἶνε, προσπαθεῖ νὰ καλλύῃ τὸν λόγον αὐτοῦ, νὰ φανῇ σεμνότερος. Ἡ τάσις αὕτη εἶνε τόσον γενικὴ καὶ οὕτως εἰπεῖν ἀνθρωπικὴ, ὥστε καθ' ἐκάστην ἀκούομεν ἀπαιδευτοὺς ἀνθρώπους ἐκ φιλαρεσκείας ποιουμένους γελοῖαν χρῆσιν σεμνῶν ὑπ' αὐτῶν θεωρουμένων λέξεων καὶ φράσεων.

Γ'. Ἄνω ποταμῶν οὐ χωροῦσι παγαί· διότι ἡ γλῶσσα ἐπιζητεῖ τὴν σαφήνειαν, ἧτοι ὁ λέγων θέλει νὰ νοῆται ὑπὸ τοῦ ἀκούοντος· πᾶν ἐπομένως πρὸς τὸν σκοπὸν τοῦτον ἀντιβαῖνον ἀποκρούεται ὡς διαφθίρον καὶ ματαιοῦν τὸν σκοπὸν. Τὸ δὲ μεταχειρίζεσθαι διαλεκτικὰς ἐκφράσεις καὶ λέξεις ἀντιβαίνει πρὸς τὸν σκοπὸν τοῦτον· διότι ὀλίγοις μόνον εἶνε τὰ διαλεκτικὰ γνωστά. Τὴν ἀναγκαιοτάτην ἄρα πρὸς ὁμιλίαν τῶν Ἑλλήνων πρὸς ἀλλήλους ἀρετὴν τῆς σαφηνείας κέκτηται μὲν ἡ ἓνα κοινὸν τοῖς πᾶσι καὶ ὠρισμένον τύπον ἔχουσα ἀρχαῖζουσα ἡμῶν γλῶσσα, στερεῖται δὲ παντάπασιν ἡ ἄσχημος καὶ πολυμορφοτάτη χυδαία.

Καὶ ἡ χωροῦσα λοιπὸν τοῦ ἔθνους ἀνάπτυξις ἐν τε τῇ θεωρίᾳ καὶ τῇ πράξει καὶ ἡ κρατερὰ ἀνάγκη τοῦ ἔχειν ὄργανον ἐπιτηδεῖον πρὸς ἀνακοίνωσιν τῶν διανοημάτων καὶ συναισθημάτων αὐτοῦ, ἧτοι τοῦ ἔχειν γλῶσσαν καθάραι, διαυγῆ, εἰκονικὴν, εὐφωνον, σεμνὴν, εὐρυθμον καὶ ἀρμονικὴν, καὶ ἡ φυσικὴ βροπὴ τοῦ ἀνθρώπου πρὸς τὸ γίνεσθαι ἀρεστὸν τῷ ἀκούοντι, πρὸς τὸ κερδαίνειν αὐτὸν διὰ τοῦ κάλλους τῆς φράσεως, καὶ ὁ ἐθνικὸς πόθος ὁ διακαίων τὰς τῶν Ἑλλήνων ψυχὰς ἐξ ὅτου ἀφυπνίσθη ἐν αὐτοῖς ἡ ἐννοία τῆς ὁμοφυλίας καὶ τῆς συγγενείας καὶ τῆς στενῆς μετ' ἀλλήλων συνδέσεως, ὁ πόθος τῆς γλωσσικῆς αὐτῶν ἐνότητος, θ' ἀπομακρύνῃ πάντοτε τὸ Ἑλληνικὸν ἔθνος πάσης εἰσηγήσεως, ἐξ ἧς θὰ περιήρχοντο εἰς κίνδυνον τὰ ἐπιδιωκόμενα ταῦτα ἀγαθὰ, καὶ θ' ἀντέχεται ἀπὸ τῆς ὁδοῦ, ἧτις ἄγει πρὸς τὸ ποθητὸν τέλος.

Δὲν θὰ ἀκολουθήσῃ λοιπὸν τῷ τρόπῳ τοῦ ἐκφράζεσθαι τῶν πολλῶν, τῶν ἀγροίκων, τῶν μόναις τὰς ἀπολύτως τῆς ζωῆς ἀνάγκας δι'

ἀρρύθμων φωνῶν μετὰ χειρονομιῶν δυναμένων νὰ ἐκδηλώσωσιν, ἀλλὰ τῇ γλώσῃ τῶν καλῶν ῥητόρων, τῶν εὐφυῶν καὶ σοφῶν αὐτοῦ συγγραφέων. Θὰ μεταχειρίζεται τὴν γλῶσσαν ἐκείνην, περὶ ἧς ὁ μὲν Κικέρων ἔλεγεν ὅτι, ἂν ὁ Ζεὺς ἀνθρωπίνην ἐλάλει γλῶσσαν, δὲν θὰ μετεχειρίζετο τελειοτέραν τῆς Ἑλληνικῆς, ἕτερος δὲ ὅτι, ἂν ἡ φύσις αὐτῆ ἐλάμβανε φωνητικὰ ὄργανα, διὰ τῆς Ἑλληνίδος φωνῆς θὰ ἠρμήνευεν ἡμῖν τὰ μυστήρια αὐτῆς.

Μὴ φοβεῖσθε λοιπόν, ἡ γλωσσικὴ ἐνότης ὑπ' οὐδενὸς ἀπειλεῖται κινδύνου. Μελετᾶτε τὸν χαριέστατον Λουκιανόν, τὸν Γαληνόν, τοὺς ἄλλους μεγάλους ἡμῶν συμπατριώτας, μελετᾶτε τὸν Πλάτωνα, τὴν Ἀττικὴν μέλισσαν τὸν Ξενοφῶντα, ἐμπλήσατε τὴν διάνοιαν ὑμῶν Ἑλληνικῶν εἰκόνων, τὸ οὖς ὑμῶν Ἑλληνικῆς ἀρμονίας, ἵνα μεταβιβάσητε ταῦτα καὶ εἰς τὸν λόγον ὑμῶν, ἵνα αὐξήσητε τὸν πλοῦτον καὶ τὸ κάλλος καὶ τὴν χάριν καὶ τὴν σφήνειαν καὶ τὴν λογικὴν καθαρότητα καὶ τὴν εὐκαμφίαν τῆς κοινῆς ἡμῶν γλώσσης, ἵνα καταστήσωμεν αὐτὴν ἐξαισίον ἔθνικόν ὄργανον, καὶ ἀσπαστὴν διεθνή γλῶσσαν. Συντελέσωμεν καὶ ἡμεῖς, ὡς τὸ πάλαι οἱ ἀρχαῖοι Μικρασιᾶται, ἵνα καταστῆ ἡ Ἑλλάς διδασκαλεῖον τῆς ὑψηλοῦ περι τὴν Ἑλληνικὴν γλῶσσαν καὶ ἵνα, ὡς ποτε οἱ Κικέρωνες καὶ οἱ ἄλλοι ἤρχοντο εἰς τὴν Ἑλλάδα, ἵνα παραλάβωσι τὴν Ἑλληνικὴν σοφίαν, οὕτω καὶ πάλιν εἰς τὰ Ἑλληνικὰ πανεπιστήμια, εἰς τὰς Ἑλληνικὰς πόλεις ἔρχονται οἱ ἐφιέμενοι παιδείας Ἑλληνικῆς ἀλλοδαποί. Ἐἶνε δὲ ὄνειδος, Ἑλληνικοῦ ἔθνους ὑπάρχοντος, νὰ μεταβαινῶσιν εἰς τὴν Γερμανίαν καὶ τὴν Γαλλίαν καὶ τὴν Ἀγγλίαν πρὸς ἐκμάθησιν τῆς Ἑλληνικῆς γλώσσης.

Πρὸς δὲ τοὺς παραπικράναντας ἡμᾶς καὶ πρόσκαιρον ἀθυμίαν καταντλήσαντας ἡμῖν λέγομεν ὅτι ὁ βαθὺς καὶ αἰώνιος πόθος πρὸς πρόσκτησιν γλωσσικῆς ἐνότητος ἐστὶ μᾶλλον ἐκκαίεται διὰ τῆς ἀντιδράσεως ταύτης.

Μὰ τὸν συμπατριώτην ἡμῶν θεῖον Ὅμηρον, μὰ τὴν ἱερὰν γλῶσσαν, ἣν καθηγίασε τὸ Εὐαγγέλιον, δι' ἧς ἐδοξάσθησαν οἱ Γαληνοὶ καὶ οἱ Λουκιανοὶ καὶ οἱ Στράβωνες καὶ οἱ Βασίλειοι καὶ οἱ Χρυσόστομοι καὶ οἱ Φώτιοι καὶ οἱ Εὐγενικοὶ καὶ οἱ Σχολάριοι, οὐδέποτε οὐδαμῶς θὰ παρεκκλίνωμεν τῆς ὁδοῦ, ἣν οἱ πατέρες ἐχάραξαν πρὸς πλήρη ἀπάντων τῶν Ἑλλήνων γλωσσικὴν ἐνότητα.

Μαργαρίτης Εὐαγγελίδης.

Η ΑΦΝΕΙΟΣ ΚΟΡΙΝΘΟΣ¹

Κυρῖαι καὶ Κύριοι,

Ἄν ἐτόλμησα ν' ἀνέλθω τὸ ὑπέροχον τοῦτο βῆμα, ὅπερ ἀπὸ πολλῶν ἐτῶν ἐλάμπρυναν εὐπαιδευτοὶ καὶ εὐγλωττοὶ ἐταῖροι τοῦ Συλλόγου, τοῦ ὁποῦ μῆλος ἀντεπιστέλλον ἔχω τὴν τιμὴν νὰ ἦμαι, ἂν ἔλαβον τὸ θάρρος ν' ἀναβῶ εἰς τὰς κλιτύς τοῦ πολυφήμου Παρνασσοῦ, τοῦ ἱεροῦ τῶν Μουσῶν ἐνδιαιτήματος, ἐπαρχιώτης ἐγὼ στρουθὸς ἐν μέσῳ μεγαλοπερυγῶν πτηνῶν, σύγγνωτέ μοι τὸ θάρρος, σύγγνωτέ μοι δὲ καὶ τὴν τόλμην. Ἐνδίδω εἰς ἐπιεικῆ καὶ φιλόφρονα ἐκτίμησιν, ἅμα δὲ καὶ καθήκον εὐάρεστον. Ἐλπίζω δὲ καὶ εὐχομαι νὰ εὐαρεστηθῆτε νὰ μὲ ἀκούσητε καὶ ὑμεῖς μετὰ τῆς αὐτῆς φιλοφροσύνης καὶ ἐπιεικειᾶς, αἰτινες δύνανται νὰ προλάβωσι τὸν κάματον καὶ τὴν πλῆξιν. Θὰ ὁμιλήσω ὑμῖν περὶ τῆς Ἀφνειοῦ Κορίνθου, τῆς περιφήμου καὶ πολυκρότου ἐκείνης πόλεως τῆς ἀρχαιότητος. Τὸ θέμα εἶνε ὠραῖον, ἀλλὰ καὶ εὐρύ καὶ πολυδαίδαλον. Θὰ προσπαθῆσω ἐν τούτοις νὰ εἰκονίσω αὐτὸ, ὅσον οἶόν τε πιστότερον καὶ ἀναλόγως, ἐννοεῖται, τοῦ δυναμένου νὰ διατεθῆ πρὸς τοῦτο χρόνου. Ἄν δὲ ὁ πτωχὸς μου χρωστήρ ἀφήσῃ ὑπὲρ τὸ δέον ὠχρὰν τὴν μεγαλοπρεπῆ εἰκόνα, ἡ φιλόφρων ὑμῶν εὐμένεια ἅς δώσῃ ζωὴν εἰς τὰς γραμμὰς καὶ τὸν χρωματισμὸν καὶ ἡ εὐφυΐα καὶ φαντασία ὑμῶν ἅς ἀναπληρώσῃ πᾶσάν μου ἔλλειψιν.

Ἡ Κόρινθος ἦτο παναρχαία, ὀνομαστοτάτη καὶ πολυύμητος παρὰ τὸν Ἴσθμόν πόλις. Ἡκμασεν ἐπὶ αἰῶνας ὄλους καὶ ἐδοξάσθη, ὅσον ὀλίγιστα τῶν Ἑλληνίδων πόλεων καὶ ἰδίως μετὰ τὰς Ἀθήνας καὶ τὴν Σπάρτην, ἐνίοτε δ' ἐγένετο τὸ κέντρον τῆς Ἑλλάδος ὅλης. Ὑπὸ ὑλικὴν ἐποψὴν ὑπῆρξεν ἡ πλουσιωτάτη πασῶν. Ἡ μυθολογία τῆς ἐνέχει τρυφερότητα καὶ ποίησιν ἐξαισίαν. Ὑπῆρξε δὲ χώρα γόνιμος εἰς μεγάλους ἀνδρας, διαπρέψαντας ἐν τῇ πολιτικῇ καὶ πολεμικῇ, ἐν τοῖς γράμμασι καὶ ταῖς τέχναις, περιάλητος διὰ τὰς ἐορτὰς αὐτῆς καὶ τὸν Ἴσθμόν

¹ Ἀνεγνώσθη ἐν τῇ αἰθούσῃ τοῦ φιλολογικοῦ συλλόγου Παρνασσῶ ὑπὸ δικηγόρου ἐν Ναυπλίῳ τῇ 9 Δεκεμβρίου 1894.

καὶ διαβόητος διὰ τὰς γυναῖκας τῆς καὶ τὴν πρὸς τὴν Ἀφροδίτην λατρείαν. Τόση ἔκπαλαι ἦτον ἡ δόξα καὶ τὸ γόητρον τῆς περιφήμου πόλεως, ὥστε οἱ ποιηταὶ καὶ λογογράφοι περιεκόμενον τὸ ὄνομα αὐτῆς διὰ κολακευτικωτάτων ἐγκωμίων. Οὕτως ἀπεκάλουν αὐτὴν ὁ μὲν Ὀμηρος ἄφνειον (ὄνομα τιμητικώτατον, σημαῖνον τὸν πλοῦτον καὶ τὴν εὐμάρειαν αὐτῆς καὶ τὸ ὅποιον οὐδεμία ἄλλη ἀξία λόγου Ἑλληνίς πόλις ἔλαβεν), ὁ δὲ Πίνδαρος ὀλβίαν καὶ ἀγλαόκουρον, ὁ Εὐριπίδης ἱερὸν ὄχθον, πόλιν Ἀφροδίτας, ὁ Ἡρόδοτος κλειτὴν καὶ εὐδαίμονα, ὁ Θουκυδίδης ἐμπόριον Ἑλλάδος, ὁ Ξενοφῶν πύλας τῆς Πελοποννήσου, ὁ Διόδωρος Σικελιώτης ἄστρον Ἑλλάδος, ὁ Βακχυλλίδης πύλιν καὶ κλειδα τῆς Ἑλλάδος, ὁ Ἀλκιφρων προπύλαια τῆς Πελοποννήσου, ὁ νεώτερος Φίλιππος πέδας τῆς Ἑλλάδος, ὁ Πλούταρχος προτείχισμα τῆς ὅλης Πελοποννήσου, ὁ Ἀθηναῖος καλὴν, δηλ. ὠραίαν Κόρινθον, ὁ Σιμωνίδης ὑψίπυργον καὶ πολυπίδακα, ὁ Διογένης ὁ Λαέρτιος φιλόξενον, ὁ Εὐτρόπιος πόλιν τῶν Ἑλλήνων ἐπιφανεστάτην, ὁ Δίων Χρυσόστομος πρῶραν καὶ πρύμναν τῆς Ἑλλάδος καὶ πόλιν ἐπαφροδιτοτάτην, ὁ σοφιστὴς Λιβάνιος πολύχρυσον χωρίον καὶ κοινὸν ἐμπόριον τῆς Ἑλλάδος, ὁ Ὁράτιος ἀμφιθάλασσον Κόρινθον, καὶ ὁ Κικέρων λαμπτήρα τῆς Ἑλλάδος ὅλης!

Ἐν τούτοις ἡ πόλις ἐκείνη, ἡ τόσον εὐτυχῆς, ὑπέστη καὶ σκληροτάτας συμφοράς. Ἡ ἱστορία τῆς ἔχει σελίδας ἐκ τῶν λαμπροτάτων καὶ θελκτικωτάτων, ἀλλὰ καὶ θλιβεράς καὶ δραματικωτάτας. Ἐζήτησεν ἐπὶ αἰῶνας καὶ νητύχησε λαμπρῶς, ἀλλὰ καὶ ἔδυστύχησε φρικωδῶς καὶ τόσον, ὥστε ἐξηφανίσθη ἀπὸ τοῦ προσώπου τῆς γῆς.

II

Ἡ Κόρινθος ἐκτίσθη καὶ ἔκειτο παρὰ τὸν Ἴσθμόν, πρὸς βορρᾶν καὶ πρὸς αὐτὴ τῇ ρίζῃ τοῦ Ἀκροκορίνθου.

Ὁ Ἀκροκόρινθος εἶνε ὄρος ἐκ τῶν οὐχὶ ὑψηλοτέρων τῆς Ἑλλάδος. Ἐβδομήκοντα περίπου ἄλλα εἶνε ὑψηλότερα αὐτοῦ. Τὸ ὕψος του εἶνε 575 μόνον μέτρα ἀπὸ τῆς ἐπιφανείας τῆς θαλάσσης. Εἶνε ἐν τούτοις ὄρος ὑψηλόν, ἀγέρωχον καὶ περίοπτον, φαίνεται δέ, ὡς δεσπόζον τῆς κύκλω χώρας. Αἱ κορυφαὶ αὐτοῦ ἔχουσιν εὐρεῖαν ἔκτασιν. Ὑπῆρχον δὲ ἐκεῖ τὸ πάλαι φρέατα καὶ ὕδατα πολλά, ἀναβλύζοντα, καὶ ἡ ἔτι καὶ νῦν σφζομένη περίφημος πηγὴ Πειρήνη, κεκοσμημένη διὰ λευκοῦ λίθου καὶ στεῶν καὶ περιέχουσα ὕδωρ ἀφθονον, ἡδιστον, ψυχρὸν καὶ ἐλαφρότατον πάντων τῶν ἐν Ἑλλάδι. Ἡ πηγὴ αὐτὴ ἔχει τρυφερώτατον

μῦθον. Ἡ Πειρήνη ἦτο θυγάτηρ τοῦ Ἀσωποῦ ποταμοῦ καὶ ὠραία. Τοῦ δροσεροῦ κάλλους τῆς ἠράσθη ὁ Πόσειδων καὶ ἐγέννησε μετ' αὐτῆς δύο τέκνα, τὸν Κεγχρίαν καὶ Λέχητα, οὓς ἐλάτρευε. Πρὸς δυστυχίαν αὐτῆς ὅμως, θηρεύουσα ποτε, ἡ Ἄρτεμις ἐφόνευσε κατὰ λάθος τὸν φίλτατον αὐτῆς Κεγχρίαν, ἡ δὲ τρυφερωτάτη καρδιά τῆς Πειρήνης, ἣτις ἦτον ἡ ἀποθέωσις τῆς μητρικῆς φιλοστοργίας, τόσον ἐπλήγη καὶ τόσῳ κατεθλίβη καὶ ἔκλαυσε, ὥστε ἀνελύθη ὅλη εἰς δάκρυα καὶ, ἀνθρώπος τῶς οὖσα, μετεβλήθη εἰς πηγὴν ἐπὶ τοῦ Ἀκροκορίνθου.

Ὁ Ἀκροκόρινθος ἐκοσμεῖτο ὑφ' ἱερῶν καὶ βωμῶν, τῆς Ἴσιδος, τοῦ Σαράπιδος, τοῦ Ἥλιου, τῆς Ἀνάγκης καὶ Βίας, Ἡρας τῆς Βουναίας, τῆς Ἀφροδίτης καὶ τοῦ Σισυφείου. Ἀπὸ τῶν κορυφῶν αὐτοῦ ἡ ἀποψις εἶνε μεγαλοπρεπεστάτη καὶ γοητευτικὴ, κατὰ δὲ τὸν Σπῶν, ἐκ τῶν ὠραιωτάτων τῆς οἰκουμένης. Ἐξαισία πρὸ πάντων εἶνε ἐκεῖθεν ἡ θεὰ τῆς αὐγῆς καὶ τῆς ἀνατολῆς τοῦ ἡλίου. Πανόραμα θαυμάσιον, καταστίλβον ἐξ ὄλων τῶν χρωμάτων τῆς Ἰριδος, ζωηροτάτων ὄλων καὶ γλυκυτάτων! Πρὸς ἀνατολὰς ἀφορᾶται ἡ χερσονήσις τοῦ Ἴσθμου, περιβαλλομένη ὑπὸ τῶν δύο κόλπων, ὁ λιμὴν τοῦ Σχινοῦντος καὶ τῶν Κεγχρεῶν, αἱ νησίδες τοῦ Σαρωνικοῦ, ἡ Μεγαρικὴ, ἡ Σαλαμίς, ἡ Αἴγινα καὶ ἡ Ἀττικὴ, ἰδίως δὲ ἡ κλεινὴ Ἀκρόπολις. Πρὸς βορρᾶν ἡ Γεράνεια, ὁ Κιθαιρῶν, ὁ Ἐλικῶν καὶ ὁ Παρνασσός, ὁ Κρυσσαῖος κόλπος, ὁ Κορινθιακός, τὸ Λέχαιον καὶ ἡ ἀρχαία Κόρινθος. Πρὸς δυσμὰς ἡ Σικυὼν μετὰ τοῦ καταφύτου καὶ γραφικωτάτου αὐτῆς πεδίου, τὰ ὄρη τῆς Αἰγιαλείας καὶ ἡ μεγαλοπρεπεστάτη Κυλλήνη, καὶ πρὸς νότον τὰ ὄρη τῆς Νεμέας, τῶν Κλεωνῶν καὶ τῆς Ἀργολίδος. Ἐν μέσῳ ὄλων τούτων, τῶν πλήρων μυθικῶν, ποιητικῶν καὶ ἱστορικῶν παραδόσεων, ὑφούται ὑπερῆφάνως ὁ Ἀκροκόρινθος, ὅστις ἔκπαλαι ἔθεωρεῖτο ἀπόρθητον φρούριον.

Εἰς τοὺς βορείους πρόποδας τοῦ ὄρους τούτου ἐστήριζε τὰ νῶτα ἡ πόλις, ἐπὶ τραπεζώδους ἐπιπέδου χωρίου κειμένη. Ἡ τοποθεσία αὐτῆς καὶ ἡ ἐκεῖθεν ἀποψις εἶνε πολὺ ὠραία καὶ θελκτικώτατος ὁ ὀρίζων μὲ τὸν ὀλοκύανον κόλπον. Τὸ κλίμα αὐτῆς ἦν ὑγιεινὸν καὶ εἶχεν ὕδατα πολλά, φρέατα κρήνας καὶ πηγὰς. Ἡ περιφέρεια τῆς πόλεως ἦν 40 σταδίων ἀρχαίων. Ὅτε δὲ εἰς τοὺς χρόνους τῆς ἀκμῆς περιτειχίσθη καὶ εἰς τὸν περίβολον τῶν τειχῶν συμπεριελήφθη καὶ ὁ Ἀκροκόρινθος, ὅλη ἡ περίμετρος τῆς πόλεως ἐγένετο 85 σταδίων. Τόσῳ δὲ μακρὰ, ὑψηλὰ καὶ ὄχυρὰ ἦσαν τὰ τείχη τῆς, ὥστε, ἰδὼν ποτε αὐτά, ὁ Σπαρτιατῆς Ἅγις ὁ Ἀρχιδάμου εἶπε: «Τίνες, αἱ τὸν τόπον κατοικοῦσι γυναῖκες;»

Ἡ χώρα ἐν τούτοις αὐτὴ ἔκπαλαι ἦν κοίλη, σκολιὰ καὶ τραχεῖα. Ἐντεῦθεν ἀπεκάλουν αὐτὴν ὄφρυδέντα Κόρινθον, καὶ ἔλεγον παρομιωδῶς «Κόρινθος ὄφρυάτε καὶ κοιλαίνεται». Πρὸς ἀνατολὰς τῆς πόλεως ὑπῆρχεν ἄλλος κυπαρίσσω, τὸ περίφημον Κράνειον, ἔνθα ἦτο τέμενος τοῦ Βελλεροφόντου καὶ ναὸς τῆς Μελαινίδος Ἀφροδίτης καὶ πολλάκις κέντρον συναθροίσεων καὶ ἡ προσφιλὴς διατριβὴ τοῦ διαβοήτου Διογένους τοῦ κυνός. Μέγας ἀριθμὸς πολυτελεστάτων οἰκοδομῶν, δημοσίων καὶ ἰδιωτικῶν, ἔτι δὲ καὶ ἱερῶν, ἐξωραΐζε τὴν πόλιν. Εἶχε περίφημον ἀγοράν, κατακόσμον ἐξ ἱερῶν καὶ ἀγαλμάτων, θέατρον καὶ γυμνάσιον. Ὑπῆρχον ναοὶ καὶ ἱερά τῆς Ἥρας, τῆς Χαλινίτιδος Ἀθηναῆς, τῆς Εὐκλείας Ἀρτέμιδος, τῆς Ἀφροδίτης, τοῦ Ποσειδῶνος, τῆς Τύχης, τοῦ Διός, τοῦ Ἀσκληπιοῦ καὶ ἱερὸν Θεῶν πάντων. Οἱ περιφανέστεροι δὲ αὐτῶν ἦσαν ὁ τῆς Ἀφροδίτης, λαμπρότατος καὶ ὁ τῆς Χαλινίτιδος Ἀθηναῆς, ὅστις ἦν ὁ ἀρχαιότατος τῶν ἐν Ἑλλάδι Δωρίου ρυθμοῦ, οἰκοδομηθεὶς περὶ τὰ τέλη τῆς 7ης π. Χ. ἑκατονταετηρίδος. Ὁ ναὸς οὗτος ἦτο περίπτερος, ἔχων 34 κίονας, μονολίθους, πωρίνους, ἐπικεκαλυμμένους δι' ἐπιχρίσματος στερεοῦ κεχρωματισμένου. Εἰς δὲ τοὺς χρόνους τῆς ἀκμῆς οἱ κίονες αὐτοὶ ἦσαν ἐπίχρυσοι, ὡς δύναται τις ἔτι καὶ νῦν νὰ ἴδῃ ἐκ τῶν σωζομένων 7, διατηρούντων τὰ ἴχνη τῆς χρυσοκονίας ἐν ταῖς ραβδώσεσιν, ἴσως δὲ ἦν ἐπίχρυσος καὶ ὁλος ὁ ναὸς, θαῦμα μεγαλοπρεπείας καὶ πολυτελείας.

Ἡ Κόρινθος εἶχε τέσσαρας λιμένας, τὸ Λέχαιον τὰς Κεγχρεάς, οἷτινες ἔλαβον τὸ ὄνομα ἀπὸ τῶν τέκνων τῆς Πειρήνης, τὸ Πείραιον, ἔχον φρούριον καὶ τὸν Σχοινοῦντα. Ἀναφέρεται δὲ καὶ πέμπτος ὁ Πειραιὸς παρὰ τὰ ὄρια τῆς Ἐπιδαυρίας. Ἐξ ὅλων ὅμως τῶν λιμένων τούτων ὁ διασημότερος ἦτο τὸ Λέχαιον, λιμὴν τεχνητός, πρὸς βορρᾶν τῆς πόλεως καὶ συνδεόμενος μετ' αὐτῆς διὰ δύο μακρῶν τειχῶν, ὡς αἱ Ἀθηναὶ μετὰ τοῦ Πειραιῶς καὶ τὰ Μέγαρα μετὰ τοῦ λιμένος αὐτῶν.

Ὁ Κορινθιακὸς κόλπος τὸ πρῶτον ἑκαλεῖτο Ἀλκυωνίς θάλασσα. Τὸ μεγαλειότερον μῆκος αὐτοῦ εἶνε 125 χιλιομέτρων, τὸ δὲ πλάτος 39. ὁ δὲ Ἴσθμός, ὅστις περιεβρέχεται ὑπὸ δύο κόλπων, ἔχει πλάτος ποικίλλον μεταξὺ 21 χιλιομέτρων καὶ 5950 μέτρων. Εἰς τὸ στενώτατον αὐτοῦ πλάτος ὑπῆρχεν ὁδὸς, καλουμένη Διόλοκος, δι' ἧς οἱ Κορινθιοὶ μετέφερον διὰ μηχανημάτων τὰ πλοῖα ἀπὸ τοῦ Σαρωνικοῦ κόλπου εἰς τὸν Κορινθιακὸν καὶ τάνάπαλιν, ἀναπληροῦντες τὴν σημερινὴν διώρυγα. Μακρὸν δὲ τεῖχος συνέδεε τὰς δύο ἀκτὰς καὶ διεχώριζε τὴν Πελοπόννησον ἀπὸ τῆς Στερεᾶς, προστατεύον τὴν Κόρινθον ἀπὸ τῶν

ἐκαίθεν ἐχθρικῶν ἐπιδρομῶν. Ἐπὶ τοῦ Ἴσθμοῦ ἔκειτο καὶ ἡ περίφημος στήλη τοῦ Θεσέως, ἡ ὀρίζουσα τὰ ὄρια τῆς χώρας.

Κῶμαι τῆς Κορινθίας ἀναφέρονται αἱ Κεγχρεαί, ἡ Πέτρα, αἱ Ἀσσαί, ἡ Σολυγεία, ἡ Σιδοῦς, ἡ Κρομμυῶν, τὸ Πείραιον, ὁ Μέλισσος, καὶ ἡ Τενέα, ἥτις ἦν ἡ μάλλον πεφημισμένη. Ἡ κώμη αὐτή, ἐν ἣ ὁ Πόλυβος ἀνέθρεψε τὸν Οἰδίποδα, νηδαιμόνησεν ὑπὲρ πάσας τὰς ἄλλας· φέρεται δὲ περὶ αὐτῆς χρησμός, δοθεὶς εἰς τινα ἐκ τῆς Ἀσίας, ἐρωτήσαντα τὸ μαντεῖον, ἂν ἦτο συμφέρον νὰ μετοικήσῃ εἰς Κόρινθον. «Εὐδαιμών ἡ Κόρινθος, ἐγὼ δ' εἶην Τενεάτης».

Ἐν γένει δὲ τὸ κράτος τῆς Κορινθίας ἐξετείνετο πρὸς ἀνατολὰς μὲν μέχρι τῶν Σκιρωνίδων Πετρῶν, μεθορίων τῆς Μεγαρίδος, πρὸς δυσμὰς δὲ μέχρι τῆς Φλιασίας καὶ πρὸς νότον μέχρι τῆς Ἀργολίδος καὶ Ἐπιδαυρίας.

III

Γενικῶς λέγεται, ὅτι τὴν Κόρινθον ἔκτισεν ὁ Σίσυφος. Πλὴν, κατὰ τὰ ἀκριβέστερον μυθολογούμενα, ἡ πόλις αὐτὴ ᾤκισθη ὑπὸ τῆς Ἐφύρας, θυγατρὸς τοῦ Ὠκεανοῦ, ἐξ ἧς καὶ ὠνομάσθη Ἐφύρα κατ' ἀρχάς.

Ὁ Ποσειδῶν καὶ ὁ Ἥλιος ἤρισαν, ἀντιποιοῦμενοι τὴν χώραν αὐτὴν, καὶ κατέστησαν διαιτητὴν τὸν γίγαντα Βριάρεων· οὗτος δὲ ἐπέδικασε τῷ μὲν Ποσειδῶνι τὸν Ἴσθμόν, τῷ δὲ Ἠλίῳ τὸν Ἀκροκόρινθον. Ὁ Ἥλιος ἔδωκε τὴν χώραν τῷ υἱῷ αὐτοῦ Αἰήτη· οὗτος δὲ, ἀπελθὼν εἰς Κολχίδα, κατέστησε φύλακα τοῦ θρόνου τὸν Βοῦνον, ὃν διεδέχθη ὁ Ἐπωπεύς, καὶ τοῦτον ὁ Πόλυβος, ὁ διάσημος καταστάς διὰ τὴν ἐν τῇ αὐλῇ του ἀνατροφὴν τοῦ Οἰδίποδος. Μετὰ τοῦτον δὲ ὁ Κόρινθος, ὅστις καὶ ἔδωκε τὸ ὄνομά του εἰς τὴν πόλιν καὶ μετ' αὐτὸν ὁ Κρέων, ἐπὶ τῆς βασιλείας τοῦ ὁποίου ἤλθεν εἰς Κόρινθον ὁ Ἰάσων καὶ ἡ Μήδεια καὶ ὅπου ἡ διάσημος φαρμακίς καὶ μάγισσα ἐθανάτωσε φρικτῶ θανάτῳ διὰ τὸν πρὸς τὸν Ἰάσωνα ἔρωτα τὸν τε Κρέοντα καὶ τὴν θυγατέρα του Γλαύκη καὶ ἐγένετο ἡρώϊς τραγικωτάτου δράματος.

Εἶτα ἀνῆλθεν εἰς τὴν ἀρχὴν τῆς Κορίνθου ὁ Σίσυφος, μέγας ἀνὴρ καὶ διαπρεπέστατος ἥρωϊς τῶν μυθολογικῶν χρόνων. Ὁ Σίσυφος ἐγένετο καὶ διαβόητος διὰ τὴν πανουργίαν καὶ πλεονεξίαν του, φημιζόμενος, ὡς κλεπτίστατος, ἢ, κατὰ τὸν Ὅμηρον, κέρδιστος ἀνδρῶν, ὑπερβαίων μάλιστα κατὰ τοῦτο καὶ τὸν πάππον τοῦ Ὀδυσσεῶς Αὐτόλυκον, μαθητὴν διαβόητον τοῦ Ἑρμοῦ εἰς τὴν τέχνην τοῦ κλέπτειν καὶ ἀπατάειν. Ὑπεροπτικὸς καὶ θρασύς, ὁ Σίσυφος ἤθελε νὰ ἐξισωθῇ πρὸς τὸν Δία καὶ ἀπῆται νὰ προσφέρωνται αὐτῷ θεῖαι θυσίαι, ἀναβαίνων δ' ἐφ'

άρματος, ἀπεμιμείτο τεχνητῶς τὰς βροντὰς καὶ ἀστράπας τοῦ ἀνακτος τοῦ Ὀλύμπου. Ἐνεκα τούτων ἢ διότι προέδωκε τῷ Ἀσωπῷ τὴν ὑπὸ τοῦ Διὸς ἀρπαγὴν τῆς θυγατρὸς του Αἰγίνης, ὁ Ζεὺς, ὀργισθεὶς, ἐπεμφεν αὐτῷ τὸν θάνατον. Ὁ Σίσυφος ὁμως ἔδωσε τὸν θάνατον διὰ δεσμῶν κρατερῶν καὶ συνέθη τότε οὐδεὶς ν' ἀποθνήτκη ἐν τῷ κόσμῳ, ἕως οὗ ἐπελθῶν ὁ Ἄρης ἔλυσε τὸν δεσμώτην καὶ παρέδωκεν αὐτῷ τὸν Σίσυφον. Ἐν τούτοις ὁ πανουργότατος τῶν θνητῶν καὶ αὐτὸν τὸν Ἄδην ἐξηπάτησε καὶ κατώρθωσε νὰ ἐπανέλθῃ εἰς τὸν κόσμον, ὅπως δῆθεν παραπονεθῆ τῇ γυναικὶ αὐτοῦ Μερόπῃ, ὅτι δὲν τῷ ἔστειλεν εἰς τὸν Ἄδην τὰ νενομισμένα. Ἐπὶ τέλους κατέβαλον αὐτὸν τὸ γῆρας καὶ ὁ Ἑρμῆς, οἱ δὲ θεοὶ τὸν κατεδίκασαν νὰ κυλῆται αἰωνίως ἐν τῷ Ταρτάρῳ μέγαν λίθον πρὸς ὑψηλὸν βράχον.

Ὁ Σίσυφος συνεκέντρωσε καὶ ἐμόρφωσεν, ὡς πόλιν, τὴν Κόρινθον καὶ ὑπῆρξε διάσημος αὐτῆς βασιλεὺς, περὶ τὰ μέσα τῆς 14ης π. Χ. ἑκατονταετηρίδος. Ἐγένετο δὲ ἀρχηγὸς μεγάλης πατριάς δυναστῶν τῆς Κορίνθου.

Υἱὸς τοῦ Σισύφου ἐγένετο ὁ Γλαῦκος, ὅστις κατεσπαράχθη ὑπὸ τῶν ἰδίων του ἵππων ἐν Ποιναῖς τῆς Βοιωτίας, καὶ θανὼν κατέλιπε τρεῖς υἱοὺς τὸν Βέλλερον, τὸν Πειρῆνα καὶ τὸν Ἰππόνοον, νέον ὠριότατον καὶ ἀνδρείοτατον. Ὁ Ἰππόνοος ἐγένετο λαμπρὸς καὶ περιώνυμος μυθολογικὸς ἥρωρ ὑπ' ὄνομα, ὅπερ θὰ ἤυχετο ἴσως νὰ μὴ ἀποκτήσῃ ποτέ. Διότι ἐφόνευσε ἐξ ἀμελείας τὸν βασιλεῖα τῆς Κορίνθου Βέλλερον καὶ ἐπεκλήθη ἔνεκα τούτου Βελλεροφόντης. Τόσον ὁμως ἐδόξασε καὶ ἐλάμπρυνε τὸ νέον του ὄνομα, ὥστε ὑπὸ τὴν αἴγλην αὐτοῦ παρωράθη ὁ Ἰππόνοος καὶ ἐλησμονήθη ὁ ἀδελφοκτόνος.

Ὁ Βελλεροφόντης ἠναγκάσθη νὰ φύγῃ ἐκ τῆς Κορίνθου καὶ ἀπῆλθεν εἰς Τίρυνθα. Ἐκεῖ δὲ ἔνεκα τῆς ἐξαισίας καλλονῆς του καὶ τῆς ἔρατεινῆς ἀνδρείας περιέστη εἰς νέαν περιπέτειαν. Ἠράσθη αὐτοῦ ἡ βασίλισσα Ἄντεια ἢ Σθενέβοια. Ἐπειδὴ δὲ ἐκεῖνος, ἐνάρετος καὶ ἱπποτικώτατος, ἐσεβάσθη τὴν ἱερότητα τῆς ξενίας, ἡ Ἄντεια ἐξεμάνη λυσσῶδης καὶ διέβαλεν αὐτὸν τῷ βασιλεῖ Προΐτῳ, ἀπαιτήσασα τὴν κεφαλὴν του ἐπὶ πίνακι. Ὁ Προΐτος ἐν τούτοις ἀπέστειλε τὸν Βελλεροφόντην πρὸς τὸν Ἰοδάτην, βασιλεῖα τῆς Λυκίας καὶ πενθερόν του μετὰ κρυπτογραφικῶν σημάτων, ὅπως τὸν ἐξολοθρεύσῃ. Ὁ δὲ Ἰοδάτης πρὸς τὸν σκοπὸν τούτον ἐπέταξεν αὐτῷ νὰ φονεύσῃ τὴν Χίμαιραν, φοβερόν καὶ ἀκατανίκητον πυρίπνου τέρμας, μαστίζον δεινῶς τὴν χώραν του.

Διὰ νὰ φονεύσῃ ὁμως τὴν Χίμαιραν, ὁ Βελλεροφόντης εἶχεν ἀνάγκην νὰ ἐπιβῆ τοῦ Πηγάσου, ἀγρίου καὶ πτερωτοῦ ἵππου, βόσκοντος ἐπὶ τοῦ

Ἀκροκορίνθου παρὰ τῇ Πειρήνῃ πηγῇ. Ἐπανῆλθε λοιπὸν εἰς Κόρινθον καὶ μετὰ πολλὰς ἀποπειρας, τῇ συμβουλῇ τοῦ περιφήμου μάντεως Πολυείδου, ἐκοιμήθη παρὰ τῷ βωμῷ τῆς Ἀθηνᾶς καὶ εἶδεν ἐν ὄνειρῳ τὴν θεόν, ἐγχειρίζουσαν αὐτῷ χρυσοῦν χαλινόν, ὃν καὶ εὔρε πλησίον του, ἐγερθεὶς. Διὰ τοῦ χαλινοῦ δὲ τούτου, ἐξ οὗ ὠνομάσθη ἡ ἐν Κορίνθῳ Ἀθηνᾶ Χαλινίτις, ἐδάμασε τὸν Πήγασον καὶ, ἐπιβάς αὐτοῦ, φθάνει ἐναέριος εἰς Λυκίαν καὶ φονεύει τὴν Χίμαιραν. Πλὴν δὲ αὐτῆς νικά καὶ τοὺς Σολύμους καὶ τὰς Ἀμαζόνας.

Τότε ὁ Ἰοδάτης, ἐκπλαγεὶς διὰ τὰ ὑπεράνθρωπα αὐτὰ κατορθώματα καὶ πεισθεὶς, ὅτι ὁ Βελλεροφόντης εἶνε γόνος θεοῦ, ἔδωκεν αὐτῷ εἰς γάμον τὴν ἑτέραν τῶν θυγατέρων του καὶ τὸν κατέστησε κληρονόμον τοῦ βασιλείου του.

Οἱ Σισυφίδαι, ἐν οἷς ἀναφέρεται καὶ ὁ Λύκαιθος καὶ ὁ Ἰππότης, ἐβασίλευσαν τῆς Κορίνθου μέχρι τοῦ ἔτους 1075 π. Χ. περίπου, ὅτε συνέθη ἡ καθοδος τῶν Ἡρακλειδῶν.

Τότε ὁ Ἡρακλείδης Ἀλήτης ἐξώσας τοὺς Σισυφίδας, ἐβασίλευσε τῆς Κορίνθου, ἐγένετο δὲ ἀρχηγὸς 10 ἢ 12 κατὰ σειρὰν βασιλείων αὐτῆς, ἀρξάντων ἐπὶ 300 περίπου ἔτη. Ἐπὶ τῆς βασιλείας δὲ τοῦ Ἀλήτου ἤρξατο ἡ πολιτικὴ ἀκμὴ τῆς Κορίνθου.

Ὁ πέμπτος τῶν διαδόχων αὐτοῦ, καλούμενος Βάκχις, βασιλεύσας τῷ 850 π. Χ. κατέστη ὀνομαστός διὰ τοὺς ἀπογόνους του, οἵτινες ἀπ' αὐτοῦ ἐπεκλήθησαν Βακχιάδαι, ἐβασίλευσαν δὲ τῆς Κορίνθου μέχρι τῶν ἱστορικῶν χρόνων, οἵτινες, ὡς γνωστόν, ἀρχονται ἀπὸ τοῦ ἔτους 776 π. Χ., ὅτε συνέστησαν αἱ Ὀλυμπιάδες. Οἱ Βακχιάδαι ἦσαν πλούσιοι καὶ πολλοὶ καὶ τὸ γένος λαμπροί, ὡς λέγει ὁ Στράβων· συνέκειτο δὲ τὸ γένος αὐτῶν ἐκ πλειόνων τῶν 200 μελῶν, ἐξ ὧν κατ' ἔτος ἐξελέγετο εἰς πρύτανις, ἔχων τάξιν βασιλείως. Ἐπὶ τῶν ἡμερῶν αὐτῶν ἤρξατο προαγομένη ἡ Κόρινθος εἰς τὴν ναυτιλίαν, ἐμπόριον καὶ πλοῦτον.

Ἡ ὀλιγαρχία ὁμως τῶν Βακχιαδῶν διήρκεσε μέχρι τοῦ ἔτους 655· ὅτε ὁ λαὸς τῆς Κορίνθου ἐξανέστη καὶ κατέλυσε αὐτούς, ἐπὶ κεφαλῆς ἔχων τὸν Κύψελον, ἄνδρα ἔξοχον καὶ ἐπιφανῆ. Οἱ Βακχιάδαι τότε ἐξωρίσθησαν τῆς Κορίνθου καὶ μετῴκησαν εἰς Λακεδαίμονα, Ἐτρουρίαν καὶ Σικελίαν.

Τριάκοντα ἔτη ἐβασίλευσε τῆς Κορίνθου ὁ Κύψελος, ὁ ἀρχηγὸς τῆς δυναστείας τῶν Κυψελιδῶν. Ἐπανέφερεν εἰς αὐτὴν τὴν τυραννίαν. Καὶ κατ' ἀρχὰς μὲν ἦν σκληρὸς, ἀπάνθρωπος καὶ φορολογικώτατος, ὕστερον δ' ἐφάνη εἰρηνικὸς, πρᾶος καὶ δημοτικώτατος, κατέστη δὲ πλουσιώτατος ἐκ τῆς φορολογίας ἢ μᾶλλον εἰπεῖν τῆς λαφυραγωγίας

τῶν ὑπηκόων του. Ἦτον ὅμως καὶ μεγαλοπρεπῆς καὶ πολυτελέστατος εἰς ἐπιδείξεις καὶ ἀναθήματα, ἐν τῶν ὁποίων ἦτο καὶ ὁ κολοσσιαῖος χρυσοῦς σφυρήλατος Ζεὺς, ὅστις ἐκόσμηε τὸ ἐν Ὀλυμπίᾳ Ἑραῖον.

Τὸν Κύψελον διεδέχθη ὁ υἱὸς αὐτοῦ Περίανδρος ἐν ἔτει 625· μεγάλη προσωπικότης ἐν τῇ Κορινθιακῇ ἱστορίᾳ, τύπος ἐκ τῶν μᾶλλον παραδόξων καὶ ἀλλοκότων καὶ ὡς ἄνθρωπος καὶ ὡς βασιλεὺς. Ἐκυβέρνησε τὸ πρῶτον μετὰ πραότητος, πλὴν κατόπιν ἐγένετο πολὺ μαιφρονώτερος τοῦ πατρὸς του. Κατὰ συμβουλήν τοῦ φίλου του Θρασυβούλου, τυράννου τῆς Μιλήτου, ὡς διηγείται ὁ Ἡρόδοτος, ἐγένετο τυράννος, αἰμοβόρος καὶ ἀφόρητος. Περιστοιχιζόμενος ὑπὸ 300 δορυφόρων, ἐφόνευε, κατεδίωκε, κατετυράννει, ἐλαφραγωγῆει καὶ ἐξώριζε τοὺς πολίτας καὶ πάμπολλα ἰδιωτικά κτήματα ἐδήμειε πρὸς ἴδιον αὐτοῦ ὄφελος. Καὶ ὡς σύζυγος ἀκόμη καὶ πατὴρ ἐγένετο ἄστοργος. Ἐφόνευσε παραφόρως καὶ ἀγρίως τὴν δυστυχῆ γυναῖκα του Μέλισσαν, λακτίσας αὐτὴν εἰς τὴν κοιλίαν, ἐγκυον οὖσαν, ἐκ διαβολῆς τῶν ἐρωμένων του, ἃς ὅμως ὕστερον κατέκαυσε ζώσας, ὅτε ἐγνώ τὴν ἀθωότητα τῆς Μελίσσης. Ἀπεκέρυξε καὶ ἐξώρισεν εἰς Κέρκυραν τὸν λαμπρὸν υἱὸν του Λυκόφρονα. Ἐκέρυξε πόλεμον κατὰ τοῦ πενθεροῦ του Προκλέους, βασιλέως τῆς Ἐπιδαύρου, ὃν καὶ ἐζώγησεν. Ἀποτρόπαιόν τι διηγοῦνται διὰ τὴν μητέρα του Κράτειαν. Διὰ τὴν τιμωρήσῃ δὲ τοὺς Κερκυραίους, φονεύσαντας τὸν υἱὸν του, τόσῃν ἔδειξε θηριωδίαν, ὥστε συνέλεξε 300 παῖδας ἐκ τῶν ἐπιφανεστάτων οἰκογενειῶν αὐτῶν καὶ δὲν ἐφόνευσεν, ἀλλ' ἀπέστειλεν αὐτούς, εἰς Σάρδεις πρὸς τὸν Ἀλυάττην πρὸς ἐκτομὴν, ἀπὸ τῆς φρικώδους δὲ αὐτῆς ποινῆς ὅπως τυχαίως διεσώθησαν ὑπὸ τῶν Σαμίων ἢ τῶν Κνιδίων οἱ ἀθῶοι κατάδικοι.

Ἐν τούτοις ὁ παράδοξος αὐτὸς ἀνὴρ διὰ τῶν προτερημάτων του, διότι εἶχε καὶ τοιαῦτα οὐκ ὀλίγα, τῆς πολιτικῆς περινοίας, τῆς ἰσχυρᾶς θελήσεως, τῆς ὑπερηφανείας καὶ τῆς ἀνεξάντλητου δραστηριότητος του ἐδόξασε τὴν Κόρινθον. Ἐπὶ τῆς τεσσαρακονταετοῦς δυναστείας τοῦ Περιάνδρου ἡ πόλις αὐτὴ κατέστη ἰσχυροτάτη καὶ ἤκμασεν ἐξόχως καὶ τὸ κράτος αὐτῆς ἐπέξετάθη διὰ κατακτήσεων. Πρῶτος αὐτὸς ἐπεχείρησε τὴν τομὴν τοῦ Ἴσθμου καὶ μόνος αὐτὸς ἐκ τῶν βασιλέων καὶ τυράννων ἀνηγορεύθη σοφὸς καὶ συγκαταλέγεται μετὰ τῶν περιαλήτων ἐπτὰ σοφῶν τῆς ἀρχαίας Ἑλλάδος. Ἦν δὲ καὶ νομοθέτης. Φίλος ἔνθερος τῆς ποιήσεως καὶ τῆς μουσικῆς, ἐπροστάτευσε, ἐκτὸς τοῦ ἐμπορίου καὶ τῶν τεχνῶν, τὰ γράμματα. Εἰς τὴν φιλομουσίαν αὐτοῦ ὀφείλεται τὸ ἐν Λεχαίῳ πολύκροτον συμπόσιον, ὅπερ παρέθετο εἰς τοὺς ἐπτὰ σοφοὺς καὶ οὐ μετέσχον καὶ ἄλλοι λόγιχοι, γυναῖκες δὲ ἡ Μέλισσα

καὶ ἡ σοφὴ κόρη Εὐμητις ἢ Κλεοβουλίνη, Κορινθία ποιήτρια, περιβόητος περὶ τὰ αἰνίγματα, ἅτινα διέπλεκε τόσον εὐχερῶς, ὅσον ἄλλαι διέπλεκον τὰ ζῶνια καὶ τοὺς κεκρυφάλους. Ὁ Περίανδρος ἐποίησεν εἰς ὑποθήκας ἔπη δισχίλια καὶ ἀπέθανεν ὀγδοηκοντούτης.

Ὁ διάδοχος αὐτοῦ Ψαμμῆτιχος ὑπῆρξεν ἄσημος Κυψελίδης· ἐβασίλευσε δὲ ἐπὶ τρία μόνον ἔτη μέχρι τοῦ 582, ὅτε κατελύθη ἡ ἐν Κόρινθῳ τυραννία ὑπὸ τῶν Σπαρτιατῶν.

Τότε ἐπεκράτησεν ἐν Κόρινθῳ ἄλλο πολίτευμα, ἡ Τιμοκρατία, ἣτις ἦν ἡ πρὸ τοῦ Κυψέλου ὀλιγαρχία, ἀλλ' ὑπ' ἄλλην μορφήν· ἡ ἀρχὴ δηλαδὴ περιῆλθεν, οὐχὶ πλέον εἰς τὴν προτέραν κληρονομικὴν ὀλιγαρχίαν, ἀλλ' εἰς τοὺς εὐπορωτάτους τῶν πολιτῶν. Τὸ πλουτοκρατικὸν δὲ τοῦτο πολίτευμα, ὅπερ διετηρήθη ἐν Κόρινθῳ ἐπὶ 245 ἔτη περίπου, ἐν τῇ κυρίως Ἑλλάδι καθιερώθη πρῶτον ἐν Ἀθήναις ὑπὸ τοῦ Σόλωνος, ὅστις εἶχε παραλάβει αὐτὸ ἐκ τῶν κατὰ τὴν μικρὰν Ἀσίαν Ἑλληνικῶν ἀποικιῶν, ἃς ἐν τῇ νεότητι αὐτοῦ ἐπεσκέφθη χάριν ἐμπορίας, εἶχε δὲ ἐπικρατήσει καὶ εἰς πολλὰς τῶν ἐν Σικελίᾳ καὶ Ἰταλίᾳ.

Ἐπὶ τὸ πολίτευμα τοῦτο ἡ Κόρινθος ἀνῆλθεν εἰς τὸ κατακόρυφον τῆς ἀκμῆς αὐτῆς καὶ δόξης. Ἐκτὸς τοῦ Τρωϊκοῦ πολέμου, εἰς ὃν εἶχε μετᾶσχει, ἀποστείλασα στρατὸν ὑπὸ τὸν Εὐχῆνορα, τὸν υἱὸν τοῦ μάντεως Πολυείδου, σπουδαίως συνηγωνίσθη ὑπὲρ τῆς Ἑλληνικῆς ἐλευθερίας εἰς τοὺς ἐναντίον τῶν Περσῶν λαμπροτάτους καὶ θαυμαστοὺς ἀγῶνας, πλουσία τότε καὶ ἰσχυρὰ οὖσα, ἰδίως δὲ ναυτικὴ δύναμις ἐκ τῶν πρωτίστων. Ἐν τῷ Ἴσθμῷ συνεκροτήθη ἡ πρώτη πανελληνίος σύνοδος πρὸς παρασκευὴν κοινῆς ἐθνικῆς ἀμύνης, ἣτις ἦτον ἡ πρώτη ἀπόπειρα ὀλοσχεροῦς τοῦ Ἑλληνισμοῦ ἐνώσεως.

Μετὰ δὲ τὰ Μηδικὰ, ὅτε ὁ δαίμων τῶν ἀντιζηλιῶν καὶ ἐρίδων κατεμίανε τὰς ψυχὰς τῶν μεγάλων Περσομάχων, οἱ Κορίνθιοι ἀνemiχθησαν καὶ αὐτοὶ ζωηρῶς εἰς τοὺς ὀλεθρίους ἐμφυλίους πολέμους. Φίλοι τῶν Λακεδαιμονίων, ἐπολέμησαν πρὸς τοὺς Ἀθηναίους, ἕνεκα τῶν Μεγαρέων, πρὸς οὓς ἤριζον περὶ ὄρων γῆς. Τῷ 435 π. Χ. ἐξερράγη ὁ μετὰ τῶν Κορινθίων καὶ τῶν ἀποίκων αὐτῶν καὶ Κερκυραίων πόλεμος ἕνεκα τῆς κοινῆς αὐτῶν ἀποικίας Ἐπιδαύρου. Ἐπειδὴ δὲ οἱ Ἀθηναῖοι ἐν τῷ πολέμῳ τούτῳ ἐβοήθησαν τοὺς Κερκυραίους, οἱ Κορίνθιοι μνησικακοῦντες εἰργάσθησαν ἐμπαθέστατα, ἀλλὰ καὶ μετὰ πολιτικῆς περινοίας καὶ εὐστοχίας πρὸς ἐκδίκησιν καὶ ἐγένοντο αὐτοὶ ὁ κυριώτερος μοχλὸς τῆς ἐκρήξεως τοῦ καταστρέψαντος τὴν ὑπεροχὴν καὶ δυνάμιν τῶν Ἀθηνῶν Πελοποννησιακοῦ πολέμου. Κατὰ τὴν διάρκειαν αὐτοῦ, πλὴν μικροῦ διαλείμματος, οἱ Κορίνθιοι συνεμάχουν τοῖς Λακε-

δαιμονίους· ὅτε ὁμως μετὰ ταῦτα ἡ πολιτικὴ εὐτυχία διέφθειρε τὸν Λυσάνδρον καὶ τὴν Σπάρτην καὶ ἐφιλοδόξησεν αὐτὴ νὰ γίνῃ τῆς Ἑλλάδος πάσης ἡγεμών, οἱ φιλελεύθεροι Κορίνθιοι ἀπέστησαν αὐτῆς μετὰ τῶν Βοιωτῶν καὶ ἐπῆλθεν οὕτω κατὰ τὸ ἔτος 395 ὁ ἐπικληθεὶς τὸ πρῶτον Βοιωτικὸς καὶ εἶτα Κορινθιακὸς πόλεμος μέχρι τῆς εἰρήνης τοῦ Ἀνταλκίδου. Ἐπὶ τῆς ἡγεμονίας τῶν Θηβαίων ἡ Κόρινθος ἐγένετο θέατρον πολέμου, καθ' ὃν ἐπὶ τέλους συνωμολόγησεν εἰρήνην πρὸς τὰς Θήβας. Καθ' ὅλους τοὺς ρηθέντας πολέμους, καθ' οὓς ἀνέδειξε στρατηγούς, ναυάρχους καὶ ἐπιφανεῖς πολιτικούς ἀνδρας, ἦτο δὴν δύναμις μεγάλη, ὡς ναυτικὴ μάλιστα, σύμμαχος περιζήτητος καὶ πολέμιος ἐπικίνδυνος, διὰ τε ἄλλους λόγους καὶ διότι ἀμύθητα πλούτη διέθετε πρὸς παρσκευὴν στρατῶν καὶ ἐξοπλισμὸν στόλων. Χρυσᾶς δὲ σελίδας τῆς ἱστορίας αὐτῆς ἀποτελεῖ ἡ ἐπὶ Σικελίαν λαμπρὰ ἐκστρατεία ὑπὸ τὴν στρατηγίαν τοῦ περιωνύμου Τιμολέοντος. Ὁ Τιμολέων ἐγένετο ὁ ἄριστος ἐπὶ φιλοπατρία καὶ ἀρετῇ πάντων τῶν ἀνδρῶν, οὓς παρήγαγεν ἡ Ἀφνειὸς Κόρινθος, τύπος ἕξοχος φιλελευθέρου καὶ μεγάλου ἀνδρός. Κατέστρεψεν ὅλας τὰς τυραννίδας τῆς Σικελίας, ἐξημέρωσε καὶ ἐξεπολίτισε τὴν χώραν, ἐπαγίωσε τὴν ἡσυχίαν καὶ εὐτυχίαν τῶν Συρακουσῶν καὶ τὸν ἄθλιον τύραννον αὐτῶν Διονύσιον τὸν νεώτερον, ἐκθρόνισας, ἀπέστειλεν εἰς Κόρινθον διὰ μικροῦ πλοίου αὐτόν, τὸν 400 τριήρεις τέως διαθέτοντα! ..

IV

Ἐφάμιλλος τῆς πολιτικῆς δόξης τῆς χώρας ἀπέβη καὶ ὁ Κορινθιακὸς πολιτισμὸς, ἀποτελῶν ἐξαιρετόν περιόδον ἐν τῇ Ἑλληνικῇ ἱστορίᾳ.

Ἀπὸ τῆς Ηῆς ἑκατονταετηρίδος καὶ ἐπὶ τῶν Βακχιαδῶν ἡ Κόρινθος ἴσχυσε καὶ ἐπλούτησε διὰ τῆς ναυτιλίας, ὅσον οὐδεμία ἄλλη Ἑλληνικὴ πόλις τῶν χρόνων ἐκείνων· προήχθη δ' ἔτι μᾶλλον ἐπὶ Περιάνδρου καὶ ἐπὶ Τιμοκρατίας, ἰδίως δὲ κατὰ τὴν Δ' ἑκατονταετηρίδα ἡ ἀκμὴ αὐτῆς ἔφθασεν εἰς τὸ κατακόρυφον. Πρῶτοι οἱ Κορίνθιοι, πλὴν τῶν ἐμπορικῶν πλοίων, ἐναυπήγησαν ἐν Κόρινθῳ τριήρεις, τὰ πρῶτα μεγάλα πολεμικὰ πλοῖα ἐν ἔτει 703 π. Χ. καὶ ἴδρυσαν περίφημα ναυπηγεῖα. Ἀναφέρεται ἀρχαῖος Κορίνθιος ναυπηγός, ὁ Ἀμεινοκλῆς, ὅστις ἐναυπήγησε καὶ τοῖς Σαμίσις ναῦς. Οὕτως ἐκπαλαί ἀναφαίνεται πρῶτης τάξεως ναυτικὴ δύναμις. Ἐξυπηρέτησε δὲ σπουδαίως καὶ τὸν ἀρχαῖον κόσμον· διότι οἱ Κορίνθιοι διαπλέοντες εὐτόλμως τὰ πελάγη, κατέλυσαν τὴν πειρατείαν καὶ ἐπροστάτευσαν τὴν ἐλευθερίαν τῶν θαλασσῶν. Ἀξιοσημείωτον μάλιστα εἶνε, ὅτι αὐτοὶ συνήψαν ἐν ἔτει 664

τὴν πρῶτην γνωστὴν ναυμαχίαν, κατὰ τῶν Κερκυραίων πολεμοῦντες.

Ἡ ναυτιλία προήγαγε τὴν ἀνάπτυξιν τοῦ ἐμπορίου καὶ ἡ Κόρινθος ἀνεδείχθη βαθμηδὸν τὸ παγκόσμιον κέντρον αὐτοῦ. Ὅλος ὁ ἐμπορικὸς καὶ ναυτικὸς κόσμος περὶ αὐτὴν ἐστρέφετο. Πολλὰς καὶ ἀπεράντους εἶχεν ἀποθήκας χάριν τοῦ ἐσωτερικοῦ καὶ ἐξωτερικοῦ ἐμπορίου. Δεσπόζουσα ἀμφοτέρων τῶν θαλασσῶν, εἰσέπραττε παρὰ τῶν ναυτιλιζομένων πολλοὺς τελωνιακοὺς δασμούς, διαπόρια καὶ δικαιώματα διαμετακομίσεως. Ὁ πλοῦτος ἔρρεεν ἐντεῦθεν εἰς αὐτὴν ἄφθονος καὶ ποταμηδόν. Οὕτω θαλασσοκράτειρα καὶ πλουσία, ἀνεδείχθη περιφανὴς μητρόπολις μεγάλων Ἑλληνικῶν ἀποικιῶν, ἐπεκλήθη δὲ ὑπὸ τῶν ποιητῶν Ἀφνειὸς.

Ἀπὸ τῶν Βακχιαδῶν ὡσαύτως καὶ ἐπὶ Περιάνδρου ἐγένετο ἐστία τῶν ἐπιστημῶν καὶ τεχνῶν, ἀνέδειξε δὲ πρὸ πάντων ἀνδρας ἐξόχους ἐν ταῖς πολιτικαῖς ἐπιστήμαις. Τέκνα τῆς Κόρινθου ἦσαν ὁ Φιλόλαος, ὁ πανάρχαιος τῶν Θηβῶν νομοθέτης, Γόργος, ὁ νομοθέτης τῆς Ἀμβρακίας, ὁ πολὺς Περιάνδρος, ὁ νομοδιδάσκαλος Κέφαλος, ὁ φιλελεύθερος πολιτικὸς ἀνὴρ καὶ εὐγλωττος Σωσικλῆς, οἱ ποιηταὶ Εὐμηλος, Αἴσων, Εὐμόλπος, Ἴφιων καὶ ἡ Εὐμητις, Μάχων ὁ κωμωδιοποιός, οἱ φιλόσοφοι Ξενιάδης, Θρασύμαχος καὶ Κάλιππος, ὁ ἱστορικὸς Χρῦσερμος καὶ Δείναρχος, ὁ ρήτωρ, ὁ ὑπὸ τῶν ἀρχαίων ἐπικαλούμενος ἄγροικος ἢ κρίθινος Δημοσθένης. Πρῶτος δὲ τῶν ἀνθρώπων ἐν τῇ πόλει αὐτῇ ὁ πολυθρύλητος κιθαρωδὸς Ἀρίων ἐποίησεν, ὠνόμασε καὶ ἐδίδαξε διθυράμβον. Διέπρεψαν δὲ οἱ Κορίνθιοι καὶ εἰς τὴν μουσικὴν καὶ δικαίως ὁ Ἑλικώνιος κύκνος, ἐπαινῶν τὴν φιλομουσίαν των, ἐψάλλεν, ὅτι παρ' αὐτοῖς «Μοῦσα ἠδύπνοος ἀνθεῖ». Διεκρίθησαν ὁμως ἐξόχως ἐν τῇ καλλιτεχνίᾳ καὶ τῇ βιομηχανίᾳ. Ἡ Κόρινθος ἐφεῦρε τὰ ἀετώματα τῶν ναῶν, ἢ, ὡς λέγει ὁ Πίνδαρος, ἐπέθηκεν ἐπὶ τῶν ναῶν τῶν θεῶν διπλοῦν τὸν βασιλέα τῶν ὀρνέων. Ὁ Κορίνθιος ἀρχιτέκτων Σπίνθαρος ὑπῆρξε περιώνυμος. Διέπρεψεν ἐπὶ τῶν Κυψελιδῶν καὶ αὐτὸς φηροδόμησε τὸν ἐν Κόρινθῳ ναὸν τῆς Χαλινίτιδος Ἀθηνᾶς, αὐτὸς δὲ ἀνωκοδόμησε καὶ τὸν περίφημον τοῦ Ἀπόλλωνος ἐν Δελφοῖς μετὰ τὸν ἐν ἔτει 548 ἐμπρησμόν του· ὅτε δὲ μετὰ τὸν Δώριον ἀνεφάνη ὁ ποικιλώτερος Ἴώνιος ρυθμὸς, ἀνέπτυξε τοῦτον καὶ λαμπρῶς ἐπεκόσμησεν ὁ πλούσιος Κορίνθιος ρυθμὸς μετὰ τοῦ πολυμνήτου αὐτοῦ κιονοκράνου, ὅπερ ἐφεῦρεν ὁ περίφημος καλλιτέχνης Καλλίμαχος, ὁ ἐπικληθεὶς κατατηξίτεχνος, ὡς εἰς τὰς λεπτομερείας καὶ τὴν ἀκριβείαν κατατήκων τὴν τέχνην. Τὸ κιονόκρανον τοῦτο, δικπλασθὲν περὶ τὸ ἔτος 430 ὡς κάλαθος, περιβάλλομενος ὑπὸ φύλλων ἀκάνθης, πολυειδῶς βαθμηδὸν ἐτροποποιήθη μέχρι τῆς εὐγενεστάτης

αὐτοῦ μορφῆς πολυποίκιλον καὶ περικκλλέστατον· ὁ Κορίνθιος ρυθμὸς ἐπεκράτησεν οὕτως ἐν τῇ πλουσίᾳ τέχνῃ καὶ ὁ περίφημος αὐτοῦ κίων διέλαμψεν εἰς τὰ ἀριστουργήματα τῆς Ἑλληνικῆς ἀρχιτεκτονικῆς.

Ἡ πλουσία Κορίνθος ἀνέπτυξε πρώτη φιλοκαλίαν καὶ πολυτέλειαν καὶ εἰς τὰς ἰδιωτικὰς οἰκοδομὰς, κοσμήσασα τὰς ὀροφὰς τῶν πολυτελῶν οἰκῶν διὰ φατνωμάτων. Τόσῳ δ' ἐξέπληττεν ὁ νεωτερισμὸς οὗτος, ὥστε ὁ βασιλεὺς τῆς Σπάρτης Λεωτυχίδης ὁ πρεσβύτερος, δειπνῶν ποτε ἐν Κορίνθῳ καὶ ἰδὼν τὸν ὄροφον τοῦ φιλοξενουόντος οἴκου πολυτελῆ καὶ φατνωματικόν, ἠρώτησε τὸν οἰκοδеспότην, «εἰ τετράγωνον παρ' αὐτοῖς τὰ ξύλα φύεται».

Ἐν Κορίνθῳ διέπρεψε καὶ ἡ πλαστικὴ καὶ ἤχημασεν ἐκεῖ ἐργαστήριον αὐτῆς, ὅπερ ἦτον ἐν τῶν ἐννέα περιωνύμων καλλιτεχνικῶν ἐργαστηρίων, ἅτινα ἐδόξασαν τὴν Ἑλληνικὴν τέχνην. Ἀναφέρονται Κορίνθιοι γλύπται οἱ Εὐχαιρος, Δίυλος, Ἀμυκλαῖος καὶ Χιονίς.

Ἐξόχως ὅμως ἐκαλλιεργήθη ἡ πηλοπλαστικὴ καὶ κεραμευτικὴ, ὅσον καὶ ἐν Ἀθήναις, καὶ αἱ δύο αὗται πόλεις ἦσαν αἱ πρῶται ἕδραι τῆς τέχνης ταύτης. Ὁ Κορίνθιος Ὑπέρβιος ἐφεῦρε τὸν κεραμευτικὸν τροχὸν καὶ ὁ ἐν Κορίνθῳ ἐργαζόμενος Σικυώνιος, πλαστικὸς ἐρμογλύφος, Βουτάδης ἐφεῦρε τὸν τρόπον τοῦ κατασκευάζειν ἐκ πηλοῦ ὁμοιώματα ἀνθρώπων καὶ πρῶτος οὗτος ἐκόσμησε διὰ προτύπων καὶ ἐκτύπων προσωπειῶν τὰ ἀκρωτήρια καὶ τὰς ἡγεμόνας κεραμίδας τῶν ναῶν. Ὁ δὲ Κορίνθιος κεραμεὺς Θηρικλῆς ἐφεῦρε τὴν πολυκροτον Θηρικόλειον κύλικα.

Ἄλλὰ καὶ ἡ γραφικὴ δὲν ἔμεινε ταπεινὴ ἐν τῇ φιλοκάλῳ πόλει· παρήγαγε δὲ αὐτὴ ἐξόχους ζωγράφους, ὡς καὶ ἡ γείτων Σικυών. Ὁ Κορίνθιος Κλεάνθης ἐφεῦρε τὴν ἰχνογραφίαν καὶ ἔργον αὐτοῦ ἦν ἡ γραφὴ τοῦ Ποσειδῶνος καὶ τοῦ Διός, ἣτις ἀνέκειτο ἐν τῷ ἱερῷ τῆς Ἀλφειώσας Ἀρτέμιδος, ἐν τῇ κλεινῇ Ὀλυμπίᾳ. Ὁ δὲ Κορίνθιος Κράτων ἐφεῦρε τὸν χρωματισμὸν. Θαυμάσια ἦσαν τὰ Κορινθιακὰ ἀγγεῖα, πεποικιλμένα διὰ πολυχρῶμων γραφῶν μορφῶν ζώων, ἀνθρώπων καὶ ἄλλων. Κορίνθιος ἐπίσης ἦτο καὶ ὁ Εὐφράνωρ, περίφημος γλύπτης, ζωγράφος καὶ συγγραφεὺς περὶ συμμετρίας καὶ χρωμάτων, μαθητῆς ἐνδόξος ἐνδόξου διδασκάλου, τοῦ ἐπισημοτάτου ζωγράφου Ἀριστείδου, τοῦ γράψαντος τὸν Διόνυσον.

Τόσῳ δὲ ἤχημασαν αἱ τέχναι αὗται ἐν Κορίνθῳ, ὥστε ἐκεῖθεν μετεδόθησαν καὶ εἰς τὴν Ἰταλίαν διὰ τῶν ἀποικιῶν καὶ τῶν ἐμπορικῶν σχέσεων. Ἐκαλλιεργήθησαν ἐν τῇ πόλει αὐτῇ καὶ ἡ ξυλουργία καὶ μεταλλουργία. Ἀριστούργημα τῆς τοῦ ξύλου τορευτικῆς ἀναφέρεται ἡ

περιφημοτάτη λάρναξ τοῦ Κυψέλου, ἐν ἣ οὗτος βρέφος διεσώθη ἀπὸ χειρῶν δολοφόνων ὑπὸ τῆς μητρὸς Λάβδας καὶ ἦν ὕστερον ἀφιέρωσεν εἰς τὸ ἐν Ὀλυμπίᾳ Ἡραῖον· ἐξοχὸν δὲ προῖον τῆς μεταλλουργίας εἶνε καὶ ὁ μέγας χρυσοῦς σφυρήλατος Ζεὺς τῶν Κυψελιδῶν. Περίφημος ἦτον ὁ Κορίνθιος χαλκός, μίγμα χαλκοῦ, χρυσοῦ καὶ ἀργύρου, καὶ περιζήτητος διὰ τὴν χρῶαν καὶ τὸ κάλλος του, διότι, ὡς λέγει ὁ Πλούταρχος, ἦν ἀνθηρός, κυανοῦς καὶ στίλβων. Ἐξ αὐτοῦ, ὃν διάπυρον ἔβαπτον εἰς τὸ ὕδωρ τῆς Πειρήνης, ἵνα γένηται στιλπνότερος, κατεσκευάζον θώρακας, περικεφαλαίας, εἰδωλίδια, κύπελλα, κάτοπτρα καὶ διάφορα ἀγγεῖα πολυποίκιλτα. Ἐκ τοῦ μετάλλου τούτου ἀνέκειτο ἐν τῷ ἐν Δελφοῖς θησαυρῷ τῶν Κορινθίων, ὃν ἀνήγειρεν ὁ Κύψελος, λαμπρότατος φοῖνιξ χαλκοῦς, φέρων περὶ τὴν ρίζαν ἐντετορευμένους βατράχους καὶ ὕδρους. Ἐξ αὐτοῦ ἐπίσης κατεσκευάσθη καὶ ὁ περίφημος πίναξ, ἐφ' οὗ ἐτίθη ὁ ἄρτος καὶ φαγητὰ εἰς τοὺς συνδαιτυμόνας κατὰ τὴν πολυτελεστάτην ἐστίασιν, ἣτις παρετέθη εἰς τοὺς ἐν Μακεδονίᾳ πολυκρότους γάμους τοῦ Καρανοῦ.

Ἐν Κορίνθῳ εὐρίσκομεν καὶ τὴν νομισματογλυφίαν. Τὰ νομίσματα αὐτῆς διακρίνονται μεταξὺ τῶν ἐντελεστέρων, ἔχουσι δὲ ἐπιτετυπωμένον τὰ πλείστα τὸν Πήγασον καὶ ὑπ' αὐτὸν τὸ Κόππα ἀντὶ τοῦ Κάππα.

Πάντα τέλος τὰ εἶδη τῆς πολυτελείας ἐτεχνουργοῦντο ἐκεῖ, πέπλοι κλίνης περίφημοι, τὰ παροιμιώδη στρώματα, ἅτινα ἦσαν περιζήτητα εἰς ὅλον τὸν ἀρχαῖον κόσμον καὶ αἱ ἐξαισίαι καλασίριδες, φορέματα πορφυρά, ἰσοβαφῆ, ὑακίνθινα, φλόγινα ἢ θαλασσοεἰδη.

Πλὴν τῶν τεχνῶν, προήγαγον τὴν πόλιν καὶ αἱ ἑορταὶ αὐτῆς. Οἱ Κορίνθιοι ἦσαν φιλόρτοι. Ἑορταὶ καὶ πανηγύρεις αὐτῶν, ἀναφέρονται τὰ Ἀφροδίσια, εἰς τιμὴν τῆς πολιούχου θεοῦ· τὰ Ἑλλώτια εἰς τιμὴν τῆς Ἀθηναῖς Ἑλλωτίδος, ἣν ἐώρταζον μετὰ λαμπαδοδρομικῶν ἀγώνων· τὰ Εὐκλεία εἰς τιμὴν τῆς Εὐκλείας Ἀρτέμιδος διὰ τὴν κατὰ τῶν Μήδων νίκην τῶν Ἑλλήνων· τὰ Ἡραία πένθιμος ἑορτὴ καὶ ἐξιλαστήριος διὰ τὸν φόνον τῶν τέκνων τῆς Μηδείας· τὰ Ἰνῶα, εἰς τιμὴν τῆς Ἰνοῦς· τὰ Κοτύττια εἰς τιμὴν τῆς Κοτυττοῦς, θεᾶς τῶν ἡδονῶν καὶ τῆς ἀκολασίας, τελούμενα ἐν ὄρα νυκτός. Ἡ ἐπιφανεστάτη ὅμως τῶν πανηγύρεων, ἣτις ἐγένετο καὶ καθ' ὅλην τὴν Ἑλλάδα ὀνομαστή καὶ προσεῖλκε τὸ Πανελλήνιον, ἦσαν τὰ Ἰσθμια, τελούμενα εἰς τὸν Ἰσθμὸν ἐν τῷ αὐτόθι τεμένει τοῦ Ποσειδῶνος.

Ἡ σύστασις τῶν Ἰσθμίων ἀνάγεται εἰς τοὺς μυθικοὺς χρόνους. Κατὰ Δίωνα τὸν Χρυσόστομον, τοῦ πρώτου ἐκεῖ τελεσθέντος ἀγῶνος θεοὶ ἦσαν

οὐ ἀγωνοθέται, ὁ Ποσειδῶν καὶ ὁ Ἥλιος, ἡμίθεοι δὲ καὶ ἥρωες οἱ ἀθληταί, ὁ Κάστωρ, ὁ Κάλαϊς, ὁ Ὀρφεύς, ὁ Ἡρακλῆς, ὁ Πολυδεύκης, ὁ Πηλεὺς, ὁ Τελαμών, καὶ ὁ Θησεύς, οἵτινες ἐτέλεσαν ἀγῶνας ποικίλους, σωματικούς καὶ μουσικούς· ἐτέθη δὲ καὶ ἵππων ἀγῶν καὶ πλοίων ἀμιλλα, καθ' ἣν ἐνίκησεν ἡ Ἀργώ. Ἄλλοι δὲ ἀποδίδουσι τὴν σύστασιν τῶν Ἰσθμίων εἰς τὸν Σίσυφον ἐκ τοῦ μύθου τοῦ Ἀθάμαντος, Λευκοθέας καὶ Παλαίμονος. Ἡ πανηγυρίς αὐτῆ ἐγένετο βαθμηδὸν περιφανεστάτη καὶ μετὰ τὰ Μηδικὰ μία τῶν τεσσάρων λαμπροτάτων Πανελληνίων, αἵτινες μεγάλως συνετέλεσαν εἰς τὴν ἀκμὴν καὶ δόξαν τῆς Ἑλλάδος. Συνέρρεον ἐκεῖ πανταχόθεν ἀθληταί καὶ φιλοθεάμονες χάριν τῶν τελουμένων Πανελληνίων ἀγῶνων, οἵτινες ἦσαν γυμνικοί, ἵππικοί καὶ μουσικοί. Τῶν Ἰσθμιονικῶν τὰ ὀνόματα ἀπθηνάντισαν οἱ ἀρχαῖοι ποιηταί, ἰδίως δὲ ὁ Πίνδαρος καὶ οἱ ἐπιγραμματογράφοι. Θαυμάζουσι πολὺ τὸν διάσημον Θεαγένην τὸν Θάσιον, ὅστις ἔλαβε χιλίους καὶ τετρακοσίους στεφάνους εἰς ὅλους τοὺς Ἑλληνικούς ἀγῶνας. Ἐπίσης καὶ τὸν περιώνυμον Ξενοφῶντα τὸν Κορίνθιον καὶ τὸν πατέρα αὐτοῦ Θεσσαλὸν ἐκ τοῦ λαμπροῦ γένους τῶν Ὀλιγαθηδῶν, οἵτινες εἰς ὅλους ἐν γένει τοὺς ἐν Ἑλλάδι ἀγῶνας ἀναριθμήτους ἔλαβον στεφάνους, ἀναδειχθέντες παναριστεῖς. Εἰς τὰ Ἰσθμια πολλάκις ἐστεφανοῦντο δημοσίως οὐ μόνον ἄνδρες, ἀλλὰ καὶ πόλεις καὶ συνθήκαι ἀνεγράφοντο ἐπὶ στηλῶν καὶ Ἰσθμικαὶ σπονδαί, ὡς ἀνακωχὴ πολέμων ἐκηρύσσοντο. Ἐκεῖ ὁ Ἡρόδοτος ἀνέγνω πάσας τὰς ἱστορίας του, καὶ ὁ πλουσιώτατος Θεμιστοκλῆς, μεταβάντων, ἐξέπληττε τοὺς πανηγυρίζοντας μὲ τὰς μεγαλοπρεπεῖς δεξιώσεις του καὶ τὰ πολύκροτα γεύματα. Ἐκεῖ συνεκροτήθησαν αἱ περίφημοι σύνοδοι τῶν Πανελλήνων κατὰ τὰ Μηδικὰ καὶ ὁ Φίλιππος, Μέγας Ἀλέξανδρος καὶ Δημήτριος ὁ Πολιορκητὴς ἀνεκηρύχθησαν ἡγεμόνες τῶν Ἑλλήνων.

Αἱ ἑορταὶ καὶ πανηγυρεῖς αὐταί, συγκεντροῦσαι ἐξ ὅλων τῶν μερῶν τοῦ τότε κόσμου πολὺν κινήτων πληθυσμὸν ἐν Κορίνθῳ, ἐπλούτισαν τὴν πόλιν, ὅσον σχεδὸν καὶ ἡ ναυτιλία, τὸ ἐμπόριον, καὶ ἡ λαμπρὰ αὐτῆς βιομηχανία. Πάμπολλοι ἦσαν οἱ πλούσιοι τῆς Ἀφνειοῦ. Ἐκ τούτων ὁμως διαβόητος ἐγένετο ὁ Κύδων, μεγαλοπρεπέστατος καὶ τὸσφ πολύκροτος διὰ τὴν φιλοξενίαν τοῦ οἴκου του, ὥστε ἀπ' αὐτοῦ ἐπεκράτησεν ἀρχαία παροιμία α' Αἰ τις ἐν Κύδωνος». Ὡσαύτως καὶ ὁ Ἀρχιτέλης, ὅστις εἶχε πολλοὺς θησαυροὺς ἀπέφθου χρυσοῦ καὶ κατέπληξε τὸν ἐν Συρακούσαις Ἴέρωνα. Οἱ δὲ Θεοκλῆς καὶ Θρασωνίδης ἐφημίζοντο, ὡς μεγαλόδωροι καὶ ἐλεήμονες καὶ προστάται τῶν πτωχῶν. Τρῦναντίον ὁ Μοίριχος καὶ ὁ ἀνεψιὸς αὐτοῦ Ἀριστέας βαθύπλουτοι καὶ

αὐτοί, ἦσαν τὸσφ φιλάργυροι, ὥστε περιποιοῦντο καὶ ἐκολάκευον ἀλλήλους διὰ τὰ κληρονομήσῃ ὁ εἰς τὸν ἕτερον καὶ ἐποιήσαντο μάλιστα, ἀμοιβαίως διαθήκας, δι' ὧν ἐγκαθίστων ἀλλήλους μοναδικούς κληρονόμους. Οἱ παράδοξοι ὁμως οὗτοι ἄνθρωποι, περὶ ὧν χαριέντως ἐλέγετο, ὅτι ἐφύλαττον τὸ χρυσίον διὰ τῶν ὀδόντων καὶ ὀνύχων αὐτῶν ἀκόμη, ἠτύχησαν εἰς τὴν προσδοκίαν τῶν ἀπίθανον ἀμφοτέρω ταύτοχρόνως, πνιγέντες, ἐν ᾧ διέπλεον ἀπὸ Σικυῶνος εἰς τὸν Κρῖσσαϊον κόλπον, πρὸς ἀπερίγραπτον χαρὰν τῶν συγγενῶν των. Ἀλλόκοτος ἦτον ὁ Δάμις, ἑκατομμυριούχος, ἔχων περιουσίαν χιλίων ταλάντων. Ἐννενηκοντούτης ὢν, παρεδίδοτο εἰς ἀσωτείας καὶ τρυφάς· ἀλλ' ἦν τὸσφ φιλαυτος, ὥστε ἐδαπάνα ἀφειδῶς μόνον δι' ἑαυτὸν· διὰ δὲ τοὺς ἄλλους οὐδὲν ἐθυσίαζε καὶ εἰς αὐτὸν ἔτι τὸν υἱὸν του, νεανίαν δεκαοκταέτη καὶ ζωηρότατον, παρείχε μόνον τέσσαρας ὀβολούς. Πανουργότατος δὲ χρηματιστῆς ἦν ὁ περιφανῆς τραπεζίτης Φιλοστέφανος, ὅστις διεβοήθη καὶ διότι ἠθέλησε τὰ σφετερισθῆ τεσσαράκοντα τάλαντα, ἀτινα τῷ εἶχεν ἀφήσει ὁ Θεμιστοκλῆς πρὸς φύλαξιν, ἀλλ' ἄνευ ἀποδείξεως, πρὶν ἢ ἐξορισθῆ τῶν Ἀθηνῶν.

▼

Ἄν ἡ Κόρινθος ἀνεδείχθη καὶ ἠκμασε διὰ τῆς ναυτιλίας, τοῦ ἐμπορίου, τῶν τεχνῶν καὶ τοῦ πλούτου, κατέστη ὁμως διαβόητος ἐν τῇ ἀρχαιότητι πόλις διὰ τὰς γυναϊκὰς τῆς, αἵτινες ἐξόχως ἐφημίζοντο διὰ τὰ κάλλη καὶ θέλητρα, τὸ πνεῦμα καὶ τοὺς ἀβροὺς αὐτῶν τρόπους. Οἱ Κορίνθιοι ἦσαν πολυτελεῖς καὶ εἰς ἄκρον φιλήθονοι. Ἐκ τῶν ἐπὶ τοῦ Ἀκροκορίνθου ἀρχαίων ἱερῶν τῆς Ἀφροδίτης, τοῦ Ἐρωτος καὶ τοῦ Ἥλιου ἀποδεικνύεται, ὅτι ἐκπαλαί ἐλάτρευσαν τὴν ἀγάπην καὶ τὸ φῶς, δύο θεότητας, αἵτινες θὰ δεσπόζωσι τοῦ κόσμου αἰωνίως. Ἡ Ἀφροδίτη ἐγένετο ἡ προστάτις τῆς πόλεως θεὸς καὶ ἠγέρθη αὐτῇ ἐν Κορίνθῳ ναὸς λαμπρότατος, χρυσελεφάντινον ἔχων τῆς Ἀφροδίτης τὸ ἀγαλμα καὶ πλουσιώτατος εἰς ἀναθήματα καὶ προσόδους. Ὁ ναὸς δὲ οὗτος ἐφημίζετο διὰ τε τ' ἄλλα καὶ διότι εἶχεν ὑπὲρ τὰς χιλίας ἱεροδούλας ἐταίρας, περικαλλεῖς καὶ συλλεγομένας ἐκ διαφόρων μερῶν τοῦ κόσμου, ἐξ ὧν συνέρρεον εἰς τὴν τρυφηλὴν πόλιν, διότι οἱ Κορίνθιοι ἐξαιρέτως καὶ γενναίως ἐξετίμων τὸ κάλλος. Τοιαύτας δὲ ἱεροδούλους προσέφερον εἰς τὸν ναὸν καὶ πολλοὶ ἰδιῶται, ὡς ἀφιερῶματα διὰ τὴν καλὴν ἔκβασιν τῶν ὑποθέσεων αὐτῶν. Οὕτως ὁ περίφημος Ὀλυμπιονίκης Ξενοφῶν, νικήσας εἰς τοὺς ἀγῶνας, προσέφερε τῷ ναῷ τῆς Ἀφροδίτης ἑκατὸν ἱεροδούλους διὰ μιᾶς! Πλὴν δὲ τούτων τὴν φήμην καὶ

τὸν ἀριθμὸν τῶν ἱεροδούλων ἠύξησε καὶ τὸ ἐξῆς γεγονός. Κατ' ἀρχαῖον νόμιμον τῆς πόλεως εἰς τὰς ἐκτάκτους περιστάσεις καὶ κινδύνους αὐτῆς, αἱ ἱεροδούλοι ἐλιτάνευον μετὰ τῶν πολιτῶν καί, ψάλλουσαι τοὺς ἱεροὺς ὕμνους, ἰκέτευον τὴν Ἀφροδίτην νὰ προστατεύσῃ τὴν πόλιν. Ὅτε μάλιστα ἦλθεν ὁ Ξέρξης εἰς τὴν Ἑλλάδα, αἱ Κορινθιαὶ ἑταῖραι συνηθροίσθησαν εἰς τὸ ἱερόν τῆς Ἀφροδίτης καὶ ἠύχθησαν αὐτῇ ἐν πομπῇ νὰ ἐμβάλλῃ εἰς τοὺς ἄνδρας ἔρωτα καὶ σθένος, ὅπως πολεμήσωσι γενναίως ὑπὲρ τῆς τῶν Ἑλλήνων σωτηρίας· μετὰ δὲ τὴν νίκην οἱ Κορινθιοὶ πρὸς τιμὴν αὐτῶν ἀνήρτησαν περίοπτον πίνακα, ἐφ' οὗ ἔγραψαν τὰ ὀνόματα τῶν ποιησαμένων τὴν ἰκεσίαν ἑταιρῶν καὶ τιμητικώτατον δι' αὐτὰς ἐπίγραμμα. Πόσαι δὲ χιλιάδες τοιούτωι γυναικῶν ὑπῆρχον εἰς ὅλην τὴν πόλιν ἄς φαντασθῆ τις κρίνων ἐκ τοῦ τεραστίου πληθυσμοῦ αὐτῆς καὶ ἰδίως τοῦ ποικίλου καὶ συμμίκτου κινήτου πληθυσμοῦ τῶν ξένων, πλουσίων, ἐμπόρων καὶ φιληδόνων ἐν γένει, οἵτινες ἀμετροὶ συνέρρεον εἰς Κόρινθον χάριν τῶν ἡδονῶν αὐτῆς.

Καὶ δὲν ἦσαν μόνον ὠραῖαι αἱ γυναῖκες αὐταί, ἀλλ' ἦσαν καὶ θελκτικώταται καὶ ἀριστα ἐγνώριζον τὴν τέχνην τοῦ ἀρέσκειν· ἐκαλλωπίζοντο δ' ἐξαισιῶς καὶ κοσμοῦμεναι δι' ἀνθέων καὶ μύρων σπανιωτάτων, ἐφαίνοντο ὡς ὑπεράνθρωπα καὶ αἰθέρια ὄντα, ἐμψυχα ρόδα καὶ λάμψεις ζῶσαι καὶ χάριτες θνηταί· διότι ἦσαν καὶ πνευματώδεις καὶ μεμορφωμέναι· τεχνικώταται δὲ εἰς τὴν ἄγραν τῶν ἑραστῶν, εἶχον πολλὴν ἰκανότητα εἰς τὴν διαγνώσιν τῶν πτωχῶν καὶ τῶν πλουσίων. Αἱ γυναῖκες αὐταὶ ἦσαν ὁ βόθρος τῶν πλουσίων καὶ τῶν φιληδόνων. Ἀνήκουστος ἀσωτεία καὶ δαπανηρότης, ἀμα δὲ καὶ ἀπληστία τῶν ἑταιρῶν τούτων ἐφθείρε τάχιστα ὀλοκλήρους πλοίων ἀποσκευάς· μνημονεύεται δὲ τις, ἡ ὁποία πρὸς τὴν ὀνειδίζουσαν αὐτὴν, ὅτι δὲν ἦτο φιλεργός, οὐδ' ἐρίων ἠπτετο, εἶπε λογοπαίζουσα «ἐγὼ μέντοι ἢ τοιαύτη, τρεῖς ἡδὴ καθεῖλον ἱστοῦς ἐν βραχεῖ χρόνῳ, τούτῳ!» Εἰς τὰ παρὰ τὸ Λέχαιον ἐντευκτήριά των αἱ πολυπληθεῖς καὶ ἀκατανίκητοι αὐταὶ Σειρῆνες ἐπαγίδεον πρῶτον τοὺς ναυκλήρους καὶ ξένους, μόλις προσομιζομένους καὶ ἀπεγύμνουσαν αὐτούς, διότι σπανιώτατα ἡδύνατο θνητὸς ν' ἀνθῆξῃ εἰς τὰ κάλλη των· εἶτα δὲ αἱ κατὰ τὴν πόλιν καὶ τὸν ναὸν συνεπλήρουν τὸν ὄλεθρον.

Αἱ διασημότεραι τῶν ἐν Κόρινθῳ ἑταρῶν ἦσαν αἱ Κυρίνη, Λέαινα, Σινώπη, Λίβυσσα, Πυρρίνη, Σικυώνη, Ὠκιμον, Χρῦσιλλα, Δημόνασα, ἡ διαβόητος Νέαιρα, ἡ Βακχίς, ἡ ἀπαράμιλλα ἔχουσα τὰ φαιδρὰ ὄμματα καὶ τὸ γλυκύτετον μειδίαμα καὶ ἥτις ἦν τόσον ὠραία, ὥστε καὶ ὁ σκυθρωπότατος τῶν ἀνδρῶν δὲν ἡδύνατο νὰ μείνῃ ἀπα-

θῆς πρὸς τὸ κάλλος τῆς, ἡ Πυθιονίκη, ἡ πολυθρύλητος ἐρωμένη τοῦ πολυταλάντου Μακεδόνος Ἀρπάλου καὶ ἡ ὠραιότατη Ἀρισταγόρα.

Πασῶν ὅμως διασημοτάτη καὶ βασιλις τῶν τε ἐν Κόρινθῳ καὶ τῶν ἀπανταχοῦ τῆς Ἑλλάδος ἑταιρῶν ἀνεδείχθη ἡ περίφημος Λαῖς. Τὸ θελκτικώτατον, τὸ ἀπεριγραπτον κάλλος αὐτῆς σύμπασα ἡ Ἑλλάς ἐθαύμαζεν, ἡ δὲ μνήμη ἢ ἡ φήμη αὐτοῦ ἐνέπνεε τοὺς ποιητὰς καὶ μετὰ τὸν θάνατον αὐτῆς ἀκόμη! Ἄν λάβητε δὲ ὑπ' ὄψιν πόσον λεπτὴν καλλισθησίαν εἶχεν ὁ ἀρχαῖος Ἑλληνικὸς κόσμος καὶ διὰ τὸ ὄνομα τῆς διαβολῆτος αὐτῆς γυναικὸς ἦτον εἰς ὅλων ἀπανταχοῦ τὰ στόματα συνθημα θαυμασμοῦ, θὰ εἶνε δύσκολον καὶ νὰ φαντασθῆτε ἀκόμη τὴν ἀκτινοβόλον καὶ γόησσαν αὐτῆς καλλονὴν.

Παιδίσκη, δεκαετίς μόλις, διεφημίσθη εἰς ὅλην τὴν Ἑλλάδα. Ὁ διάσημος καλλιτέχνης Σκόπας πρῶταν τινὰ περιεπάτει ῥεμβάζων εἰς τὸν ἐν Αἰγίνῃ ναὸν τῆς Ἥρας, διότι κατεγίνετο εἰς τὴν σύνθεσιν τῆς περιφήμου αὐτοῦ Ἀφροδίτης τῆς Εὐχάριτος καὶ ἀνεζήτει τύπον τῆς ὑψηλῆς αὐτοῦ ἐμπνεύσεως. Ἐκεῖ δὲ ὑπὸ τὸ περιστύλιον τοῦ ναοῦ, ὅπερ ἐπλήρουν δροσεραὶ ἀνοσπάλιδες, συνήντησε τὴν μικρὰν Λαΐδα, πωλοῦσαν στεφάνους ἀνθέων. Ὁ καλλιτέχνης ἐξεπλάγη εἰς τὸ ἐξαισιῶν κάλλος, καί, πλησιάζων, «Ἐν ὀνόματι τῆς Ἀφροδίτης! τῇ λέγει· εἰσαι ἢ θελκτικὴ μορφή, ἦν ὀνειροπολῶ· φέρε εἰς τὸν οἶκόν μου τὰ ἄνθη σου, ἅτινα εἶνε ὀλιγώτερον δροσερὰ τῶν παρειῶν σου». Ἡ Λαῖς ἠκολούθησε τῷ Σκόπῳ καὶ τὸ κάλλος αὐτῆς ἐχρησίμωσεν ὡς πρωτότυπον τοῦ ἀριστουργήματος τοῦ καλλιτέχνου. Τὸ ἐξαισιῶν δὲ τοῦτο ἄγαλμα, ὅπερ ἀπέκτησε κατόπιν ἡ Κόρινθος καὶ διεφύλαξεν ὡς τιμαλφέστατον θησαυρόν τῆς, ἐπέσυρε τὸν γενικὸν θαυμασμόν καὶ διήγειρε πάντοτε τὸν ἔρωτα τοῦ καλοῦ. Ὅμοιος καὶ ἡ Φρόνη ἐχρησίμωσεν ὡς πρότυπον δύο περιφημοτάτων καλλιτεχνικῶν ἔργων, τῆς Κνιδίας Ἀφροδίτης τοῦ Πραξιτέλους καὶ τῆς ἀναδυομένης τοῦ Ἀπελλοῦ.

Ἐξ Αἰγίνης ἡ Λαῖς ἦλθεν εἰς Ἀθήνας καὶ ἔλαβε τὴν πρώτην μορφῶσιν καὶ ἔμαθε τὴν τέχνην τοῦ ἀρέσκειν παρὰ τῇ διασημῇ Ἀσπασίᾳ, χήρᾳ ἡδὴ τοῦ Περικλέους, ἥτις διέτρεφε σχολὴν ῥητορικὴν καὶ Ἀκαδημίαν ἐρωτικὴν, παρ' ἣ ἐφοίτων καὶ ὁ Σωκράτης, ὁ Πλάτων, ὁ Ἀντισθένης, ὁ Ξενοφάνης καὶ ἄλλοι φιλόσοφοι καὶ ἐξοχοὶ ἄνδρες. Μετὰ τὸν θάνατον δὲ τῆς Ἀσπασίας ἀπῆλθεν εἰς Κόρινθον, πρὸς ἣν εἶχεν ἐστραμμένα τὰ βλέμματα, ὡς φημιζομένην διὰ τὴν λατρείαν τοῦ κάλλους.

Ἡ εἰς Κόρινθον ἐμφάνισις καὶ ἐγκατάστασις τῆς διαβολῆτος αὐτῆς καλλονῆς ἐγένετο πολὺκροτος καὶ θριαμβευτικὴ. Ὁ λαὸς ἐγοητεύθη ἐκ

τῶν ἀπεριγράπτων θελγήτρων αὐτῆς καὶ ἐν βραχεῖ χρόνῳ ἡ Λαῖς κατέκτησε τὸν θαυμασμὸν ὄλων τῶν ἡλικιῶν ἀμφοτέρων τῶν φύλων. Ὁ ἐνθουσιασμὸς αὐτὸς καὶ τὸ θάμβος τῶν Κορινθίων εἰκονίζεται ζωηρότατα ἐν τῇ ἐξῆς ἐπιστολῇ, ἣν μετ' ὀλίγον ἔγραψαν αἱ ἐν Κορίνθῳ ἑταῖραι πρὸς τὰς ἐν Ἀθήναις. Ἀκούσατε!

«Αἱ ἐν Κορίνθῳ ἑταῖραι ταῖς ἐν ἄστει χαίρειν.

«Οὐκ ἐπίθεσθε τὰ νεώτερα νῦν πράγματα; Οὐκ ἠκούσατε καινῶν ἑταίρας ὄνομα; Ὡ, πόσον ἡμῖν ἐπιτετείχισται χρῆμα, Λαῖς, ὑπὸ Ἀπελλοῦ τοῦ ζωγράφου θηριοτροφηθεῖσα! Ἄθλια, κλείσατε τὰ ἐργαστήρια αὐτῶν, μᾶλλον δὲ καὶ ἑαυτὰς ἀποκλείσατε. Μία νῦν ἐστὶν ἡ τὴν Ἑλλάδα ὄλην διασοβοῦσα γυνή, μία Λαῖς ἐν τοῖς κουρείοις, Λαῖς ἐν τοῖς θεάτροις, ἐν ταῖς ἐκκλησίαις, ἐν τοῖς δικαστηρίοις, ἐν τῇ βουλῇ. Πανταχῇ πάντες αὐτὴν λαλοῦσι, νῆ τὴν Ἀφροδίτην, καὶ οἱ κωφοὶ διανεύουσιν ἀλλήλοις τὸ ἐκείνης κάλλος· οὕτω γλῶσσα γίνεται καὶ τοῖς λαλεῖν μὴ δυναμένοις Λαῖς. Εἰκότως· ἐνδεδυμένη μὲν γὰρ εὐπροσωποτάτη ἐστίν, ἐκδύσα δὲ ὄλην πρόσωπον φαίνεται, οὔτε κατάξηρος, οὔτε κατάσαρκος, ἀλλ' οἴας λέγομεν ἡμεῖς τὰς ἰσχυρογύλους· τρίχες ἐνουλισμέναι φύσει, ξανθίζουσαι δὲ ἀφαρμάκευτα καὶ τῶν ἀκρωμίδων ὑπερκεχυμέναι μαλακῶς. Ὀφθαλμοὶ δὲ, νῆ τὴν Ἄρτεμιν, ὄλης σελήνης εὐκυκλότεροι· καὶ τὸ μέλαν αἱ κόραι μελάνταται καὶ τὸ κύκλω λευκόν!...»

Ἡ Λαῖς νῦτύχησε νὰ γίνῃ ταχέως καὶ πλουσία. Ἰδρυσε δ' ἐν Κορίνθῳ σχολὴν ῥητορικὴν καὶ ἀκαδημίαν ἐρωτικὴν, ἧς ἡ ἔδρα ἦτον ἐν τῶν κήπων τῆς. Μέγιστοι, πολυτελέστατοι καὶ μεγαλοπρεπέστατοι ἦσαν οἱ περίφημοι αὐτοὶ κήποι, κατεστολισμένοι διὰ τῶν ὠραιότητων ἀνθέων, ἀναβρυτηρίων καὶ καταρρακτῶν, πρασιῶν καὶ δενδροστοιχιῶν, εἰκόνων καὶ ἀγαλμάτων καλλιτεχνικωτάτων, ἐφωτίζοντο δὲ κατὰ τὰς νύκτας διὰ μαγικῶν φανῶν. Ἀντήχουν ἐκεῖ μουσικαὶ ἑναρμόνιοι. Ἐντὸς τῶν κήπων αὐτῶν ἡ Λαῖς ἐδίδε διαβοήτους ἐσπερίδας καὶ ἐτέλει μεγαλοπρεπεῖς ἑορτὰς καὶ συμπόσια πολυτελέστατα, καθ' ἃ περικαλλέστανται ἑταῖραι, ὡς νύμφαι παριστάμεναι, ἔψαλλον μελωδικωτάτους ὕμνους ὑπὲρ τῆς Λαίδος τῆς θεᾶς, τοῦ Βάκχου καὶ τοῦ Ἔρωτος. Καὶ ἐλέγετο κατὰ τοὺς χρόνους ἐκείνους, οὐχὶ ἀχαρίτως, ὅτι «ἂν αἱ Ἀθηναὶ καυχῶνται διὰ τὸν Περθεωνά των, ἡ Κόρινθος ὑπερηφανεύεται διὰ τοὺς κήπους τῆς Λαίδος». Εἰς τοὺς παραδείσους δὲ αὐτοὺς συνηθροίζοντο εὐπατρίδαι νέοι, εὐγενεῖς καὶ πλούσιοι ξένοι, ῥήτορες, ποιηταί, φιλόσοφοι, καλλιτέχναι καὶ μεγιστάνες, οἱ ἐπιφανέστεροι, κομίζοντες πάμπολλα καὶ πλουσιώτατα δῶρα· εἰσῆρχοντο ὁμῶς ἐκεῖ οἱ

καλῶς ἀνατεθραμμένοι, ἀξίεραστοὶ καὶ πνευματώδεις, «θύοντες ταῖς Χάρισι πρὸ τοῦ θῆσαι τῷ Ἐρωτι».

Διὰ τοῦ κάλλους, τῶν χαρίτων καὶ τῆς εὐφυΐας τῆς ἡ Λαῖς ἐσαγήνευσε καὶ ἀνδρας ἐπιφανεστάτους, ὡς τὸν Διογένη τὸν κύνα, τὸν καταφρονητὴν πάσης ματαιότητος καὶ ἡδονῆς, τὸν πλευσιώτατον ἀρχηγὸν τῆς Κυρηναϊκῆς σχολῆς Ἀρίστιππον, τὸν Δημοσθένη τὸν ῥήτορα, τὸν πολύχρυσον Φαρνάβαζον καὶ ἄλλους. Καὶ αὐτοὶ δὲ οἱ ζωγράφοι ἤρχοντο πρὸς αὐτὴν, ὅπως λάβωσιν ἐμπνεύσεις, ὅτε ἤθελον ν' ἀπομιμηθῶσι τῆς γυναικὸς τὰ στήθη.

Ἐπὶ τέλους ὁ χρόνος ἐμάρανε τὰ κάλλη τῆς διαβοήτου ἑταίρας. Γραῖα δὲ ἦδη, ἡ Λαῖς ἀφίερσε τῇ Ἀφροδίτῃ τὸ περίφημον κάτοπτρον αὐτῆς, προσφωνήσασα μελαγχολικώτατα: «Εἰς τὴν Παφίαν τὸ κάτοπτρον· διότι δὲν θέλω νὰ βλέπω ὅποια εἶμι ἦδη· δὲν δύναμαι δὲ νὰ ἴδω, ὅποια ἦμην πρότερον». Καὶ αἱ τελευταῖαι τοῦ βίου τῆς στιγμαὶ ἦσαν ποιητικώταται. Διέταξε θερααινίδα νὰ θέσῃ ἐπὶ τῆς κεφαλῆς αὐτῆς στέφανον ἐκ μύρτων· συνήθροισε πάσας τὰς παρ' αὐτῇ ἑταίρας ἐν τοῖς κήποις πρὸ τοῦ ἀγάλματος τῆς Ἀφροδίτης, ἄλλας ἀνακρουούσας λύρας καὶ ἄλλας φερούσας ἀνθοδέσμας ἐκ ρόδων, πάσας δ' ἐστεμμένας δι' ἀνθέων. Ἀφθονον κιννάμωμον ἐπλήρωσεν εὐωδίας τὴν ἀτμόσφαιραν. Ἡ Λαῖς δὲ ἤχθη ἐν μέσῳ αὐτῶν, ἐν ᾧ αἱ μουσικαὶ γυναῖκες ἔψαλλον, ἀπεχαιρέτισε τοὺς περὶ αὐτὴν καὶ ἐξέπνευσεν ἐστεμμένη διὰ τῶν συμβόλων τοῦ ἔρωτος ἡ διάσημος καλλονή, «ὑπὲρ ἧς διηγωνίζοντο αἱ δύο θάλασσαὶ τοῦ Ἰσθμοῦ», καὶ ἦτις ἐθαυμάσθη καὶ ἐτιμήθη ὑφ' ὄλης τῆς Ἑλλάδος. Οἱ Κορινθιοὶ βαρέως ἐπένησαν ἐπὶ τῷ θανάτῳ τῆς, ἐκήδευσαν αὐτὴν πομπωδέστατα καὶ ἔκοψαν μετάλλιον εἰς τιμὴν τῆς. Ἐτάφη δὲ ἐν τῷ Κρανείῳ ἄλσει καὶ ἐπὶ τοῦ τάφου τῆς ἐστήθη ὄρθιος λέων, κρατῶν ἐπὶ τῶν ὀνύχων τοῦ κριόν, κοιμώμενον ἐπὶ δωρικῷ κιονοκράνῳ.

VI

Ἡ Κόρινθος ἐν τοῖς χρόνοις τῆς ἀκμῆς εἶχεν 600,000 κατοίκων, ἐξ ὧν 460,000 ἦσαν δοῦλοι. Ὁ πληθυσμὸς δὲ αὐτὸς ἤϋξανε ἐκ τοῦ κινητοῦ τῶν ἀενάως εἰς αὐτὴν συρρεόντων ξένων.

Μυθώδης πλοῦτος, δημόσιος καὶ ἰδιωτικὸς, ἐνεκλείετο εἰς τὴν εὐδαίμονα πόλιν, ἡ δὲ πολυτέλεια, τρυφή καὶ εὐμάρεια τῶν κατοίκων τῆς εἶχε καταστῆ παροιμιώδης. Τὰ δεῖπνα καὶ συμπόσια αὐτῶν ἦσαν πολυτελέστατα, καθιστάμενα τερπνότερα διὰ τῶν ὀρχηστρίδων καὶ αὐλητρίδων, μουσικῶν καὶ πεζῶν ἑταιρῶν καὶ τόσῳ πεφημισμένα, ὥστε

πολλοὶ χάριν αὐτῶν ἤρχοντο εἰς Κόρινθον, ἄκλητοι, ἀπὸ μακρινῶν πόλεων. Οἶνον ἔπινον ξενικόν, διότι ὁ ἐγχώριος ἦτο, κατὰ τὸν Ἄλεξιν, βασιανισμός. Ἐν ᾧ δὲ ἦσαν τρυφηλοὶ καὶ φιλήδονοι, ἦσαν καὶ τόσῳ φιλόκαλοι, ὥστε, ὅπου ἤκούετο εἰκὼν τις ἢ ἀγαλμα, ἔργον ἐξόχου τεχνίτου, ἀπέκτων αὐτὸ δι' ἀδράς δαπάνης καὶ ἐκόσμου τὴν ὠραίαν πόλιν των. Ὅ,τι ὠραῖον καὶ ζηλευτὸν εἶχεν ὁ ἀρχαῖος κόσμος ἐκεῖ συνέρρεεν.

Καὶ ἔβλεπέ τις εἰς τὰ παράλια τῶν ἐπινείων τῆς κατὰ στοιβάδας φακέλλους βύβλων καὶ ἰστία πλοίων, μετακομιζομένους ἐξ Αἰγύπτου, ὅστ' ἔλεφάντων ἀπὸ τῆς Λιβύης, δέρματα τῆς Κυρρήνης, ἀρώματα τῆς Συρίας, φοινίκας τῆς Φοινίκης, προσκεφάλαια τῆς Καρχηδόνος, τυρὸν τῶν Συρακουσῶν, ἀπίδια καὶ μῆλα τῆς Εὐβοίας, ταρίχη τοῦ Ἑλλησπόντου, κυπαρίσσους τῆς Κρήτης, ἰσχάδας τῆς Ρόδου, ἀμύγδαλα τῆς Νάξου, ἀνδράποδα ἐκ Φρυγίας καὶ Θεσσαλίας καὶ ἄλλα παντοειδῆ ἀντικείμενα τῆς εὐμαρείας καὶ τοῦ ἐμπορίου. Ἄφθονοι δ' ἐκομίζοντο οἱ ξενικοὶ οἶνοι, ὁ εὐώδης Βύβλιος, ὁ Πράμνιος, ὁ Χῖος, ὁ Θάσιος, ὁ Μενδαῖος, ὁ ἐξ Ἑραίας τῆς Ἀρκαδίας καὶ ἄλλοι περίφημοι.

Πολυδαίδαλος καὶ πολυθόρυβος πόλις! Ἐν τῇ ἀγορᾷ διέλαμπον αἱ χαριτόβρυτοι ἀνθοπώλιδες. Ὁ Διογένης ὁ κύων ἐκύλιεν ἐν τῷ Κρανείῳ τὸν πίθον, ἵνα μὴ μένη ἀργός, ὅτε ὅλη ἡ Κόρινθος ἀνάστατος παρεσκευάζετο εἰς ἄμυναν κατὰ τοῦ Φιλίππου ἢ ἄλλοτε ἐδέσποζε τῶν συναστροφῶν τῆς Λαίδος ἢ ἐμάστιζεν ἢ ἐφαίδρυνε τὸν κόσμον διὰ τῆς εὐφύας του ἢ περιεφρόνει τὸν Μ. Ἀλέξανδρον. Ὁ πλούσιος καὶ περίκομπος Ἀρίστιππος ἠσώτευεν ἄφθονα χρήματα εἰς ἡδονάς. Ἐκπτωτοὶ ἡγεμόνες, ὡς ὁ Δουκέτιος τῶν Σικελῶν καὶ Διονύσιος ὁ νεώτερος, ἦσαν ἀξιοθρήνητον ἀντικείμενον γενικῆς περιεργείας, ἐπιχαιρεκακίας καὶ χλευσῆς, μάλιστα δὲ ὁ Διονύσιος, διατρίβων περὶ τὰς ὀψοπώλιδας ἢ ἐν μυροπωλείοις ἢ ἐν καπηλείοις, πίνων οἶνον καὶ διαπληκτιζόμενος μετ' αὐλητρίδων περὶ θεατρικῶν ἄσμάτων καὶ μουσικῆς ἢ μετερχόμενος τὸν γραμματοδιδάσκαλον. Ὁ κιθαρωδὸς Στρατόνικος, ἐρίζων πρὸς γραῖαν, ἥτις εἶχε προσηλώσει ἐπ' αὐτοῦ τὰ βλέμματά της, ἐκίνει τὸν γέλωτα πάντων. Ὁ γλυκύτατος ψάλτης τῶν ρόδων καὶ τῶν ἐρώτων Ἀνακρέων ὄρμαθούς ἐρώτων εἶχεν ἐκεῖ. Ὁ Ἀθηναῖος τερατοσκόπος καὶ σοφιστῆς Ἀντιφῶν, ὁ ἐπικληθεὶς λογομάγειρος, πρὶν ἢ τραπῆ ἐπὶ τὴν ῥητορικὴν, διετῆρει οἰκημα παρὰ τὴν ἀγοράν, ἐφ' οὗ ἐπέγραψεν, ὅτι ἀδύναται τοὺς λυπομένους διὰ λόγων θεραπεύειν! Ὁ Καλλιτέχνης, ἀγύρται, θαυματοποιοί, τερατοσκόποι, γόητες, ἀνεμοκοῖται, δηλ. οἱ ἐπαγγελλόμενοι τὴν τέχνην τοῦ κοιμίζειν τοὺς ἀνέμους, μυροπῶλαι καὶ μυ-

ρῆφοί, κιθαρωδοί, φιλόσοφοι, κυνικοὶ ἰδίως, καὶ ἑταῖραι καὶ ἑταιρίδες ἐδῶ καὶ ἐκεῖ. Ἡ πολυτέλεια τοῦ βίου, αἱ παντοειδεῖς ἀσωτεῖαι καὶ αἱ χιλιάδες τῶν ἑταιρῶν ἀπεγύμνουσαν εὐχερῶς τοὺς πολίτας καὶ πρὸ πάντων τὴν νεολαίαν. Ἐντεῦθεν δ' ἐμάστιζε πολλοὺς ἀνήκουστος πενία. Καὶ ἔβλεπέ τις ἐν τῷ Κρανείῳ ἄλσει ἐν πλήρει μεσημβρία νεανίσκους, ὠραίους, κομψοὺς καὶ εὐγλώττους, διατρίβοντας καὶ ἀναστρεφομένους μετὰ τῶν ἀρτοπωλίδων καὶ ὀπωροκαπήλων. Ἐκεῖ δέ, κύπτοντες εἰς τὸ ἔδαφος, ἄλλος μὲν συνέλεγε φλοιούς θερμῶν, ἄλλος δὲ ἠρέυνα τὰ κελύφη τῶν καρῶν, μὴ εὐρη ἐν αὐτοῖς τι, κατὰ λάθος ἀπομείναν, ἄλλος ἀπέγλυφε διὰ τῶν ὀνύχων τοὺς φλοιούς τῶν ροῶν, μὴ εὐρη κόκκον τινά, καὶ ἄλλοι συνέλεγον καὶ κατέτρωγον λαϊμάργως τ' ἀπορριπτόμενα καὶ ὑπὸ πολλῶν πεπατημένα λείψανα καὶ ψιχία τῶν ἄρτων! Εἰς τοιαύτην πόλιν, ἐνεκα τῆς φοβερᾶς δαπανηρότητος τοῦ βίου καὶ τῶν ἐκ τῶν ἑταιρῶν κινδύνων, ἦτο τόσῳ δύσκολον νὰ πλεύσῃ καὶ διαμείνῃ τις, τόσῳ δὲ προβληματικὸν καὶ κινδυνῶδες διὰ τοὺς ἀνδρας ἰδίως, ὥστε εἶνε εὐνόητος καὶ χαρακτηριστικωτάτη καὶ ἄριστα ἀρμόζουσα ἢ περὶ αὐτῆς ἔκπαλαι πολυθρύλητος παροιμία,

«Οὐ παντὸς ἀνδρὸς ἐς Κόρινθον ἔσθ' ὁ πλοῦς».

VII

Τοιαύτη ἦτον ἡ Ἀφνειὸς Κόρινθος ἐν γενικαῖς γραμμαῖς, ἐν σκιαγραφίᾳ, μέχρι τῶν μέσων τῆς Δ' π. Χ. ἑκατονταετηρίδος, ἐφ' ὅσον διετήρησε πλήρη τὴν αὐτονομίαν ἢ ἐθνικὴν κυριαρχίαν αὐτῆς.

Ἐκτοτε ὅμως ἤρξατο ἡ παρακμῆ.

Μετὰ τὴν ἐν Χαιρωνείᾳ μάχην, ἐν ἣ ἑτάφη ἡ Ἀθηναϊκὴ ἐλευθερία, ὁ Φίλιππος κατέστη κύριος ἀπάσης τῆς Ἑλλάδος. Εἰς τὴν Μακεδονικὴν δὲ κυριαρχίαν ὑπετάχθη καὶ ἡ Κόρινθος. Ἐν ἔτει 243 π. Χ. ὁ μεγαλεπήβολος Ἄρατος ἠνωσεν αὐτὴν μετὰ τῆς Ἀχαϊκῆς συμπολιτείας, ἀφοῦ τὴν ἐκυρίευσεν ἀπὸ τῶν χειρῶν Ἀντιγόνου τοῦ Γονατᾶ, καὶ ἡ Κόρινθος ἐκτοτε κατέστη τὸ πολιτικὸν κέντρον τῆς Ἑλλάδος ὅλης.

Περὶ τὰς ἀρχὰς δὲ τῆς δευτέρας ἑκατονταετηρίδος αἱ Ῥωμαϊκαὶ λεγεῶνες ἐθριάμβευον καὶ ἐζήτησαν δάφνας μεγάλης δόξης. Οἱ Ῥωμαῖοι ἐκήρυξαν καὶ διεξήγαγον κατὰ τῆς Μακεδονίας πόλεμον νικηφόρον, ὅστις καὶ κατέστησεν αὐτοὺς κυρίους τῆς χώρας καὶ ἐπήγαγε τὴν κατάλυσιν τοῦ Μακεδονικοῦ βασιλείου, μεταβληθέντος εἰς Ῥωμαϊκὴν ἐπαρχίαν. Ἐπῆλθον δὲ τότε σκληροὶ ἐν Ἑλλάδι διωγμοὶ καὶ ἐκδικήσεις πολλῶν ἐπιφανῶν πολιτῶν, ὡς Μακεδονιζόντων, καὶ ἡ συκοφαντία ὑπέθαψε καὶ ἀνέπτυξε δεινῶς τὰ ἐμφύλια μίσση καὶ ὁ δημό-

σιος και ιδιωτικός βίος περιέστη εις οικτράν και αξιολήνητον κατάστασιν, ην εξεικόνισε ζωηρώς ο φιλόπατρις ιστορικός Πολύβιος. Ἡ Ρώμη ἐπωφθαλμία τὴν Ἑλλάδα, ἰδίως ὁμως προσμελέτησε νὰ καταστρέψῃ τὴν Κόρινθον, ἐν ἣ διέβλεπε δεινὸν ἐν τῇ Ἀνατολῇ ἀνταγωνιστὴν κατὰ τὴν ναυτιλίαν και τὸ ἐμπόριον, πιθανῶς δὲ και κέντρον πολιτικῆς δυνάμεως, ἐπεδίωξε δὲ και εὖρε προφάσεις διὰ τὴν ἐκτέλεσιν τοῦ καταχθονίου πολιτικοῦ σχεδίου.

Ἡ Σπάρτη ἦλθεν εἰς διενέξεις πρὸς τὴν Ἀχαικὴν συμπολιτείαν και ἐζήτησε τὴν προστασίαν τῶν εὐνοούντων αὐτὴν Ρωμαίων. Ἡ Ρώμη τότε ἐπενέβη διπλωματικώτατα και οὕτως, ὥστε ὁ πόλεμος ἐπὶ τέλους κατέληξε καθαρῶς μεταξὺ Ρώμης και Ἀχαιῶν, οἵτινες ἐξεπροσώπουν τὴν Ἑλληνικὴν ἐλευθερίαν.

Ἡ Ρώμη ἦν τότε παντοδύναμος και πρὸ μηνῶν μόλις περατώσασα θριαμβευτικῶς τὸν τελευταῖον Καρχηδονικὸν πόλεμον, εἶχεν ἐξολοθρεύσει διὰ τοῦ Σκιπίωνος Αἰμιλιανοῦ τὴν λαμπρὰν και περιβλεπτοὺν Καρχηδόνα. Εἶχε δὲ μέγαν, ἐμπειροπόλεμον και ἄριστα ὀργανωμένον στρατὸν και ἐπὶ πλέον μεγάλους πολιτικούς και στρατιωτικούς ἀνδρας. Ἐν ᾧ ἡ Ἀχαιαία, ὡς ἐκαλεῖτο τότε ἡ Ἑλλάς, ἦτον εἰς οικτράν πολιτικὴν ἔκλυσιν και ἔρμαιον ἐλεεινὸν θερμοκεφάλων ἢ ἀχρείων και ἰδιωφελῶν δημαγωγῶν. Ἦν δὲ και ἐξηντλημένη ἐκ τῶν μακροχρονίων ἐμφυλίων πολέμων. Ἀπέστειλε λοιπὸν ἡ Ρώμη εἰς Κόρινθον μεθ' ἱκανοῦ στρατοῦ τὸν ὑπατοὺς Λεύκιον Μόμμιον, εἰς ὃν ἀνέθηκε τὴν κατάλυσιν τοῦ Ἀχαιικοῦ ἐπικληθέντος πολέμου τούτου, κυρίως δὲ τὴν κατάλυσιν τῆς Ἀχαιικῆς Συμπολιτείας και τὴν καταστροφὴν τῆς Κορίνθου.

Ὁ Μόμμιος ἐφθασεν εἰς τὸν Ἴσθμὸν περὶ τὸ φθινόπωρον τοῦ ἔτους 146 και ἤρξατο τοῦ κατὰ τῶν Ἀχαιῶν ὀλεθριωτάτου πολέμου. Δυστυχῶς ἦν ἀδύνατος ἡ παρασκευὴ προσηκούσης ἀμύνης. Ἐστρατήγει τῆς ἀτυχοῦς Ἀχαιικῆς Συμπολιτείας ὁ παράφορος και ἄθλιος Δίαιος, ἀνακηρυχθεὶς στρατηγὸς διὰ τῶν ὄχλων, κατάπληξιν δὲ και πανικὸς εἶχον καταλάβει τοὺς δυστυχεῖς Ἑλληνας, ὥστε δὲν ἠδύναντο νὰ ἴδωσιν, ὅτι πάντες ἦγοντο εἰς βέβαιον ὀλεθρον πανέστιοι, και, ὡς λέγει μετὰ πόνου και εὐγλωττίας ὁ Πολύβιος, «οἷον ὑπὸ χεμαῖρου τινὸς λάβρου προωθούμενοι και φερόμενοι μετὰ βίας, ἐπηκολούθουν τῇ τοῦ προεστῶτος ἀνοίᾳ και παρακοπῇ». Οὔτε τῶν παρὰ τὴν Καρχηδόνα Ἀσταπαίων κἄν εἶχον τὴν ἀρετὴν, οἵτινες, πολεμούμενοι ὑπὸ τῶν ὑπὸ τὸν Μάρκιον Ρωμαίων, ἠγωνίσθησαν μετ' ἀπογνώσεως και ἔπεσον ἀπαντες εἰς τὸ πεδῖον τῆς μάχης, πλὴν πεντήκοντα, οἵτινες, ὡς εἶχον

προορισθῆ, κατέσφαξαν τὰς γυναῖκας και τὰ παιδία, ἔθεντο πῦρ εἰς τὰς περιουσίας των, ὡς εἶχον συσσωρεύσει ἐν τῇ ἀγορᾷ και ἐπέριψαν και ἑαυτοὺς εἰς τὰς φλόγας, ἀκερδῆ τοῖς πολεμίοις τὴν νίκην ἐργασάμενοι, κατὰ τὸν Ἀππιανόν.

Τὸ φρικῶδες τέλος ἐπῆλθε ταχέως. Παρὰ τὴν θέσιν Λευκόπετραν, πιθανώτατα κειμένην ἐν τῷ πεδίῳ τῶν σημερινῶν Ἑξαμιλλίων, μεταξὺ τῶν Κεγγρεῶν και τῆς ἀρχαίας Κορίνθου, ἐκεῖ ἐπλήγη θανασίμως και ἐτάφη ἡ αὐτονομία και ἐλευθερία τῆς ἀρχαίας Ἑλλάδος. Αἱ Ρωμαϊκαὶ λεγεῶνες διεσκόρπισαν και κατετρόπωσαν τοὺς τελευταίους Ἑλληνας και ἐκυρίευσαν τὴν Κόρινθον.

Ἡ ἄλωσις ὑπῆρξε φρικαλέα και δραματικωτάτη. Κατέσφαξαν πρῶτον τοὺς ἐναπομειναντας ἀνδρας, ἐξηνδραπόδισαν δὲ τὰς γυναῖκας και τὰ παιδία. Εἶτα ἐλαφυραγωγῆσαν τὴν πόλιν, ἥς ἐκθαμβοὶ εἶδον τὸν πλοῦτον τῶν ἀναθημάτων και ἀναριθμητῶν καλλιτεχνημάτων. ἦσαν δὲ ταῦτα τόσῳ πολλὰ, ὥστε τὰ μὲν ὠραιότατα και θαυμάσια μετηνήχθησαν εἰς Ρώμην, τὰ δὲ δευτερεύοντα ἐδωρήθησαν εἰς τοὺς συμμάχους Περγαμηνοὺς και ἄλλους ἢ ἐδημοπρατήθησαν. Μετὰ ταῦτα κατέσκαψαν τὰ λαμπρὰ τεῖχη και τέλος εἰς συμπλήρωσιν τῆς φρικῆς και καταστροφῆς ἔθεντο πῦρ. Οἱ Ρωμαῖοι στρατιῶται, ὑπὸ τὸν ἦχον τῶν πολεμικῶν σαλπίγγων, κρατοῦντες δάδας ἀνημμένας, μεθύοντες ἐκ τῆς νίκης, μαινόμενοι και ἀλαλάζοντες, ἔθεντο πανταχόθεν πῦρ και ἡ ὠραία και ὀλβιωτάτη πατρίς τοῦ Περιάνδρου, τοῦ Τιμολέοντος και τῆς Λαίδος, ἢ λαμπρὰ καθέδρα τοῦ Ἑλληνικοῦ ἐμπορίου, τῶν τεχνῶν, τοῦ πλοῦτου και τῆς ἠδυπαθείας ἐγένετο παρανάλωμα τοῦ λυσσωδεστάτου πυρός, οὐ αἱ φλόγες και ὁ καπνὸς ἀνῆλθον μέχρι τῶν κορυφῶν τοῦ Ἀκροκορίνθου και μετεβλήθη εἰς σκηνὴν και θέαμα Ταρτάρειον. Ἐκαίοντο οἱ πολυδαίδαλοι ναοί, τὰ ἱερά, οἱ θαυμαστοὶ κῆποι, τὸ Κράνειον, αἱ περιβλεπτοὶ και καλλιτεχνικώταται οἰκοδομαί· ἐκαίοντο τὰ μὴ λαφυραγωγηθέντα ἀριστουργήματα τῆς τέχνης, τῆς γλυπτικῆς, τῆς πλαστικῆς και τῆς γραφικῆς· ἐκαίοντο τὰ βαρύτιμα τεχνουργήματα και τὰ ἐργοστάσια τῆς λαμπρᾶς βιομηχανίας, οἱ θησαυροὶ τοῦ πλοῦτου τῆς Κορίνθου, τὰ περίφημα και ἄπειρα ἀρώματα, ἅτινα ἐπὶ αἰῶνας ὄλους ἐξυπηρέτουν τὴν ἠδυπαθειαν τῶν Κορινθίων· ἐκαίετο τέλος ἡ Κόρινθος, ἡ Ἀφνειὸς και πολυύμνητος Κόρινθος και ὁ θηριώδης στρατηγός, ἄμωσος δὲ και σκαιὸς Ρωμαῖος, ἀπαθὴς και ἀτεγχετός, ἐθεάτο τὴν παμμεγέθη καταστροφὴν, ἥτις ἔμεινε και θὰ μείνῃ αἰωνίᾳ κηλὶς εἰς τὴν ἱστορίαν τῆς Ρώμης.

Ἐξηφανίσθη οὕτως ἀπὸ τοῦ προσώπου τῆς γῆς ἡ Ἀφνειὸς Κό-

ρινθος. Ἡ ἐρημωθεῖσα πόλις καὶ ἡ περιοχή αὐτῆς ἐκηρύχθησαν ἀγροὺς Ρωμαϊκός, ἐμπειούμενος ἢ ἐμισθούμενος, ὡς κτῆμα τοῦ Ρωμαϊκοῦ λαοῦ. Ἐπὶ ἑκατὸν ὄλα ἔτη ἐκάθισεν ἐρημος καὶ μόνη ἡ χώρα, ἢ πεπληθυμμένη λαῶν. Ὁ Μόμμιος ἐπωνομάσθη κατὰ δόγμα τῆς Συγκλήτου Ἀχαϊκός καὶ κατήγαγεν ἐν Ρώμῃ θρίαμβον, κατακοσμηθέντα διὰ τῶν ἐκ τῆς Κορίνθου συληθέντων καλλιτεχνημάτων καὶ λαφύρων.

Ἡ πτώσις δὲ τῆς Κορίνθου συνεπήγαγε καὶ τὴν πτώσιν τῆς ἀρχαίας Ἑλλάδος. Εἰς τὰ ἐρείπια αὐτῆς ἐτάφησαν διὰ παντός τὰ λείψανα τῆς Ἑλληνικῆς ἐλευθερίας κατὰ τὸ ἀπαίσιον 145 π. Χ. ἔτος. Διὰ ψηφίσματος τῆς Συγκλήτου τῆς Ρώμης ἢ Ἀχαϊκῆ Συμπολιτεία κατελύθη, μετ' αὐτῆς δὲ καὶ ἡ Ἐθνικὴ ἀνεξαρτησία· ἡ Ἑλλάς δὲ ὄλη, ἐπονομασθεῖσα Ἀχαΐα, ἐκυβερνήθη ὑπὸ Ρωμαίων καὶ βαθμηδὸν κατήνησεν ὀριστικῶς Ἐπαρχία Ρωμαϊκὴ ἐπὶ Αὐγούστου. Καὶ ἀνέκτισε μὲν τὴν Κόρινθον μετὰ ἑκατὸν ἔτη δι' ἀπελευθέρων Ρωμαίων ὁ Ἰούλιος Καῖσαρ· ἀλλ' ἡ νέα πόλις ὑπῆρξεν ἄλλη Κόρινθος καὶ οὐχὶ ἡ περίφημος, ἢ Ἀφνειὸς ἐκείνη. Ἡ Ἀφνειὸς ἀπώλετο φεῦ, διαπαντός πλέον. Διὰ τὸν φρικώδη δὲ αὐτῆς ὄλεθρον κατεθλίβη εὐλόγως ὄλος ὁ ἀρχαῖος κόσμος καὶ οἱ λογογράφοι καὶ ποιηταὶ ἐθρήνησαν αὐτὴν συμπαθέστατα. Συγκινητικώτερον δὲ πάντων καὶ γραφικώτερον ὁ Ἀντίπατρος ἐν ἐπιδεικτικῷ ἐπιγράμματι ἐψάλλε μετὰ βαθυτάτου πόνου.

«Ποῦ τὸ περίβλεπτον κάλλος σέο, Δωρὶ Κόρινθε;
Ποῦ στεφάναι πύργων, ποῦ τὰ πάλαι κτέανα;
Ποῦ νηοὶ μακάρων, ποῦ δώματα, ποῦ δὲ δάμαρτες
Σισύφαι, λαῶν θ' αἱ ποτὲ μυριάδες;
Οὐδὲ γὰρ οὐδ' ἔχνος, πολυκάμμορε σέο λείλειπται,
Πάντα δὲ συμμάρφας ἐξέφαγε πόλεμος·
Μοῦναι ἀπόρητοι Νηρηίδες ὠκεανοῖο
Κοῦραι, σῶν ἀχέων μίμνομεν ἀλκυόνες».

Ἦ τ ο ι,

«Ποῦ εἶνε τὸ περίβλεπτον κάλλος σου, ὦ Κόρινθε; Ποῦ αἱ στεφάναι τῶν πύργων σου καὶ ποῦ τὰ πάλαι ἀγαθὰ σου; Ποῦ εἶνε οἱ ναοὶ τῶν θεῶν καὶ τὰ δώματα; Ποῦ δὲ αἱ Κορίνθιαι γυναῖκες καὶ αἱ ποτὲ μυριάδες τῶν λαῶν σου; Φεῦ, οὐδὲ ἔχνος σου κἄν διεσώθη, πολυδύστηνε Κόρινθε! Τὰ πάντα συνήρπασε καὶ κατέφαγεν ὁ πόλεμος. Καὶ οὐδὲν ἔμεινεν ἀπόρητον, οὐδὲν, εἰμὴ μόναι αἱ Νηρηίδες, αἱ κόραι τοῦ Ὠκεανοῦ, ἀλκυόνες θρηνηθούσαι τὰς συμφορὰς σου!»

Δημ. Κ. Βαρδουνιώτης

ΠΑΤΡΙΚΗ ΚΑΡΔΙΑ

Α'.

Μέσφ εὐδένδρων κοιλάδων ἐπὶ τῆς κλιτύος λοφίσκου, ἔνθα ἔπλεκεν ἀειθαλὲς ἔαρ τὴν ἀνθεμόεσσαν φωλεάν του, αἰοιδὸς εὐδαίμων διεβίου εἰρηνικῶς. Ἐκεῖ οἱ Ζέφυροι, φιλιῶς πρὸς αὐτὸν ἀπὸ τῆς κορυφῆς τῆς γελώσης πετῶντες, ἐπέρραινον ἐπὶ τὸ εὐρὺ μέτωπόν του τοὺς καλλιλαμπεῖς ἀδάμαντας τῆς αὐγερινῆς δρόσου διὰ τῶν γαλανολεύκων πετρύγων των. Ἐκεῖ ἡ παραδείσιος κόρη τῆς αἴγλης, ἡ Μοῦσα, ἀπὸ χρυσῶν νεφελῶν κατερχομένη, κατηύγαζε τὸ ὄρος διὰ τῶν λαμπρῶν τῆς μορφῆς της ἀκτίων, ἐν ᾧ δ' ἐπ' αὐτοῦ ὑπὸ τὸ βῆμα τοῦ νεφελοπλάστου ποδὸς της ἐφύοντο δάφναι καὶ κρίνα, ὁ ζεῖδωρος αὐτῆς σπινθήρ εἰς τὴν ψυχὴν τοῦ εὐκόμου νεανίου εἰσδύων, ἐκίνει τὰ μελιτώδη αὐτοῦ χεῖλη εἰς ἡδυάλους ψαλμούς.

Ἐψάλλε γηθοσύνως ὁ αἰοιδὸς ὁ εὐδαίμων καὶ ζωὴ του ἦτο τὸ ἄσμα του. Ἐτρύφα ἀγνώως μέσφ τῆς θαλλούσης φύσεως ἐκείνης, τὴν δὲ ἀργυρᾶν αὐτοῦ λύραν, ἐφ' ἧς ἡ δροσόχειρος Μοῦσα εἶχεν εὐεργετικῶς ἐπιπνεύσει, δὲν θ' ἀντήλασσαν οὐδ' ἀντὶ θησαυρῶν χρυσοῦ ὀγκωδιστέρων ἢ τὸ ἐφ' οὗ διεβίου καλλιχλοον βουνόν, οὐδ' ἀντὶ πορφύρας καὶ θρόνου βασιλικοῦ. Ποθεῖ ποτε τὸν δαμασίφρονα χρυσὸν καὶ τὰ δαμαντόστιλπνα πλούτη ὁ ἄγγελος ὁ εἰς τοὺς χρυसानθεῖς τοῦ αἰθέρος λειμῶνας διαβιῶν μακκρίως; ποθεῖ κλωδὸν χρυσοῦν καὶ μαργαρώδη τὸ λάλον τοῦ δάσου πτηνόν;

Ἄλλ' ἡ Μοῖρα, βλοσυρὸν βλέμμα ἐπ' αὐτοῦ ἀτενίσασα, ἐφθόνησε τὸ ἀγνόν του χάσμα, καὶ ὡσεὶ λέων ἀπηνῆς κατ' αὐτοῦ βρυχωμένη, κατῆλθε γοργῆ ὡς σφοδρὸς καταρράκτης τὸ χιονοκόρυφον ὄρος, ἐφ' οὗ ἀφανῶς ἐδρεύουσα κατασκοπεύει τὸν βίον τῶν δυστήνων βροτῶν.

Εὐρεν αὐτὸν ἡ ἀνηλεὲς ἐγγὺς κρυσταλλώδους πηγῆς κατοπτρίζουσης τὰ νέφη, ἐν ἧ χρυσόκερως ἔλαφοι ἔπινον ὕδωρ καὶ κλίνουσαι γλαφυρῶς ἡ βοδῆ καὶ ἡ εὐσκίος πίτυς ἐδροσοβόλουν τοὺς κλάδους των. Ἦτένιζε γηθοσύνως ὁ ἀφελὴς μεῖραξ τὰ μακρὰν μειδιῶντα ἠλιόχρυσα πελάγη καὶ εἰς ἕκτασιν ἱερὰν πρὸ τοῦ γλαυκοῦ ἀχανοῦς περιπίπτων, οὐδὲ κἄν προεῖδε τὴν ἐχθρὰν θεότητα, ἧς, κυματίζοντες ὑπὸ τὰς αὔρας, οἱ βα-

θυμέλανες πέπλοι ἐκηλίδουν τὴν γελόεσσαν τοῦ τοπειοῦ αἴγλην διὰ τῆς ζοφερᾶς χροιάς των, ὡς τετανυσμένοι γιγάντειο ἀπαισίου κόρακος πτέρυγες.

Μόνον δὲ ὅτ' ἐπέθηκε τὸ φάσμα ἐπὶ τοῦ ὤμου αὐτοῦ τὴν σκελετώδη του χεῖρα, ἠνώρθωσεν ἐν ἐκπλήξει τὴν κεφαλὴν. Οὕτω φεῦ! συνήθως ἀτενίζομεν μειδιῶντες τὸ μέλλον εἰς ὄνειρων πλέοντες χρυσᾶ πελάγη, ἐν ᾗ λάθρον πρὸς ἡμᾶς προβαίνει τὸ μελανόπεπλον φάσμα τῆς συμφορᾶς.

— Ἐπὶ πολὺν χρόνον, τῷ εἶπεν, ἐβίωσας ἐν τῷ κόσμῳ εὐδαίμων, ἀπεριγράφτος δὲ νόμος μεταβολῆς τῶν ἀνθρωπίνων ἐγκείται ἀπ' αἰῶνων εἰς χεῖράς μου· καὶ ἤδη ἐν τῇ ἀενάῳ ἐπὶ τὸν κόσμον περιτροπῇ τοῦ ὄξυδεροῦς βλέμματός μου, τὴν χλοεράν σου κρύπτειν ἰδοῦσα, ἦλθον ἐν' ἀρπᾶσά ἐκεῖνο, ὅπερ ἀποτελεῖ τὴν ἀμείωτον τέως χαρὰν σου, τὴν λάλον λύραν σου.

Ὁ χρὸς ὡς νεκράνθεμον ἀνδρῶς ἐπὶ τάφου θάλλον ὁ τάλας ἤνωσε τὰς χεῖρας γονυπετῶν πρὸ τῆς ἀγρίας θεαίνης, ἀσπαζόμενος ἰκετικῶς τοὺς νυκτοβαφεῖς αὐτῆς πέπλους, ὡς πίπτον καταφιλεῖ τοὺς πόδας τοῦ ἀστερογειτονος ἀκταίου βράχου τὸ φῶκος τὸ ταπεινόν.

— Ἀρπασόν μοι πᾶν ἄλλο, θεὰ ὀργίλη, ἀνέκραξε στεναζών, ἀλλὰ πρὸς Θεοῦ! τὴν λύραν μου μὴ!

Πλὴν μάτην! ἄκαμπτος ὡς ὁ βράχος ἢ ἀδυσώπητος ἐκεῖνη.

— Καὶ τί ἄλλο σὺ κατέχεις; ἠρώτησεν εἰρωνικῶς μειδιῶσα· δὲν ἔχεις πλοῦτου καλλιχρυσον ὄλθον, οὐδὲ καλλιμάραρον μέλαθρον, ὅπως ἄρδην αὐτὸ ἀνατρέπουσα διὰ μιᾶς μόνης βολῆς τῆς πανσθενοῦς χειρὸς μου, ὡς συνήθως πράττω, σὲ ρίψω τὴν ἐπιούσαν ἄστεγον ἐπαίτην ἀνὰ τὰς εὐρείας ὁδοῦς. Γυμνήτης σὺ, ἀλλὰ γυμνήτης εὐδαίμων, οὐ ἢ ἀμιγῆς χαρὰ, παντὸς ἄλλου θνητοῦ τὴν ἐπιτυχίαν ὑπερβαίνουσα, ἰδιαζόντως μὲ σκανδαλίζει, δύο τινὰ μόνον κέκτησαι, τὴν λύραν καὶ τὸ ὄμμα δι' οὗ εἰς τῆς φύσεως τὰ κάλλη τρυφᾶς· σοὶ δωροῦμαι τὸ πρῶτον, ἐν στέρξης νὰ στερηθῆς τοῦ δευτέρου.

Ὡ! πόσον θερμῶς ἀγαπᾷ τὴν θεόδοτον λύραν ὁ ποιητής! πρὸς αὐτὴν ὑπάρχει συνδεδεμένη στενωῶς ἢ ἐνθους ψυχὴ του, ὡς ἡ Ἀμαδρυὰς πρὸς τὴν δρῦν, τὴν καλλίσκιον στέγην τῆς.

— Γένοιτο!.. ἀνέκραξεν ἐπὶ στιγμὴν μόνον διστάσας ὁ αἰδοῦς, καὶ μαργαρόστιλπον δάκρυ πεσὸν ἀπὸ τῶν ὠχρῶν του βλεφάρων, ἐκυλίσθη ἐπὶ τὰ ἄβρα τῆς χλόης ἀνθύλλια· ἡ χλόη ὑπὸ τὸ πῦρ αὐτοῦ ἐμαράνθη, ἀλλὰ δὲν ἐμαλάχθη, οἴμοι! τῆς Μοίρας ἢ ἀγρία ψυχὴ.

Καὶ τῷ ἀφῆρσε τὴν ὄρασιν,

Ἐκτοτε δὲν ἐκόσμησε πλέον τὴν σφριγηλὴν κόμην του ἢ μύρτος καὶ τὸ ῥόδον, ἀλλὰ πενθίμου ἰτέας κλάδον ἐστεμμένον, ἔψαλλε καθήμενος ὑπὸ πτελεῶν ὑψιτενῆ.

Ὡ τῆς πικρᾶς, ὦ τῆς σκληρᾶς μου Μοίρας!
τοῦ ταρταρείου ζόφου ἀδελφός,
ἐρημολάλος θρηνηφδὸς Θαμύρας
δὲν βλέπω πλέον τῆς αὐγῆς τὸ φῶς.

Ἄς μὲ θρηνηῖ ἐπὶ πρασίνων κλάδων
ἢ ἀηδῶν λαλοῦσα θλιθερῶς!
ἄς μὲ φιλή τῶν ἀφελῶν Δρυάδων
ὁ λευκοχίτων εὐμειδῆς χορὸς!

Μ' ἀνθοστεφές ὁπότεν φθάνη ἄρμα
χρυσῆς εὐδίας θέαινα ξανθή,
καὶ γλυκερὸν μυστηριῶδες χάσμα
ἐπὶ τὴν φύσιν τὴν χλωρὰν ἀνθη.

Τί πρὸς ἐμὲ ἐὰν ἐγγὺς εὐώδης
ἢ μαργαρόδροσος γελᾷ ῥοδῇ;
τί πρὸς ἐμὲ ἐν Φοῖβῃ ἀργυρώδης
τὴν νύκτα στέφη μ' αἴγλην εὐμειδῆ;

Τί ἐν χρυσοῦς ἐπανατέλλη Φεῖβος,
ἐν σαπφειρώδης πόντος σελαγῆ;
φεῦ! δι' ἐμὲ τοῦ βίου εἶν' ἢ τρίβος
ἄλυτος ζόφος καὶ ταρτάρου γῆ!

Θνητέ, φθονῶν τὴν λάμπουσαν πορφύραν,
θνητέ, ποθῶν τὰ πλούτη τάργυρά!
πτωχέ, ἀρὰς τοξεύων εἰς τὴν Μοῖραν
ὅτι σκληρῶς αἶε σὲ παρορᾷ.

Εὐφήμει, ὦ! τὸ βλάσφημόν σου στόμα
ὑπ' εὐλαβοῦς ἄς σφραγισθῇ σιγῆς!
Ἄν διὰ θρήνους μόνον ἔχῃς τόμμα,
πάλιν εὐδαίμων εἶσαι ἐπὶ γῆς!

B'.

Ὁ θεελλόπτερος πανδαμάτωρ ὁ δι' ἀγρίας πνοῆς μαραιῶν τῆς χαρᾶς ἡμῶν τὰ ῥόδα, μαραινεὶ ὁμοίως καὶ τὰς ζοφερὰς ἰτέας τῆς θλίψεως, καθιστῶν δυνατὴν οὕτω τὴν νέαν ὑπὲρ αὐτὰς ἀναβλάστησιν ἀνθέων φαιδρῶν. Ἐτη τινὰ παρῆλθον καὶ ὁ ἀνδρωθεὶς ἤδη νεανίας ψάλτης

τῶν λειμώνων εὖρε παραμυθίαν τῆς μοιραίας αὐτοῦ συμφοράς· εὖρε παραμυθίαν ἐπὶ τῶν χορδῶν τῆς προσφιλοῦς αὐτοῦ λύρας, ἀθρᾶ δὲ παρθένος ῥοδόμορφος καὶ γλυκεία ὡς Ὀρειὰς τοῦ βίου αὐτοῦ συνεμερίσθη, καὶ ἤδη ἐπὶ τῆς στέγης τοῦ λευκοτειχοῦς αὐτῶν οἰκίσκου, ἐν ᾧ οὐχὶ ἀπὸ χρυσῶν κυλικῶν, ἀλλ' ἀπὸ ἀφελοῦς ποιμενικοῦ κισσοβίου ἀντλοῦσι νέκταρ εὐδαιμονίας, γλαφυρῶς πεπλεγμένους κισσὸς καὶ ῥοδῆ συμβολοποιοῦσι τὴν ἄρρηκτον αὐτῶν ὑπὸ τοῦ Ὑμεναίου συνένωσιν. Ἄλλ' ἡ κορωνίς τῆς εὐδαιμονίας αὐτῶν εἶνε τὸ γλυκὺ καὶ ὡς ὁ Φοῖβος χρυσόκομον τέκνον των, ὅπερ τερετίζει χαρὰν ἐν τῷ οἴκῳ, ὅτε παίζον πλαταγεῖ τὰς χεῖρας ἐρεῖδον τὴν κεφαλὴν εἰς τοὺς μαρμαρώδεις κόλπους τῆς εὐπέπλου μητρὸς.

Γ'.

Ἄλλ' ἐπέριψε πάλιν ἐπὶ τοῦ παρηγορηθέντος δυστυχοῦς τὸ λάβρον βλέμμα ἡ Μοῖρα, καὶ κατῆλθεν ὑπὸ τοῦ ὑπερμήκου ὄρους αὐτῆς, ὅπως τῷ ἀφαιρέσει καὶ πρὸς τὸν ἀδελφόν της θάνατον παραδώσει τὸ πολυφίλητον τέκνον του.

Γονυπετῆς ὁ τάλας καὶ ὠχρότερος νεκρικῶν βρυκολάκων, πρὸς αὐτὴν ἔδεήθη, ἀλλὰ μάτην τὰ φλογώδη δάκρυά του ῥέοντα ἔτηξαν τοὺς ἀναισθήτους χάλικας τοῦ ἐδάφους· οὐδὲν ὑπ' αὐτῶν ἐμαλάχθη ἡ χαλυβδίνη τῆς θεαίνης ψυχῆ.

— Μόνον ἂν ἀντ' αὐτοῦ μοι δώσης τὴν λύραν σου, στέργω, τῷ εἶπεν ἀπαθῶς αὐτὸν ἀτενίζουσα.

ᾠ σκληρὰ ἐνδόμουχος πάλιν δύο ἐρώτων ἐπίσης ἠδέων, ἐπίσης ἀγῶν! ὦ στιγμήν ἱερὰς ὀδύνης, ἧς ἡ θεὰ θὰ συνεχίνει καὶ τῶν βουνῶν τὸν αἰμοδιψῆ λύκον, καὶ τῶν δρυμῶν τὸν βροντόφωνον λέοντα!

— Γένοιτο! ἀνέκραξε τρέμων ὁ τάλας ὡς κλῶν ῥαπιζόμενος ὑπ' ἀνέμου σφοδροῦ· χαίρετε, εὐανθεῖς γενέθλιοί μου κοιλάδες, χαίρετε, εὐσκια ἄλση καὶ εὐυδροὶ μου λοφίσκοι, ὧν τὰ κάλλη διετέλουν ἀνεξιτήλωτος ἐν τῇ καρδίᾳ μου ἐζωγραφημένα καὶ ἐν αὐτῇ τῇ ἀλύτῳ τῆς τυφλότητός μου νυκτί! δὲν θὰ σὰς ψάλλῃ ἐφεξῆς γηθοσύνας ἢ ἀργυρὰ μου λύρα, ἧς στεροῦμαι ὅπως σώσω τὸ τέκνον μου. ᾠ λιγυρὰ καὶ εὐδρῶσός μου πετεία! δὲν θὰ θωπεύσης πλέον, ῥιπιζομένη ὑπὸ τῶν Ζεφύρων, διὰ τῶν εὐφύλλων σου κλώνων τὸ μέτωπόν μου ὑπὸ τὴν στέγην σου καθημένου, διότι δίδων τὴν λύραν μου τὴν καρδίαν μου δίδω, καὶ δὲν θὰ ἐπιζήσω τῆς στερήσεώς της, ὡς δὲν ἐπιζῆ τῆς δρυὸς αὐτῆς τῆς φιλάττης ἢ δασόβιος Ἀμαδρυάς!

Καὶ τὸ ὕστατον φιλῶν περιπαθῶς τὴν ἀργυρᾶν αὐτοῦ λύραν, μει-

διάμα δὲ δακρυομιγῆς πρὸς τὸ τέκνον αὐτοῦ ἀπευθύνων ἔβαλεν ἄρρηκτον στόνον, ὃν ἀντεβόησε θρηνοῦσα σκιώδης τῶν κοιλάδων ἠχώ.

Τότε σφοδρὸν καὶ παλμῶδες ἄλγος συνεκίνησε μυστηριωδῶς τὴν ἄψυχον φύσιν· αἱ πίτυες τῆς κοιλάδος διεσείσθησαν ῥιγούσαι, ἐστένανζαν τοῦ ὄρους οἱ ἄλλοι βράχοι καὶ ὁ ποταμὸς ὁ εὐφλοίσβως κυλινδούμενος ἐγγὺς των ἀνέστειλεν αἰφνιδίως τάργυρορρέοντα ῥεῖθρά του· βαθύπνοος δὲ τῆς ὄλης φύσεως στοναχὴ πρὸς τὸν οὐρανὸν ὑψουμένη ἀντελάλησεν εἰς τοὺς εὐρεῖς αὐτοῦ θόλους τὸ πανσθενὲς τῆς πατρικῆς στοργῆς μεγαλεῖον, τὸ θλιβερόν ὕψος τῆς θυσίας τῆς εὐγενοῦς καὶ δυστήνου ἐκείνης ψυχῆς. Τότε τὸ πρῶτον ἠσθάνθη συμπαθείας παλμούς ἢ ἀτεγκτος καρδία τῆς βλοσυρώπιδος θεαίνης, ἧτις χαριζομένη τὸ τέκνον εἰς τὸν πατέρα καὶ διὰ τῆς ἄκρας τῆς ζοφεροῦ αὐτῆς πέπλου λαθραῖον σπογγίζουσα δάκρυ, ἔστρεψε σιγηλῶς τὰ νῶτα, ὅπως ἀναλάβῃ τὴν μακρὰν καὶ ἀνάτη πορείαν της.

Ἐν Κωνσταντινουπόλει.

Κορηλία Α. Πρεβεζιώτου

ΠΕΡΙ ΜΕΝΑΝΔΡΟΥ*

Χάριν τῆς Γλυκέρας ὁ Ἄρπαλος ἔστειλεν εἰς τὰς Ἀθήνας μέγα φορτίον οἴνου, πρὸς ἀμοιβὴν τοῦ ὁποίου ἐπολιτογραφῆθη καὶ ἐτιμήθη μεγάλως ὑπὸ τῶν Ἀθηναίων· τόση ἦτο ἡ πενία τοῦ Ἀττικοῦ λαοῦ κατὰ τὴν ἐποχὴν ἐκείνην, τόσον εἶχε καταπέσει τὸ παλαιὸν του φρόνημα! Τὴν δεινὴν δὲ ταύτην ἀπορίαν καὶ τὴν εὐτέλειαν τῶν τότε Ἀθηναίων, ὡς καὶ τὴν δωρεάν τοῦ Ἀρπάλου καὶ τὰς τιμὰς τῆς Γλυκέρας, ἔσκωψεν εὐφυῶς ἢ κωμῳδία Ἀγνὴ ἢ διδαχθεῖσα παρὰ τὰς ὄχθας τοῦ Ὑδάσπου ἐνώπιον τοῦ νικηφόρου στρατοῦ τοῦ Ἀλεξάνδρου καὶ ἧς ποιητῆς ὑπὸ τινῶν μὲν λέγεται ὁ Πύθων, ὑπ' ἄλλων δὲ αὐτὸς ὁ βασιλεὺς. Τῆς κωμῳδίας ταύτης ὀλίγους τινὰς στίχους διέσωσεν ἡμῖν ὁ Ἀθήνσιος, ἀλλὰ τὸ κείμενον εἶναι λίαν ἐφθαρμένον, οὐδ' ἴσχυσαν νὰ τὸ διαφωτίσουν αἱ εὐφυεῖς εἰκασίαι τοῦ Κασαυβῶνος, τοῦ Egger καὶ τοῦ Guizot. Ὁ Μένανδρος δὲν ἠδύνατο βεβαίως νὰ δώσῃ εἰς τὴν

* Συνέχεια, ἐκ τοῦ προηγουμένου φυλλαδίου.

Γλυκέραν οὔτε αὐλὴν οὔτε ἀνδριάντα· τὴν ἐτίμησεν ὁμῶς καὶ τὴν ἀπθηνάτισεν ἀσφαλέστερον ἐκλέξας αὐτήν, ἂν ὄχι ὡς ἠρωΐδα, τοῦλάχιστον ὡς κύριον πρόσωπον μιᾶς τῶν κωμωδιῶν του (Meinek Menandri et Philemon Reliqu. ed. maior p. 39. Ὁ χαριέστερος τῶν Ἑλλήνων ἐπιστολογράφων, ὁ Ἀλκίφρων ἐκληροδότησεν ἡμῖν δύο θελκτικὰς εἰκόνας τῶν σχέσεων τοῦ Μενάνδρου καὶ τῆς Γλυκέρας εἰς τὰς δύο ἐπιστολάς, ἃς συνέθεσεν ἐπ' ὀνόματί των. Ἐν αὐταῖς ἀναπαρίστανται δι' ὑπαινιγμῶν ἐπιτυχῶν οἱ χαρακτῆρες τῶν δύο ἐραστῶν καὶ ὑπομιμνήσκονται διάφορα τοῦ βίου των συμβάντα. Ἡ πρώτη ἐπιστολὴ εἶναι τοῦ Μενάνδρου περιγράφοντος εἰς τὴν φίλην του τὰς λαμπρὰς προτάσεις τοῦ βασιλέως τῆς Αἰγύπτου, τὰς ὁποίας ὁ ποιητὴς ἀπέριψεν ἔνεκα τοῦ πρὸς αὐτὴν ἔρωτος. Ἡ λεπτότης τῆς γλώσσης, ἡ τρυφερότης τῶν αἰσθημάτων, ἡ ποίησις τῶν εἰκόνων καὶ ἡ φυσικὴ τοῦ πνεύματος πρωτοτυπία ἀπόλλυνται βεβαίως ἐν τῇ συνοπτικῇ μεταφράσει, ἣν παραθέτω, ἀλλὰ δυστυχῶς διὰ τὸν τόπον μας αἱ ἐπιστολαὶ τοῦ Ἀλκίφρονος εἶναι ἀληθῆς Ἀρκαδία.

Ὁ Μένανδρος πρὸς τὴν Γλυκέραν « Ὁμνῶναι πρῶτον εἰς τὴν Δήμητρα καὶ τὴν Κόρην, τὰς ὁποίας τσακίς ἐπεκαλέσθη μάρτυρας τῶν πρὸς τὴν Γλυκέραν του ἐρωτικῶν ὄρκων, ὅτι τὴν ἐπιστολὴν του δὲν ὑπηγόρευσεν αἰσθημα ἀλαζονείας· πρὸς τί ; τί ἄλλο εἴμπορεῖ νὰ τὸν καταστήσῃ τόσον ὑπερήφανον ὅσον ἡ ἀγάπη της καὶ ποῦ εἴμπορεῖ νὰ εὕρῃ τὴν ἡδονὴν αὐτῆς ; τὸ θέλητρον καὶ ἡ εὐαίσθησις τῆς Γλυκέρας του θὰ καθιστῶσι δι' αὐτὸν νεανικὰ καὶ τὰ ἔσχατα ἀκόμη ἔτη τοῦ γήρατός του, τὸ μόνον του ὄνειρον εἶναι νὰπολαύσουν ὁμοῦ τὴν νεότητα καὶ ὁμοῦ νὰ κατέλθουν εἰς τὸν τάφον· διότι δὲν ἀρμόζει ὁ ἕτερος ἐξ αὐτῶν νὰ συνοδεύηται ἐν τῷ Ἄδῃ ἀπὸ τὴν ἀνήσυχον ζηλοτυπίαν, διὰ τὰς νέας ἡδονάς, τὰς ὁποίας ὁ ἐπιζῶν ἄνευ αὐτοῦ δυνατὸν νὰ ἀπολαύσῃ... ὁ Πτολεμαῖος ὁ βασιλεὺς τῆς Αἰγύπτου τοῦ γράφει ὁ ἴδιος ὑποσχόμενος εἰς αὐτὸν τὸ δὴ λεγόμενον τοῦτο τῆς γῆς τὰγαθὰ καὶ τὸν παρακαλεῖ μὲ τρόπον ἀληθῶς βασιλικὸν νὰ ἔλθῃ εἰς τὴν αὐλὴν του... Θὰ πράξῃ ὅ,τι τοῦ εἶπῃ ἡ Γλυκέρα, διότι αὐτὴ εἶναι ὁ χρησμός του, αὐτὴ τὸ πᾶν, ὁ Ἄρειος Πάγος, ἡ Ἡλιαία... ἄλλ' ὄχι, μὰ τὴν Ἀθηνᾶν, δὲν ἐσκέφθη κἄν νὰ ἐγκαταλείψῃ τὰς γλυκεῖας ἀγκάλας της, τὸ ἰδικόν του βασιλεῖον, νὰ διαπεράσῃ τὸσας θαλάσσας, νὰ διατρέξῃ τὸσους κινδύνους καὶ νὰ ἔλθῃ νὰ ζῆσῃ ἐν μέσῳ τῆς πολυανθρώπου ἐκείνης ἐρμηίας, ἐν ἣ βασιλεύει ἡ δουλεία, ἡ κολακεία καὶ ἡ ἄπιστος εὐνοια τῶν ἰσχυρῶν... Χάριν τῶν θηρικλείων καὶ τῶν χρυσίδων καὶ κερχησιῶν, τὰ ὁποῖα θὰ εὕρῃ ἐν Αἰγύπτῳ, δὲν θὰ ἐγκαταλείψῃ ὁ Μέ-

νανδρος τὰς ἡδέϊας αὐτοῦ διατριβάς ἐν τῷ Λυκίῳ, τὰ Λήνια καὶ τὴν θεῖαν Ἀκαδημειαν. Ὅχι, μὰ τὸν Βάκχον καὶ τὸν κισσόν του, τὸ διάδημα τοῦ Πτολεμαίου δὲν εἶναι πολυτιμότερον ἀπὸ τὸν στέφανον τοῦ θεάτρου, ὅταν μάλιστα ἡ Γλυκέρα, καθημένη ἐκεῖ, σεμνύνηται διὰ τὸν ἀγαπημένον ποιητὴν της... πῶς θὰ ἀφήσῃ τὰς Ἀθήνας του, τὴν Ἀκρόπολιν, τὸν Κεραμεικόν, τὴν Ἀγοράν, τὴν Ἐκκλησίαν, τοὺς Πρυτάνεις, τὸ περισχοίνισμα, τὴν Σαλαμίνα, τὸν Μαραθῶνα, τὴν Ψυττάλειαν, τὴν Ἑλλάδα ὀλόκληρον συγκεντρωμένην ἐν Ἀθήναις, θὰ ἀφήσῃ ὅλα αὐτὰ καὶ μετ' αὐτῶν τὴν Γλυκέραν του, ἵνα κερδήσῃ χρυσόν καὶ ἄργυρον ! καὶ τίς ἐπὶ τέλους εὐτυχία εἶναι δι' ἓνα πολίτην ἐλευθέρου πόλεως νὰ ζῆ μὲ τὸν Πτολεμαῖον καὶ τοὺς σατράπας του, τὰς κενὰς αὐτὰς καὶ ἐξωδηκίαις ψυχάς, τῶν ὁποίων ἡ φιλία εἶναι τόσον ἀρροσφαλῆς καὶ ἡ ἔχθρα τόσον ἐπικίνδυνος ; Ὅταν ἡ Γλυκέρα εἶναι θυμωμένη ἐναντίον του, ἀρκεῖ ἐν φίλημα, ἵνα τοὺς συμφιλιώσῃ· ἂν ὁμοῦς ὁ θυμὸς της εἶναι μεγαλύτερος, τότε πρέπει τὸ φίλημα νὰ εἶναι θερμότερον, καὶ, ἂν μὴδὲ τοῦτο ἀρκῆ νὰ τὴν ἐξιλιώσῃ, ὀλίγα δάκρυα χυνόμενα ἀπὸ τὸν Μένανδρον ἀρκοῦν ἵνα τὴν καταστήσῃ ἰκέτιδα... καὶ ὁ Νείλος αὐτὸς ὁ θαυμασιός, ὁ βαθυδίνης ποταμὸς δὲν τὸν ἐλκύει· καὶ μὴ δὲν εἶναι ἀξιοθέατος καὶ ὁ Εὐφράτης καὶ ὁ Τίγρις καὶ ὁ μέγας Ἴστρος καὶ ὁ Θερωδῶν καὶ ὁ Ἄλυς ; ἃς διέλθωσιν ὁμοῦ ἄλλοι τὸν βίον των ἐπισκεπτόμενοι τοὺς ποταμούς τῆς γῆς, δι' αὐτὸν ἀρκούσα εὐτυχία εἶναι τῆς Γλυκέρας του αἱ ἀγκάλαι, ὁ ἀττικὸς κισσὸς καὶ ἓνας τάφος χλοερὸς εἰς τὴν γῆν τῶν πατέρων του· καὶ ἄλλο δὲν ζητεῖ ἀπὸ τοὺς Θεοὺς ἢ νὰ ψάλλῃ κατ' ἔτος παρὰ τὴν Θυμῆλην ὕμνον πρὸς τὸν Βάκχον, νὰ διδάσκῃ κατ' ἔτος ἐν νέον δράμα γελοῦν καὶ εὐθυμον, νὰ αἰσθάνηται τὰς συγκινήσεις τοῦ ἀγῶνος καὶ νὰπολαύῃ τὴν χαρὰν τῆς νίκης ; Ἄλλὰ σύ, προσφιλεστάτη Γλυκέρα, ἄφες ἐπὶ τέλους τὰ ἀτελεῦτητα αὐτὰ μυστήρια ! καὶ σπεῦσον πρὸς τὸν ἐραστήν σου· σύ δέ, Θεά, ἔσο ἡμῖν ἔλεως ἐς αἰεί.»

Εἰς τὴν ἐπιστολὴν ταύτην ἀπαντᾷ ἡ Γλυκέρα, παρ' Ἀλκίφρονι, πάντοτε, δι' ἐτέρας ἐπιστολῆς, ἐν ἣ ἡ ὑπερήφανος καὶ ἐρωτικὴ χαρὰ της μὲ τὴν περιγράφεται ἀλήθειαν, ὥστε τὸ μυθιστόρημα τοῦ σοφιστοῦ φαίνεται ὡς ἡ ἀληθὴς ἱστορία τοῦ ἐρωτύλου ποιητοῦ.

Ἡ Γλυκέρα λαμβάνουσα τὴν ἐπιστολὴν ἐν Ἐλευσίνι θριαμβικῶς ἐπιδεικνύει αὐτὴν εἰς τὴν μητέρα της, εἰς τὴν ἀδελφὴν της καὶ ἄλλην τινα ἑταίραν φίλην της καὶ διαχύνεται εἰς περιγραφὴν τῆς εὐτυχίας

† Τὰ Ἐλευσίνια, διότι ἡ Γλυκέρα ὑποτίθεται ἐφορτάζουσα ἐν Ἐλευσίνι.

της, ἐξ ἧς μανθάνομεν τινα περὶ τοῦ οἰκιακοῦ βίου τοῦ ποιητοῦ· ἡ Γλυκέρα λ. χ. ἐβόηθη αὐτὸν εἰς τὴν διασκευὴν τῶν προσωπειῶν τῶν χρησίμων εἰς τὴν κωμῳδίαν, καὶ παρευρίσκατο ἐν τῷ θεάτρῳ περιμένουσα ἐναγωνίως τὰς τῶν θεατῶν ἐπευφημίας, κατὰ σύμπτωσιν δὲ περιέργον εὐρέθη ἐν Ἡρακλείῳ (Herculanum) πίναξ παριστῶν ἀκριβῶς μίαν τοιαύτην σκηνήν· ὁ δὲ Boettiger, ὅστις πρῶτος ὑπέθεσεν ὅτι ἡ εἰκὼν αὕτη παρίστα τὸν Μένανδρον καὶ τὴν Γλυκέραν, οὕτω πως περιγράφει τὸν πίνακα.

«Κάθηται ἐπὶ θρόνου ὁ ποιητὴς μὲ σκεπτικὴν τὴν ὄψιν στηρίζων τὸν πῶγωνα ἐπὶ τῆς ἀριστερᾶς χειρὸς, πλησίον κάθηται κρατοῦσα ἐπὶ τῶν γονάτων τῆς κωμικῶν προσωπειῶν καὶ προτείνουσα μικρὸν τὸ μέγεθος κύλινδρον (βιβλίου), διὰ δὲ τοῦ ἀριστεροῦ ποδὸς πατοῦσα ἐπὶ ἡλείου...» Ἡ Γλυκέρα, καίτοι χείρουσα διὰ τὴν ἀφροσύνην τοῦ ἐραστοῦ της, τὸν συμβουλεύει ὅμως νὰ μὴ σπεύσῃ νὰ παντῆσῃ ἀρνητικῶς εἰς τὸν Πτολεμαῖον. Ἴσως πρέπει νὰ δεχθῆ τὰς προτάσεις του· ἔχει συγγενεῖς, ἔχει πατρίδα, καὶ φίλους, τοὺς ὁποίους πρέπει νὰ συλλογισθῆ· ἄς συμβουλευθοῦν τὸν Ἐπίκουρον καὶ τὸν Θεόφραστον, ἄς ἐρωτήσουν τὴν Πυθίαν, ἢ μᾶλλον ἄς ἐμπιστευθοῦν εἰς τὴν μαγικὴν τέχνην τῆς ἐμπείρου φαρμακίδος τῆς ἄρτι ἀφιχθείσης ἐκ Φρυγίας. Αὕτη ἡ Γλυκέρα θὰ τὴν συμβουλευθῆ, ἀφοῦ συντελέσῃ τὰς καθάρσεις καὶ παρασκευὰς τὰς ἀπαιτούμενας εἰς τὴν τέχνην της. Καὶ ἂν ὅλα αὐτὰ συμβουλευσοῦν τὴν Αἴγυπτον, ἄς ἀφήσῃ ὁ τρυφηλὸς ποιητὴς τὸ τερπνὸν ἐν τῇ Μουνοχίᾳ ἐνδιαίτημα καὶ ἄς διαπλεύσῃ τὸν πόντον· ἡ Γλυκέρα — μὴ τὸ στοχασθῆ ποτὲ — δὲν θὰ τὸν ἀφήσῃ μόνον του εἰς τὰ φοβερὰ κύματα, ὁ ἔρωσ της πρὸς τὸν ποιητὴν θὰ καταστήσῃ πᾶσαν τῆς γῆς γωνίαν προσφιλές τῆς Ἀφροδίτης κρησφύγετον, καὶ παραβάλλει ἐαυτὴν πρὸς τὴν Ἀριάδην, χωρὶς ὅμως νὰ φοβῆται τὴν ἐγκατάλειψιν τῆς Νάξου, τόσῃν ἔχει πεποιθῆσιν εἰς τὸν θερμὸν ἀλλὰ σώφρονα ἔρωτα τοῦ ποιητοῦ.... Κατόπιν ἡ ἑταῖρα ἐκφράζει τὴν γνώμην της περὶ τῶν διαφόρων κωμωδιῶν, ὅσαι θὰ ἤρμοζον νὰ διδασκῶσιν εἰς τὴν αὐλὴν τοῦ Πτολεμαίου καὶ ὑποδεικνύει τὸν Μισοῦμενον, τὸν Θρασυλέοντα, τὴν Θαΐδα, τὸν Σικυώνιον, τὴν Ῥαπιζομένην. Αὕτη δὲν ἔχει βέβαια κριτικὰς ἀξιώσεις, ἀλλ' ὁ ἔρωσ της ἀναπληροῖ τὴν ἐπιστήμην· καὶ ἔπειτα, αὐτὸς ὁ Μένανδρος δὲν ἐδίδαξεν ὅτι «Εὐφύης γυνὴ ταχέως παρ' ἐρώτων μανθάνει;» Τέλος ἡ Γλυκέρα ἐκφράζει τὴν φιλόδοξον ἐπιθυμίαν νὰ διδασθῆ ἐπὶ τῆς βασιλικῆς σκη-

† Τὸν στίχον ἤκασεν ὁ Bergler, ἀπέκρουσεν ὅμως ὁ Boissonade.

ῆς ἐκείνη ἢ κωμῳδία, ἐν ἧ αὕτη ἡ ἑταῖρα εἶναι τὸ κύριον πρόσωπον· οὕτως ὁ βασιλεὺς Πτολεμῆσις θὰ ἐννοήσῃ τὸ μέγεθος καὶ τὴν ἰσχὺν τοῦ πρὸς αὐτὴν ἔρωτος τοῦ Μενάνδρου.

Οἱ λόγοι οὗτοι τῆς Γλυκέρως καὶ ἀπόσπασμά τι εὐρισκόμενον ἐν τῷ Πρισκιανῷ, ἐν ᾧ φαίνεται ὁ ποιητὴς ἀποτεινόμενος πρὸς τὴν Γλυκέραν:

«Τί κλαίεις; ὀμνῶ σοι τὸν Δία
τὸν Ὀλύμπιον καὶ τὴν Ἀθηνᾶν, φιλάτη,
ὁμομοκῶς καὶ πρότερον ἤδη πολλακίς»

ἔδωκαν ἀφορμὴν νὰ πιστευθῆ κατ' ἀρχάς, ὅτι ὁ Μένανδρος εἶχε γράψῃ κωμῳδίαν ὑπὸ τὸ ὄνομα τῆς Γλυκέρως. Ἄλλ' ὁ Ἀθήναιος (XIII 567. c) ἀριθμῶν τὰς κωμῳδίας τοῦ Μενάνδρου τὰς ἐχούσας ἑταῖραν ὡς ἡρωίδα, ἀναφέρει τὴν Θαΐδα καὶ τὴν Φάνιον· πιθανῶς λοιπὸν τὸ παρὰ Πρισκιανῷ ἀπόσπασμα ἐλήφθη ἐκ τῆς Θαΐδος, ἐν ἧ ὁ ποιητὴς ἀντιπαρέβαλλε τὰς ἐταιρικὰς τέχνας τῆς Θαΐδος πρὸς τὰ εἰλικρινῆ καὶ ἀπέλπιδα δάκρυα τῆς ἐρωμένης του. Ἐπίστευον δὲ οἱ ἀρχαῖοι ὅτι ὁ Μένανδρος ἐποίησε τὴν Θαΐδα, ἵνα ἐκδικηθῆ τὴν ὁμώνυμον ἑταῖραν, εἰς τῆς ὁποίας τὰ τεχνικὰ δίκτυα εἶχε καὶ αὐτὸς ἐμπέση.

Ἐἶδόμεν πόσον μετριοφρόνως ἐκφράζεται ἡ Γλυκέρα περὶ τῆς κριτικῆς της δεινότητος προκειμένου περὶ δραμάτων· τὴν αἰσθητικὴν ἐπιστήμην παρ' αὐτῇ ἀναπληροῖ μόνος ὁ ἔρωσ· καὶ ὅμως πρέπει ἴσως νὰ προσθέσωμεν, ἂν καὶ κάπως ἀλλότριον τοῦ προκειμένου, ὅτι ἡ μετριοφροσύνη της αὕτη δὲν εἶναι πάντῃ δικαιολογημένη. Ἡ ἐρωμένη τοῦ Μενάνδρου καὶ τοῦ Φιλήμονος οὐ μόνον περιγράφεται ὑπὸ τοῦ Ἀθηναίου ὡς εὐμοιροῦσα πνευματικῆς μορφώσεως καὶ ἐναθρυσμένη μάλιστα ἐπὶ τούτῳ, ἀλλὰ καὶ ὁ Μάχων (οὐ ἀποσπάσματα διέσωσεν ἡμῖν ὁ αὐτὸς Ἀθήναιος) κατέταξε τὴν Γλυκέραν πλησίον τῆς Γναθαίνης, τῆς ὁποίας τὰ εὐφυῆ σκώμματα καὶ λογοπαίγνια ἀπησχόλουν εἰς τὸν καιρὸν της ὅλους τοὺς μορφωμένους καὶ ἀργοσχόλους νέους τῶν Ἀθηνῶν, καὶ ἦν ὁ Guizoί παραβάλλει δικαίως πρὸς τὴν περιφημον ὑποκρίτριαν τοῦ ΙΗ' αἰῶνος, τὴν Σοφίαν Arnould τῶν Παρισίων.

Καὶ τώρα ἤθελέ τις ἀπορήσῃ πῶς εἶναι δυνατόν νὰ ἐξαχθῶσι διδάγματα καὶ πληροφορίαι περὶ τοῦ κατ' ἰδίαν βίου τοῦ Μενάνδρου ἐξ ἐπιστολῶν πλαστῶν ὁμολογουμένως, αἱ ὁποῖαι συνετέθησαν ἴσως πρὸς βητορικὴν ἄσκησιν καὶ μόνον ὑπὸ σοφιστοῦ μεταγενεστέρου, μὴ γνωρίσαντος οὐδὲ τὰ πρόσωπα οὐδὲ τὰ ἦθη τὰ ὁποῖα περιγράφει. Ἄλλ' ὅμως ἀπλή παραβολὴ τῶν ἐπιστολῶν τούτων πρὸς τὰ σωζόμενα λείψανα τῶν κωμωδιῶν τοῦ Μενάνδρου καὶ τὰς ὑπὸ τοῦ Τεραντίου μίμησις αὐτῶν πείθει τὸν παραβάλλοντα ὅτι ὁ μεταγενεστέρος αὐτὸς σο-

φιστής εις οὐδένα ἢ ἐλαχίστους ὑπέπεσαν ἀναχρονισμούς. Ὁ ἔρωσ τῆς Γλυκέρως ὁ παρ' Ἀλκίφρονι περιγραφόμενος εἶναι ἀκριβῶς ὁ ἔρωσ τοῦ Μενάνδρου καὶ τῆς νέας κωμωδίας ἔρωσ ἀπέχων ἐξ ἴσου ἀπὸ τε τὸν ἔρωτα τῶν αἰσθήσεων, ὃν εὐρίσκομεν παρ' Ἀριστοφάνει καὶ τοῖς ἀρχαιοτέροις Ἑλλήσι, καὶ ἀπὸ τὸν καθ' ὑπερβολὴν ἰδανικὸν ἔρωτα τῶν νεωτέρων μυθιστοριογράφων.

Αἱ ἐπιστολαὶ τῶν δύο ἔραστῶν οὐδὲν σχεδὸν ἔχουσι τὸ ἐταιρικὸν καὶ ἠδύνατο ἴσως μὲ μικρὰς παραλλαγὰς ν' ἀνταλλαχθῶσι μεταξὺ δύο νομίμων ἀλλὰ τρυφερῶν συζύγων. Τὸν ἥρεμον δ' αὐτὸν καὶ οἰκογενειακὸν χαρακτῆρα τοῦ ποιητοῦ καὶ τῆς ἑταίρας δεικνύει προσέτι καὶ τὸ παρ' Ἀθηναίῳ ἱστορούμενον ἀπλοῦν ἀλλὰ χαρακτηριστικὸν ἀνέκδοτον (Ἄθην. XIII sect. 19 p. 585. c). Κατὰ τὸ ἀνέκδοτον τοῦτο, ὁ Μένανδρος δυσημερήσας ποτέ, εἰσῆλθεν ἀδιάθετος εἰς τὸν κοινὸν οἶκον ἑαυτοῦ καὶ τῆς Γλυκέρως ἡ ἑταίρα τότε ὡς σύζυγος φιλόστοργος προσέφερεν εἰς αὐτὸν κύαθον πλήρη θερμοῦ γάλακτος καὶ τὸν παρεκάλει νὰ ῥοφήσῃ· ἐπειδὴ ὅμως ἡ ἐπιφάνεια τοῦ γάλακτος ἦτο ἐρρυτιδωμένη, «γραῦς ἦν ἐφῆστανκυῖα», ὡς λέγει ὁ Ἀθηναῖος, ὁ Μένανδρος, ὡς μαμμόθρεπτον παιδίον, εἶπεν ὅτι ἀηδιάζει νὰ τὸ πῖῃ ἡ δὲ Γλυκέρα ἀπήνησε μετὰ τρυφερότητος «Ἀποφύσα καὶ τῷ κάτω χρῶ». Τὸ ἀνέκδοτον τοῦτο παραθέτων ὁ Guizot δὲν θέλει νὰ ἴδῃ ἐν αὐτῷ ὑποκρυπτομένην ἔννοιαν οὐδὲ νὰ ὑπονοήσῃ τολμηρὸν λογοπαίγνιον ἐνυπάρχον ἴσως καὶ βασιζόμενον εἰς τὴν διπλὴν σημασίαν τῆς λέξεως γραῦς. Ἄλλ' ὅμως, ὅπως καὶ ἂν ἐξηγηθῇ, τὸ μικρὸν αὐτὸ ἐπεισόδιον μᾶς δεικνύει ἐναρμόνιον οἰκογενειακὸν βίον, ὁποῖου δὲν ὑπέθετέ τις ἐπιδεικτικὸν ἓνα κωμικὸν ποιητὴν καὶ μίαν ἑταίραν. Τὴν στιγμὴν ἐκείνην ὁ Μένανδρος δὲν εἶναι οὔτε ὁ ἠδυπαθὴς Ἐπικούριος οὔτε ὁ δαφνοστεφὴς ποιητὴς τοῦ Ἀττικῆς Θεάτρου, εἶναι ἀπλοῦς οἰκοκύριος εἰσερχόμενος εἰς τὸν οἶκον τοῦ ὀλίγον ἀδιάθετος, ἡ δὲ Γλυκέρα δὲν εἶναι πλέον ἡ λατρευθεῖσα ἑταίρα τοῦ Ἀρπάλου, εἰς ἣν ἰδρύθησαν ἀνδριάντες καὶ προσεφέρθησαν θυμιάματα, δὲν εἶναι ἡ ἑταίρα ἡ ἔκδοτος εἰς τὴν ἀπόλαυσιν, ἡ βακχευμένη ἀπὸ τὴν αἴγλην τῆς αὐλῆς τῆς Ταρσοῦ, εἶναι ἀπλῶς τρυφερὰ οἰκοδέσποινα, γλυκεῖα νοσοκόμος τοῦ ἀνδρός τῆς· καὶ ὡς τοιαύτη ὑπεθυμίζει εἰς τὸν Guizot τὴν Καρλότταν θέλγουσαν τοῦ Βερθέρου τὴν καρδίαν μὲ τὸν τρόπον, καθ' ὃν ἐμοίραζε τὸν ἄρτον εἰς τὰ χαριτωμένα ἀδελφάκια τῆς.

Ὁ γνωρίζων ἀπὸ τοῦς Ἑλληνας συγγραφεῖς καὶ μάλιστα ἀπὸ τοῦς Ῥωμαίους κωμικοῦς τὸν ἀνώμαλον, τὸν ἀκατάστατον, τὸν ῥυπαρὸν οἰκογενειακὸν βίον τῶν ἑταίρων τῶν χρόνων τούτων ἐκπλήσσειται ἀλη-

θ ὡς διὰ τὴν οἰκογενειακὴν αὐτὴν σκηνὴν καὶ δυσκόλως πιστεύει ὅτι ἡ σχέσις τοῦ ποιητοῦ καὶ τῆς Γλυκέρως ὠμοίαζε πρὸς πᾶσαν ἐταιρικὴν σχέσιν καὶ ἐμελλέποτε νὰ διαρραγῇ, διότι τοῦτο συνέβη μετ' ὀλίγον· τίς ὅμως ἐκ τῶν δύο ἔραστῶν ἠπίστησε πρῶτος;

Παρ' Ἀλκίφρονι εὐρίσκομεν μικρὰν ἀλλὰ χαρίεσσαν ἐπιστολὴν τῆς Γλυκέρως πρὸς τὴν Βακχίδα, τὴν περιπαθεστέραν καὶ ἐναρετωτέραν ἑταίραν τῆς ἀρχαιότητος, τὴν ῥωμαντικὴν ἐκείνην Βακχίδα, ἡ ὁποία τόσα παρουσιάζει κοινὰ σημεῖα πρὸς τὴν ἠρωίδα τοῦ Δουμά καὶ ἀξίζει ἀληθῶς ἰδίαν πραγματείαν.

Διὰ τῆς ἐν λόγῳ ἐπιστολῆς ἡ Γλυκέρα συνιστᾷ εἰς τὴν Βακχίδα τὸν Μένανδρον ἀπερχόμενον εἰς Κόρινθον πρὸς θεᾶν τῶν Ἰσθμίων. Ἄλλ' ὅμως ἡ ζηλότυπος ἐρωμένη δὲν κρύπτει τὰς ὑποψίας τῆς, τόσον φιλαπόδημος εἶναι ὁ Μένανδρος, ὥστε οἱ ἀγῶνες ἐκείνοι δὲν φαίνονται μόνοι νὰ τὸν ἐλκύουν εἰς τὴν Κόρινθον. Ἡ Γλυκέρα ἔχει πεποίθησιν εἰς τὴν Βακχίδα, εἰς τὴν ἀγνὴν καὶ φιλικὴν καρδίαν τῆς. Ἄλλ' ὁ Μένανδρος εἶναι τόσον εὐκλος εἰς τοὺς ἔρωτας, τόσον ἐπιθυμῆ νὰ ἀρέσῃ εἰς τὴν Βακχίδα, τόση τέλος θὰ εἶναι ἡ δυστυχία τῆς ἂν τὸν χάσῃ, ὥστε θερμῶς παρακαλεῖ τὴν συνάδελφον νὰ μὴ τῆς τὸν ἀφαιρέσῃ καὶ τότε θὰ τῆς εἶναι εὐγνώμων καὶ φίλη ἐς αἰεὶ.

Ἄλλ' ὅμως δὲν φαίνεται νὰ εἰσηκούσθῃ ἡ παράκλησις καὶ ὁ Μένανδρος δὲν ἔμεινεν ἄτρωτος ἀπὸ τὸ ὄχρον, τὸ ῥωμαντικὸν κάλλος τῆς Σαμίας ἑταίρας. Τοῦτο, τοῦλάχιστον, δικαιοῦμεθα νὰ εἰκάσωμεν ἐκ τοῦ σφζομένου ἀποσπάσματος τοῦ ἀποδιδόμενου εἰς τὸν Μένανδρον.

Βακχίς θεὸν σ' ἐνόμισεν εὐδαῖμον λύχνη.

Κ' εἰ τῶν θεῶν μέγιστος εἰ ταύτη δοκεῖς.

Τοιοῦτους στίχους λατρείας πρὸς τὸν λύχνην μόνον ἔραστῆς ἠδύνατο νὰ τονίζῃ. Οὕτως ἔγραφεν ὁ Ἀνδρέας Chenier, δι' ἄλλον λύχνην προσφιλῆ.

Et toi, lampe nocturne, astre cher à l'amour,
sur le marbre posée, ô toi jusqu'au jour
de ta prison de verre éclairais nos tendresses,
c'est toi qui fus témoin de ses douces promesses.

Τὴν ἀφορμὴν λοιπὸν ἔδωκε πιθανῶς ὁ Μένανδρος ἡ δὲ γνωστὴ ἐταιρικὴ ἀστασία, ἣν βλέπομεν παρὰ τῷ Πλαύτῳ καὶ τῷ Λουκιανῷ ὑψομένην εἰς ἀξίωμα μάλιστα παρὰ ταῖς προσδυτέρας τῶν ἑταιρῶν, καὶ ἡ ἐπιτηδειότης ἴσως τοῦ Φιλῆμονος συνεπλήρωσαν τὴν διάστασιν. Διότι ῥητῶς μαρτυρεῖται ὑπὸ τοῦ Ἀθηναίου (XIII, sect. 66. p. 594. d.), ὅτι ὁ Φιλῆμων καὶ ὁ Μένανδρος ἦσαν ἀντίζηλοι οὐ μόνον εἰς τὸ θεά-

τρον ἀλλὰ καὶ εἰς τὸν ἔρωτα· καὶ ὁ Φιλήμων, ὁ ποιητής, ὃν τόσον ὑπεροπτικῶς ἤλεγχεν ὁ Μένανδρος, κατώρθωσε νὰ τοῦ ἀφαιρέσῃ οὐ μόνον τὸν στέφανον τὸν Βακχικὸν πολλάκις, ἀλλὰ καὶ αὐτὴν ἐπὶ τέλος τὴν ἑταίραν του. Μετὰ τὴν ἔριδα βεβαίως ὁ Φιλήμων εἰς μίαν ἐκ τῶν κωμωδιῶν του ἐπήνεσε τὴν ἀρετὴν τῆς Γλυκέρας, καὶ τότε ὁ Μένανδρος ἀντέγραψεν ὅτι

«Οὐδεμία ὑπάρχει ἐνάρετος γυνή». (Ἀθῆν. ἔ. ἀν.).

Μετὰ ταῦτα δύσκολοι καιροὶ ἐπῆλθον διὰ τὰς Ἀθήνας. Δημήτριος ὁ Φαληρεὺς ἐγένετο κύριος τῆς πόλεως καὶ ὁ ὄχλος ὁ εὐτελής, ὁ ταπεινὸς καὶ ἐκπεφυσισμένος ὄχλος τῶν Ἀθηναίων ἔσπευσε νὰ τὸν θεοποιήσῃ· τριακόσιοι ἐξήκοντα ἀνδριάντες ἰδρύνονται πρὸς τιμὴν του καὶ τὸ Ἀττικὸν πνεῦμα τὸ ἐν πᾶσι μεγαλοργῆσαν ὑπερβάλλει τώρα καὶ ἐν τῇ κολακείᾳ καὶ τῇ ταπεινότητι. Τὰ πλήθη ἔρπουσι πρὸ τοῦ τυράννου καὶ μὲ τὰ πλήθη ἀναγκάζεται νὰ προσέλθῃ καὶ ὁ φιλόσοφος καὶ ἀνεξάρτητος ποιητής· ἦλθεν ὅμως μεταξὺ τῶν τελευταίων, ὅπως πάντες οἱ ἀπράγμονες *repunt ultimi*, λέγει ὁ Φαῖδρος, τοῦ ὁποίου τὴν ἀτελεῖ περιγραφὴν συνεπλήρωσε νεολογικώτερον ὁ Γάλλος μυθογράφος *Boullanger de Rivery*. (Fables et Contes)

Ὁ Δημήτριος εἶχεν ἀναγνώσῃ τὰς κωμωδίας του καὶ θαυμάσῃ αὐτάς, ἀλλὰ τὸν ποιητὴν δὲν ἐγνώριζε προσωπικῶς, μολονότι δὲν εἶναι ἀπίθανον, σύγχρονοι καὶ ὁμήλικοι σχεδὸν ὅπως ἦσαν, νὰ εἶχον συναντηθῇ ποτε κατὰ τὴν νεανικὴν τῶν ἡλικίαν ἐν τῇ σχολῇ τοῦ Θεοφράστου, ἔνθα ἐφοίτησε καὶ ὁ Δημήτριος, κατὰ τὴν μαρτυρίαν Διογένηος τοῦ Λαερτίου. Τότε ὅμως ὁ Δημήτριος παρατηρήσας αὐτὸν νωχελῶς πῶς βαίνουντα καὶ δεικνύοντα ἴσως εἰς τὸ βλέμμα καὶ εἰς τὸ βᾶδισμα πόσον ὀχληρὰ τοῦ ἦτο ἡ παρουσίασις ἐκείνη, ἠρώτησε τίς ἦτο αὐτός, ὁ νωθρός καὶ ὑπὸ τι θρασὺς Ἀθηναῖος. Ἄλλ' ἀκούσας ὅτι ἦτο ὁ Μένανδρος, μετέβαλε τρόπον, τὸν ἐδέχθη φιλοφρόνως καὶ κατέστη προστάτης του, καθὼ καὶ ἄλλως ἀγαπῶν τὴν τέχνην καὶ τιμῶν τὰς χάριτας.

Ἄλλὰ τὸν Φαληρεῖα διεδέχθη νέος δεσπότης, ὁ Πολιορκητὴς Δημήτριος καὶ νέα εὐτέλεια, νέα ἀνήκουστος κολακεία, νέα θεοποίησις ὑπὸ τοῦ χαμερποῦς δήμου· οἱ ἀνδριάντες τοῦ προκατόχου κατερρίφθησαν πάντες πλὴν ἑνός, ὃν ἔσωσεν ἡ μεγαλοφροσύνη τοῦ Μακεδόνης, βωμοὶ ἰδρύθησαν καὶ ναοὶ ὑποδομήθησαν οὐ μόνον εἰς τὸν νικητὴν ἀλλὰ καὶ εἰς τὰς ἑταίρας του τὴν Δημῶ, τὴν Λάμιαν, τὴν Χρυσίδα, αἵτινες ἐκηρύχθησαν ὁμότιμοι τῆς πολιούχου Ἀθηναῖς, καὶ ἀσεβῆς ὕμνος Ἰθυφαλλικός, ψαλμοὶ κατὰ τὴν ἐκ Κερκύρας ἐπάνοδον τοῦ Δημητρίου ἀπεκάλει τοῦτον τὸν μόνον ἀληθῆ Θεόν, ὃν ἔπρεπε τοῦ

λοιποῦ νὰ σέβωνται καὶ νὰ λατρεύωσιν. Οἱ δὲ φίλοι καὶ ὀπαδοὶ τοῦ Φαληρεῖως ἀνεζήτητοῦντο ἐπιμόνως καὶ κατεδιώκοντο δικαστικῶς· τότε λοιπὸν εἰ συκοφάνται κατηγορήσαν μεταξὺ τῶν ἄλλων καὶ τὸν Μένανδρον καὶ ἔτοιμοι ἦσαν νὰ τὸν εἰσαγάγωσιν ἐνώπιον τοῦ δικαστηρίου, τὸ ὅποιον δὲν θὰ εἶχε βεβαίως, ἐνεκα τῆς δουλείας, τὸ θάρρος νὰ τὸν ἀθώωσῃ. Ἄλλ' ἔτωσε τότε τὸν ποιητὴν μεσολαβήσας ὑπὲρ αὐτοῦ ὁ ἐξάδελφος τοῦ Δημητρίου Τελεσφόρος, κατὰ τὴν ὁμόφωνον μαρτυρίαν τοῦ Λαερτίου καὶ τοῦ Σουΐδα. «Ὅπνινκα δ' ἐσυκοφαντεῖτο ἐν ταῖς Ἀθήναις Μένανδρος ὁ κωμικός πρ' ὀλίγον ἦλθε κριθῆναι δι' οὐδὲν ἄλλο ἢ ὅτι φίλος ἦν αὐτῷ (τῷ Φαληρεῖ)· ἀλλ' αὐτὸν παρητήσατο Τελεσφόρος ὁ ἀνεψιὸς τοῦ Δημητρίου». Ἀπεδόθη λοιπὸν καὶ αὐθις ὁ Μένανδρος εἰς τὴν ποίησιν ἐν τῇ ἀκμῇ ἐκ τῆς ἡλικίας καὶ ἐν τῇ ὀριμότητι τοῦ πνεύματός του, δυνάμενος διὰ πολλῶν ἀκόμη καὶ τελείων ἔργων νὰ πλουτίσῃ τὴν κωμικὴν σκηνήν. Ἄλλὰ μοιραίως εἰς ἡλικίαν 52 ἐτῶν, ἐνῶ ἐκολύμβη μίαν ἡμέραν ἐν Πειραιῇ, ἐπνίγη καὶ ἡ νεώτερα κωμωδία ἐστερήθη πρόωρος τοῦ σπουδαιότερου ἀντιπροσώπου της.

Ὁ Φιλήμων καίτοι πρεσβύτερος ἐν τῷ σταδίῳ κατὰ 15 ἔτη, ἐπέζησεν ὅμως αὐτοῦ. Κατὰ σύμπτωσιν δὲ ὁ Μένανδρος εἶναι ὁ εἰπὼν τὸ παρὰ Πλουτάρχῳ (παρχαμυθητικὸς πρὸς Ἀπολλώνιον) ἀναφερόμενον
«Ὅν οἱ θεοὶ φιλοῦσιν ἀποθνήσκει νέος».

Οἱ Ἀθηναῖοι ἐτίμησαν τὴν μνήμην του ἰδρυσάντες αὐτῷ μνημεῖον, τὸ ὅποιον ἐσφίζετο μέχρι τῶν χρόνων τοῦ Παυσανίου πρὸς τὴν ὁδὸν τὴν ἄγουσαν ἀπ' Ἀθηνῶν εἰς Πειραιᾶ, οὐχὶ μακρὰν τοῦ κενотаφίου τοῦ Εὐριπίδου.

Α. Τραυλαντώνης

Ο ΒΕΛΛΙΝΗΣ ΚΑΙ ΟΙ ΠΡΩΤΟΙ ΑΥΤΟΥ ΕΡΩΤΕΣ¹

Περὶ τὰ τέλη τοῦ 1822 ὁ Βελλίνης ἠράσθη εὐγενοῦς καὶ πεπαιδευμένης νεάνιδος, ὠραιότατης καὶ περιποιητικωτάτης ὀνομαζομένης Μαργδαληνῆς Φουμαρόλη καὶ ἀνηκούσης εἰς ἔντιμον οικογένειαν εὐπατριδῶν. Ἦτο θυγάτηρ τοῦ Φραγκίσκου Εὐαβερίου ἐπιφανοῦς προέδρου τῶν δικαστηρίων, ἀκεραίου τὸ ἦθος καὶ λίαν τιμωμένου παρὰ τοῖς Νεο-

¹ Ἡ παρούσα πραγματεία μετεφράσθη ἐκ τοῦ συγγράμματος *La Scuola musicale di Napoli e i suoi conservatori*, per Francesco Florimo.

πολιτανοῖς· καὶ διὰ τὸν ἄνθρωπον τοῦτον ἡ ἀγωγή τῆς θυγατρὸς του Μαγδαληνῆς ἦτο τὸ ἀντικείμενον τῶν τρυφερωτάτων αὐτοῦ φροντίδων. Αἱ φροντίδες αὗται δὲν κατεβλήθησαν ἐπὶ ματαίῳ, διότι ἡ νεᾶνις μόλις εἰκοσαέτις ἤδη ἠπίστατο λίαν καλῶς τὴν ζωγραφικὴν καὶ οὐχὶ ὀλιγώτερον τὴν μουσικὴν. Ὅσον δ' ἀφορᾷ εἰς τὰ τῆς φιλολογίας εἶχε διδάσκαλον τὸν σορὸν Ραϊμόνδον Γουαρίνην, ἰδιαίτερος δὲ ἔτρεφεν ἀγάπην πρὸς τὴν ποίησιν. Παρουσιασθεὶς ὁ Βελλίνης εἰς τὸν οἶκον Φουμαρόλη, ὅτε ἦτο μαθητῆς τοῦ Κολλεγίου, ἐγένετο μετὰ φιλοφρονήσεων δεκτὸς, ὡς ἦτο συνήθεια παρὰ τῇ εὐγενεῖ ἐκείνῃ οικογενείᾳ. Ἐκτοτε ἐντὸς ὀλιγίστου χρόνου ἠδυνήθη διὰ τῶν εὐγενῶν τρόπων του νὰ γίνῃ ἀγαπητὸς εἰς ὅλους, ὥστε βλέμματα, φιλοφρονήσεις καὶ προτιμήσεις ἀπενέμοντο αὐτῷ δαψιλῶς· καὶ αὐτὸς δὲ, αἰσθητόν ἦδη μύχιόν τι αἰσθημα πρὸς τὴν νεανίδα, προσεφέρθη νὰ διδῆ εἰς αὐτὴν μαθήματα ὠδικῆς, ὅπερ ἐγένετο μετ' εὐχαριστήσεως δεκτόν. Αἱ νεκραὶ καρδίαι συνηντήθησαν, ἐνοήθησαν, ἠγαπήθησαν.

Αἱ δύο πισταὶ καὶ καὶ ἀχώριστοι ἀδελφαί, ἡ ποίησις καὶ ἡ μουσική, μετὰ τὸ ἀφῶνον αὐτῶν δῆλεον, ἔτρεφον τὸν ἀμοιβιχίον τοῦτον ἔρωτα.

Οὐδόλως εἶνε ἄξιον ἐκπλήξεως τοῦτο, διότι, ἐὰν ὅλοι ἀγαπῶσιν εἰς ἡλικίαν εἰκοσιν ἐτῶν, πολλῶν περισσότερον ἔπρεπε νὰ ἀγαπᾷ ὁ Βελλίνης, ὁ πεπρωκισμένος διὰ τῆς θερμουργοῦ ἐκείνης ψυχῆς καὶ τοῦ τελείου ἐκείνου πάθους, ἅτινα ἐκδηλοῦνται εἰς τὰς συνθέσεις του. Καὶ ἔπειτα ἡ νεᾶνις ἦτο ἀνταξίχ τοῦ πάθους τοῦ Βελλίνης· πεπρωκισμένη διὰ χάριτος πνεύματος καὶ ἀρετῆς σπανίας, ἠδυνήθη νὰ διεγείρῃ ἐν τῇ ψυχῇ αὐτοῦ τὸν ἔρωτα ἐκείνον, τὸν ὁποῖον βραδυτέρον ἐμελλεν οὗτος νὰ ἐξιθανικεύσῃ εἰς τὰς ἡρωίδας τῶν ἔργων του.

Εἰς οὐδένα τῶν εἰς τὸν οἶκον τοῦ Φουμαρόλη συχνάζόντων ἦτο πλέον μυστήριον ὁ ἄγνος ἔρωτος τῶν δύο νέων· μόνον οἱ γονεῖς τῆς τὸν ἠγνόουν, ὅτινες τέλος, ἐνόησαντες τὰ πάντα, παρεκάλεσαν τὸν Βελλίνην νὰ διακόψῃ τὰ μαθήματά του, νὰ τοὺς ἐπισκέπηται σπανιώτερον, τελευταῖον τὸν ἀπεμάκρυναν διὰ παντὸς τοῦ οἴκου των. Δύναται τις νὰ φαντασθῇ τὴν λύπην τῶν δύο νέων· σπανίως ἐχύθησαν τόσα δάκρυα μᾶλλον φλογερά καὶ προσερχόμενα ἐκ τοσοῦτω ἄγνου αἰσθηματος, σπανίως ἡ ἀνθρωπίνη καρδία ἐσπαράχθη τοσοῦτω σκληρῶς!

Ὁ Βελλίνης, ἔπρεπε νὰ κλίνῃ τὴν κεφαλὴν καὶ νὰ ὑπακούσῃ· ἠδύνατο νὰ πράξῃ ἄλλως; Ἄλλ' οὐχ ἦττον μετὰ τῆς ἀγγινοίας ἐκείνης ἦτις οὐδέποτε ἐλλείπει κατὰ τὴν πρώτην ἡλικίαν, ἐκ συμφώνου μετὰ τῆς ἐρωμένης του εὖρα μέσον ὅπως διατηρῆ καθ' ἐκάστην ἀλληλογρα-

φίαν μετ' αὐτῆς. Τότε ὁ Βελλίνης ἔγραψε τὴν ῥομάντσαν «Dolente imagine di Fille mia» καὶ τὴν σκηνὴν μετὰ recitativo, andante καὶ cabaletta, ἐπὶ στίχων τῆς Μαγδαληνῆς «Quando incise su quel marmo, l'infedele il nome mio» μετὰ τοσοῦτω συγκινητικὴν μουσικὴν, ὥστε ἔσχον μεγίστην ἐπιτυχίαν ἰδίως παρὰ τῷ ὠραίῳ φύλῳ. Καὶ ἄλλαι ποιήσεις συνέθεσεν ἡ νεᾶνις, ἃς νῦν δὲν ἐνθυμοῦμαι· ἀπασαὶ ὁμως ἀπεκάλυπτον τὸ φλογερὸν αὐτῆς πάθος ὡς καὶ τὴν ἀγνότητα τῆς ψυχῆς της.

Ἐν τούτοις ὁ Βελλίνης ἠσχολεῖτο γράφων τὸ δράμα του, ὅπερ ἐμελλε νὰ παρασταθῇ κατὰ τὰς Ἀπόκρεως τοῦ 1825 ἐν τῷ μικρῷ θεάτρῳ τοῦ Κολλεγίου ἐν Ἀγίῳ Σεβαστιανῷ. Ἐκ τοῦ τρόπου καθ' ὃν θὰ ἐγένετο δεκτὸν τὸ πρῶτον αὐτοῦ ἔργον ἠλπίζον οἱ δύο ἐρασταὶ τὴν συναίνεσιν εἰς τὴν ἐνώσιν αὐτῶν. Εὐκόλον λοιπὸν νὰ ἐννοήσῃ τις μετ' ὁποίας ζήσεως εἰργάζετο ὁ Βελλίνης εἰς τὸ πρῶτον αὐτοῦ ἔργον.

Μάταιαι ἀπέβησαν αἱ ἐλπίδες! Τὸ δράμα του ἡ Ἀδελσον καὶ Σαβίνης ἐπέτυχε καὶ παρίστατο καθ' ὅλας τὰς Κυριακάς τοῦ ἔτους ἐκείνου μετὰ μεγίστης ζωηρότητος, ὁ Βελλίνης ἐνθαρρυνθεὶς ἐκ τῆς τοιαύτης ἐπιτυχίας ἐνόμισεν ὅτι ἤλθεν ἡ στιγμή ὅπως ἀποτολήσῃ τὴν ἐπίσημον αἴτησιν εἰς τοὺς γονεῖς τῆς διὰ μέσου τοῦ φίλου του καὶ φίλου τῆς οικογενείας Φουμαρόλη κυρίου Ἰωσήφ Μαρσίλλη, (Marsigli) διακεκριμένου ζωγράφου, διδασκάλου τῆς Μαγδαληνῆς· ἐν τούτοις ἡ ἀποστολὴ τούτου ἔσχεν ἀτυχεστάτην ἔκβασιν.

Ὁ νεανίας εἶχεν ἐλπίδα εἰς μόνον τὸ μέλλον του, καθότι οικογενεῖα διακεκριμένης κοινωνικῆς θέσεως δὲν ἠδύνατο, καὶ τοῦτο εἶνε ὀρθόν, νὰ ἐμπιστευθῇ τὸ ἀγαπητὸν αὐτῆς τέκνον εἰς ἄνδρα νέον, μὴ εἰσέτι ἀποκτήσαντα σταθερὰν κοινωνικὴν θέσιν. Ἐπαναλαμβάνω, τοῦτο ἦτο λογικόν, δικαιοτάτον, ὥστε τὸ ὑπὸ τοῦ φίλου του γενόμενον τόλμημα, ἀφοῦ καὶ ἐγὼ τὸν ἀπέτρεψα, ἦτο ἄτοπον καὶ ἀρμόζον μόνον εἰς ἀπειρον νέον. Ἀλλὰ μόνον ἐκείνος ὅστις ἠγάπησέ ποτε δύναται νὰ ἀγνοῇ ὁποῖον ἦτο τὸ τοὺς δύο νέους κυριεῦον σφοδρὸν πάθος, ὅτινες καίτοι τεθλιμμένοι διὰ τὴν τοσοῦτω ἀπότομον ἀποποίησιν, ἀντὶ νὰ μεταβάλῃσι γνώμην, τούναντίον ἠσθάνοντο ἰσχυροτέρους τοὺς δεσμούς τοῦ ἐρωτός των καὶ ὠρκίσθησαν ὅπως οὐδεὶς αὐτῶν δεχθῆ νὰ γείνη σύζυγος ἄλλου ἄλλ' ἀμφοτέροι μείνωσι πιστοὶ εἰς τὸν ἔρωτά των μέχρι μεταβολῆς τῶν πραγμάτων.

Ὁ Βελλίνης ἐκ τοῦ περιστατικοῦ τούτου ὠφελήθη πολὺ εἰς τὸ στάδιόν του. Ἀναγνωρισθεὶς ὡς τέλειος διὰ σύνθεσιν καὶ ἱκανὸς νὰ τονίζῃ δράμα, δυνάμενος νὰ γράφῃ ὠδὴν ἢ μονόπρακτον δράμα διὰ τὸ θέατρον τοῦ Fondo ἢ τοῦ San Carlo, τῇ μεσιτείᾳ τοῦ Δουκὸς τῆς Νόβιας ἐπέτυχε

νά γραφή διὰ τὸν ἐργολάβον τῶν θεάτρων Βαρβάγιαν δίπρακτον δράμα διὰ τὴν ἐσπέραν τῆς 12 Ἰανουαρίου. Ἄλλ' ἡ παράστασις ἀνεβλήθη καὶ ἐγένετο τὴν ἐσπέραν τῆς 30 Μαΐου τοῦ αὐτοῦ ἔτους. Ἡ Λευκὴ καὶ ὁ Γερνάνδος ἦτο τὸ θέμα ὅπερ ἐξέλεξε, κατεχόμενος δὲ πάντοτε ὑπὸ τῆς σταθερᾶς ιδέας νὰ ἐξέλθῃ τοῦ κύκλου τῶν συγχρόνων του μουσικῶν καὶ νὰ γίνῃ ἡμέραν τινὰ διάσημος ἐν τῇ μουσικῇ, ἐπελήφθη τοῦ ἔργου μετὰ τσσαύτης θελήσεως καὶ ζήλου, ὥστε κατὰ τὸ τέλος αὐτοῦ ἐξεδήλου τὴν εὐχαριστήσιν του διὰ τῆς πρὸς ἐμὲ ἐπιστολῆς του ὡς ἐξῆς : «Τὴν Λευκὴν ταύτην τὴν ἐμελέτησα καὶ ἔγραψα ὅσον καλλίτερον ἡδυνάμην, ἐλπίζω δὲ ὅτι θὰ μοὶ προσπορίσῃ ἐπιτυχίαν καὶ θὰ μοὶ ἀνοίξῃ ὁδὸν εἰς λαμπρὸν μέλλον ! » A ! πόσον θὰ εὐχαριστηθῇ ἡ ἐκλεκτὴ τῆς καρδίας μου ! Μετὰ τὴν ἐπιτυχίαν, εἰάν μοὶ τὴν χορηγήσῃ ὁ Θεός, θὰ ἀνανεώσω τὴν αἰτήσιν μου ὅπως λάβω τὴν χεῖρά της· ἐλπίζω ὅτι δὲν θὰ τὴν ἀρνηθῶσιν εἰς ἐκείνον, ὅστις ἐθριάμβευσεν εἰς τὸ San Carlo ἅς ἴδωμεν ! ».

Ἡ Λευκὴ καὶ ὁ Γερνάνδος ἐπέτυχον ὄντως λαμπρῶς· αἱ ἐπευφημῖαι ἦσαν γενικαί, αὐθόρμητοι, καὶ ὄντως ἐνθαρρυντικαί· ἀλλ' οὐδ' ὑπὸ τούτου μετεπίσθησαν καθόλου οἱ γονεῖς τῆς Μαγδαληνῆς, οἵτινες, εἰς τὸν Μαρσίλλην, ὅστις ἀνενώσε τὴν αἴτησιν, ἔδωκαν τὸ δεύτερον ἤδη τὴν αὐτὴν ἀρνητικὴν ἀπάντησιν, προβαλλόντες τὰς αὐτὰς δικαιολογίας.

Καὶ ἐνῶ ὁ Βελλίνης ἐτρέφετο ὑπὸ τῶν ἐλπίδων τοῦ μέλλοντος, ὅπερ προσεδόκα φαεινότατον, ἐκεῖνοι ἐφάνησαν ὅτι εἶχον πολὺ ὀλίγην πίστιν εἰς αὐτόν.

Ἐνθυμοῦμαι ὅτι ὁ Βελλίνης περιέμενε μετ' ἐμοῦ τὴν ἔκβασιν τῆς ἀποστολῆς ταύτης, καὶ εὐκολον νὰ ἐννοήσῃ τις μεθ' ὀπόσης ἀγωνίας· ἀλλὰ μόλις ἐπεφάνη ὁ Μαρσίλλης, ἀνέγνωτεν ἐπὶ τοῦ μετώπου τοῦ φίλου του, καίτοι οὗτος προσεπάθει νὰ τὴν ἀποκρύψῃ, τὴν ἀτυχὴ ἔκβασιν. Τὸν εἶδον ὠχριῶντα εἰς τοὺς λόγους αὐτοῦ, οἵτινες τοῦ ἐπεκύρουν ἀκριβῶς τοὺς φόβους του· τὸν εἶδον ὅλον τρέμοντα· ἀλλ' ἡ ψυχὴ του ἀνέκτησε πάλιν τὴν προτέραν αὐτῆς ἀπάθειαν, καὶ μὲ ἐβεβαίωσε, σφίγγων μοὶ τὴν χεῖρα, ὅτι θὰ ἐπιμείνῃ καὶ θὰ νικήσῃ.

Οὕτως εἶχον τὰ πράγματα, ὅτε ἔλαβε παραγγελίαν παρὰ τοῦ Βαρ-

Ἐν ἐπιστολῇ ἦν ὁ Δονιζέτης ἔγραψεν ἐκ Νεαπόλεως τὴν 30ην Μαΐου 1826 ἀπαντῶσι τὰ ἐξῆς : «Τὴν ἐσπέραν ταύτην ἀναβιβάζεται ἐπὶ τῆς σκηνῆς τοῦ San Carlo ἡ «Λευκὴ καὶ Γερνάνδος» τοῦ Βελλίνης μας, πρῶτον αὐτοῦ ἔργον, ὠραῖον, ὠραῖον, ὠραῖον καὶ μάλιστα ὡς πρῶτον αὐτοῦ ἔργον. Εἶνε λίαν ὠραῖον.....»

βάγια, ἀγνοῶ ἂν πρὸς καλὸν ἢ κακὸν ἐν σχέσει πρὸς τὸ πάθος του, νὰ γραφῇ μέγα δράμα διὰ τὴν Scala τοῦ Μιλάνου, ἐπὶ τῇ συμφωνίᾳ, εἰάν παρεδέχετο, νὰ ἀναχωρήσῃ αὐθωρεὶ μετὰ τοῦ Ρουβίνη (Rubini) διὰ τὴν πόλιν ἐκείνην. Ἡ φωνὴ τῆς δόξης δὲν ἠδύνατο νὰ μὴ εὕρῃ ἄμεσον ἠχώ ἐν τῇ ψυχῇ ἐκείνῃ. Χαίρων ἐδέχθη τὴν πρότασιν, λίαν πεπειθῶς ὅτι ἡ ὁδὸς τῆς δόξης θὰ ἦτο δι' αὐτόν καὶ ἡ τῆς εὐτυχίας ἐν τῷ ἔρωτι.

Εὐκολον νὰ ἐννοήσῃ τις τί ὑπέφερον αἱ δύο εἰλικρινεῖς καὶ ἡγαπημένα ἐκεῖνοι καρδίαι κατὰ τὴν τελευταίαν στιγμὴν τοῦ ἀποχωρισμοῦ των, ὃν ἐθεώρουν πρόσκαιρον, ἐνῶ ἐν τῇ αἰωνίᾳ βίβλῳ τῆς εἰμαρμένης ἦτο γεγραμμένον ὅτι ἐμελλε νὰ εἶνε διαρκής. — Ἄπειροι ἦσαν αἱ περὶ πίστεως ὑποσχέσεις, ἄπειροι οἱ ὄρκιοι οὗς ἀντήλλαξαν. Ἄμετρα δάκρυα ἐχύθησαν κατὰ τὴν στιγμὴν τοῦ αἰωνίου φεύ ! ἀποχωρισμοῦ των.

B'

Ἀποκαταστάς ἐν Μεδιολάνῳ ὁ Βελλίνης ἤρχισε μετὰ περισκέψεως καὶ σοβαρότητος νὰ ἀσχολῆται περὶ τοῦ μέλλοντός του, καὶ τὸ μελόδραμα αὐτοῦ Πειρατῆς», ὅπερ εἶχεν ἀρχίσῃ νὰ τονίζῃ, ἦτο ἡ πρώτη τῆς πρωΐας σκέψις του καὶ ἡ ἐσχάτη τῆς ἐσπέρας. Ἐξῆ ἐν τῇ ἀτμοσφαιρᾷ τῆς ἀγωνίας, τῶν φόβων καὶ τῆς ἐλπίδος, ἐξ ὧν πάντοτε περιστοιχοῦνται οἱ θέλοντες ν' ἀποκτήσωσι φήμην παγκόσμιον. Οὐχ ἦτρον ὅμως ἡ μετὰ τῆς Μαγδαληνῆς ἀλληλογραφία διατηρεῖτο τακτικῇ. Ἄλλ' ἡ ἀλληλογραφία αὕτη ὑπέστη τὰς ἐξῆς φάσεις. Κατ' ἀρχὰς ἦτο ἐνθουσιώδης· κατόπιν ἡρεμωτέρα· πειστικὴ καὶ γαλήνιος ἀκολουθῶς, καὶ ἐπὶ τέλους σχεδὸν ψυχρά.... Ὡς δύναται τις νὰ ἐννοήσῃ, ὁ μέγας θρίαμβος τοῦ «Πειρατοῦ», εἰάν εἰς τὴν γυναῖκα παρέσχε τὰς λαμπροτέρας ἐλπίδας, εἰς τὸν ἄνδρα, ἢ καλλίον εἰπεῖν, εἰς τὸν καλλιτέχνην, εἶχε δώσει τὴν πρώτην ὄθησιν πρὸς ἐξάλειψιν τοῦ ἔρωτος καὶ τὴν θέσιν αὐτοῦ κατέλαβεν ὁ πόθος τῆς δόξης.

Ὁ Βελλίνης ἐγένετο ἡρεμὸς· ἐκ τῶν ἐπιστολῶν του διαφαίνεται ὅτι κατέστη σκεπτικώτερος καὶ ὅτι ἡ θέσις ἦν πρότερον κατεῖχεν ὁ ἔρωσ κατελήφθη ὑπὸ τοῦ θερμότερου πάθους τῆς δόξης. Οὐδὲ εἶνε διὰ τοῦτο ἀξιοκατάκριτος. Ἡ Εὐρώπη σύμπασα τὸν ἐθαύμαζε καὶ ἦτο φανερὰ ἡ ζωηρὰ συμπάθεια ὅλων ἐκείνων, οἵτινες προέβλεπον ἐν αὐτῷ νέον ἀστέρα, μέλλοντα νὰ διαλάμψῃ ἐν τῷ μουσικῷ ὄριζοντι.

Δὲν ἐνθυμοῦμαι ἀκριβῶς τῇ προτροπῇ τίνος ἀνενεώθησαν αἱ ἡδὴ ἀποτυχοῦσαι αἰτήσεις παρὰ τοῖς συζύγοις Φουμαρόλη, ἀλλὰ πιθανῶς διὰ τοῦ Μαρσίλλη, παρακινήθέντος ὑπὸ τῆς δυστυχῆς Μαγδα-

ληνής. Τὴν φορὰν ταύτην δὲν ἦτο πλέον ὁ φίλος, ὅστις ἐξύμνει τὰς ἀρετὰς τοῦ φίλου· ἦτο ἡ φήμη τοῦ μεγάλου μουσουργοῦ, ὅστις ἔθελγε διὰ τῶν ἔργων τὴν Εὐρώπην σύμπασαν. Εὐνόητον ὅτι οἱ γυνεῖς τῆς ἔσπευσαν νὰ παραδεχθῶσι τὴν αἴτησιν, ὃ δὲ Μαρσίλλης ἐσπευσμένως ἔγραψεν εἰς Μεδιόλανα πρὸς τὸν Βελλίνην τὴν ἀπάντησιν· ἀλλ' ἡ πρότασις αὕτη ἤλθεν εἰς μοιραίαν στιγμὴν. Ἡ συγκατάνευσις εὔρε τὸν Βελλίνην, πᾶν ἄλλο ἢ ἐνθουσιώδη! Οὐχ ἦττον δὲν ἠθέλησε νὰ ἀπαντήσῃ χωρὶς νὰ σκεφθῆ, καὶ ἐπὶ τινὰς ἡμέρας ἔμεινε ἀναποφάσιτος περὶ τοῦ πρακτέου. Ἐπὶ τέλους ἡ θέλησις, καὶ ἡ λογικὴ ὑπῆρξαν ἰσχυρότεροι τῶν ἐν τῇ καρδίᾳ εὐρισκομένων λειψάνων τοῦ μαρνανθέντος ἡδὴ ἔρωτός του, καὶ μετὰ ψυχραιμίας ἔλαβε τὴν ἀπόφασιν νὰ ἀπαντήσῃ ἀρνητικῶς εἰς τὴν γενομένην αὐτῷ προσφορὰν. Μήπως συνέβη τοῦτο ἐνεκα τῆς πρὸς τὴν τέχνην ἀφοσιώσεώς του ;.. Μήπως διότι ἐν τῇ καρδίᾳ του πρὸ πολλοῦ ἤρξατο ἐξαλειφομένη ἡ ἀρχαία τοῦ ἔρωτος φλόξ ;... Πιθανῶς δι' ἀμφοτέρα ταῦτα, καὶ πιθανώτερον διὰ τὸ τελευταῖον· ἡ ἱστορία τῆς ἀνθρωπίνης καρδίας εἶνε πάντοτε ἡ αὐτή!

Δὲν ἔλειψεν ὅμως, ὅσον καλλίτερον ἡδύνατο, τοῦ νὰ αἰτιολογήσῃ τὴν ἀποποιήσιν του, προφασιζόμενος τὰ σπουδαιότατα καθήκοντα, ἅτινα τῷ ἐπέβαλλεν ἡ νέα αὐτοῦ κοινωνικὴ κατάστασις· ἀλλ' ἦτο ἀναμφισβήτητον ὅτι ἡ καρδία τοῦ Βελλίνην ἐτίγα, ὅταν ἐσκέπτετο οὕτω. Δὲν συνέβαιεν ὅμως τοῦτο καὶ ἐν τῇ καρδίᾳ τῆς ἀτυχοῦς Μαγδαληνῆς· μόλις ἀνέγνω τὴν ἀπαίσιον ἐπιστολὴν του, ἐν ἣ ἔδικαιολόγει τὴν ἀρνησίν του, κατελήφθη ὑπὸ φοβερᾶς θλίψεως, οὐδὲ ὑπῆρχον λέξεις παραμυθητικαὶ δι' αὐτήν. Οὐδὲν ἦττον ἀνατραφεῖσα μὲ εὐγενῆ καὶ γενναῖα αἰσθήματα καὶ πεπραιομένη μὲ ἀγαθωτάτην ψυχὴν, μετὰ μεγάλης ἐγκαρτερήσεως ἠδυνήθη νὰ εὔρη ἀνακούφισιν, ἀναλογιζομένη τὸ μέλλον ὅπερ παρουσιάζετο εἰς τὸν Βελλίνην τῆς· καὶ ὅταν ἐγίνετο λόγος ἐν τῇ οἰκογενεῖᾳ τῆς περὶ τοῦ ζητήματος τούτου, ἐνῶ ἄλλοι ἐμέμφοντο τὸν ἀπόντα μουσουργόν, αὐτὴ τούναντιον ὡς δικαίας, ἰσχυροτάτας καὶ εὐλογωτάτας ἐχαρακτήριζε τὰς δικαιολογίας τὰς ἀναφερομένας ἐν τῇ ἀποποιήσει αὐτοῦ. Συνάμα ἔλεγεν ὅτι θεωρεῖ αὐτὴν λιαν εὐχαριστημένην, ὅχι νὰ τὸν ἐγκαταλείψῃ, διότι δὲν θὰ ἡδύνατο ποτὲ νὰ πράξῃ τοῦτο, ἀλλὰ νὰ ὑποχωρήσῃ εἰς τὴν σκληρὰν αὐτῆς ἀντίζηλον, εἰς τὴν τέχνην ἐκείνην, ἣτις ἡδὴ εἶχεν ἀρχίσῃ παρέχουσα αὐτῷ δόξαν, τιμὰς καὶ πλοῦτον.

Ὁ Βελλίνης ἔμαθε τὰ ἀψευδῆ καὶ ἀγνά αἰσθήματα, ἅτινα ἐνεπρίουν τιμὴν εἰς τὴν ἀγαπητὴν ἐκείνην νεάνίδα καὶ δὲν δύναμαι νὰ

βεβαιώσω ἐάν, ἵνα ἀπολογηθῆ ἢ ὅπως φαιδρύνῃ τὴν ἀτυχῆ ἐγκαταλειμμένην, τῇ ἔγραψεν ἐπιστολὴν πλήρη θελξικαρδίων λόγων, ἣν αὕτη ἀνέγνω χύνουσα θερμὰ δάκρυα καὶ ζηλότυπος τὴν διεφύλαττεν ὅλον τὸν λοιπὸν βίον τῆς, διότι ἐν αὐτῇ τῇ ὑπέσχετο νὰ μὴ νυμφευθῆ ποτὲ ἄλλην γυναῖκα, (ἀσθενεστάτη παρηγορία δι' ἐκείνην ἣτις ἀγαπᾷ καὶ πάσχει), καὶ τὴν ἐβεβαίωσεν ὅτι αἱ μόναι αὐτῆς ἀντίζηλοι, ἄς ἡδύνατο νὰ φοβηθῆ ἐν τῷ μέλλοντι, θὰ ἦσαν τὰ ἔργα του.

Ἄλλ' ἡ χαρὰ ὀλίγον διήρκεσεν· ἡ Μαγδαληνὴ ὑπὸ τὴν ἐπήρειαν βαθείας μελαγχολίας καὶ κατεχομένη πάντοτε ὑπὸ τοῦ ἀτυχοῦς αὐτῆς πάθους, καθ' ἐκάστην ἔφθινε, μέχρις οὗ τέλος ὑπέκυψε, θῦμα μακρᾶς καὶ σκληρᾶς ἀσθενείας. Τὴν ἐθρήνησαν πάντες ἐκείνοι, οἵτινες τὴν εἶχον γνωρίσῃ καὶ ὅσοι τὴν ἐνεθυμοῦντο νεάνιδα πλήρη ζωῆς καὶ ἐλπίδων καὶ πεπραιομένην διὰ σπανίων ἀρετῶν. Ὁ θάνατός τῆς κατέθλιψε τὸν Βελλίνην· κατελήφθη ὑπὸ στυγνῆς κατηφείας, ὥστε ἐκ Παρισίων τὴν 7ην Ἰουνίου 1835 μοὶ ἔγραψε τὴν ἐξῆς ἐπιστολὴν :

Φίλτατε Φλώριμε.

«Ὁ ἀπροσδόκητος θάνατος τῆς ἀτυχοῦς Μαγδαληνῆς ἐσπάραξε τὴν καρδίαν μου, καὶ τὸ φοβερὸν αἶσθημα ὅπερ ἐν τῇ ψυχῇ μου παρήγαγεν ἡ ἀπαίσιος εἰδησις, εἶνε εὐκολώτερον νὰ τὸ ἐννοήσῃς μόνος σου ἢ νὰ σοῦ τὸ περιγράψω. Ἀναγινώσκων τὴν ἐπιστολὴν σου ἐθρήνησα πικρῶς τὴν ἀπώλειάν τῆς. Πόσα παρεληλυθότα συμβάντα μοὶ ἐπανῆλθον εἰς τὸν νοῦν, πόσαι ἀναμνήσεις, πόσαι ὑποσχέσεις, πόσαι ἐλπίδες!! Τὰ πάντα εἶνε πρόσκαιρα ἐν τῷ κόσμῳ τούτῳ τῶν φαντασμαγοριῶν! Ὁ Θεὸς ἄς δεχθῆ τὴν ἀγαθὴν αὐτῆς ψυχὴν ἐν τῇ αἰωνίᾳ αὐτοῦ δόξῃ· ἡ γῆ δὲν ἦτο ἀξία νὰ τὴν κρατῆ. Τὰ ποιήματα τὰ ὅποια ἐγράφησαν διὰ τὸ πένθιμον συμβάν ὑπὸ σοῦ τονισθέντα μοῦ ὑπερήρκεσαν ἀμφοτέρα καὶ ἐκ τῶν δακρύων ἅτινα ἔχω χύσῃ ἀναγινώσκων αὐτὰ βλέπω καθαρῶς ὅτι ἡ σπαραχθεῖσα καρδία μου εἶνε καταπεπονημένη καὶ δὲν δύναμαι νὰ ἀγαπῶ πλέον, ἀλλὰ μόνον νὰ ὑποφέρω.... Ἄρκει! δὲν θέλω νὰ σὲ λυπηθῶ περισσότερον· πέμψε μοῦ ποιήματα τοῦ αὐτοῦ ποιητοῦ τῶν «Δύο Ἐλπίδων», ἀρμόζον εἰς τὰς σπανίας ἀρετὰς καὶ εἰς τὴν ἀγαθότητα τῆς Μαγδαληνῆς, ὅπερ ἐγὼ θὰ τονίσω. Παράγγειλε νὰ γραφῆ οὕτως, ὥστε νὰ εἶνε οἰονεὶ ἀπάντησις εἰς τὰς «Δύο Ἐλπίδας» καὶ νὰ φαίνεται ὅτι ὁμιλῶ ἐγὼ εἰς τὴν ψυχὴν τῆς. Χαῖρε, φίλτατε Φλώριμε, ἡ γραφὴς μοῦ διαφεύγει τῶν χειρῶν καὶ τὰ δάκρυα μὲ ἐμποδίζουσι νὰ ἐξακολουθήσω.

*Ερρωσο

«B. ΒΕΛΛΙΝΗΣ»

Υ.Γ. Ἡ ἐπιστολὴ αὕτη ἐγράφη χθές, ἀλλ' ἐπειδὴ εἶμαι ἀκόμη τεταραγμένος ἐκ τῆς πικρᾶς στερήσεως, τὴν ἐλησμόνησα ἐπὶ τοῦ γραφείου μου· τῶρα θὰ τὴν φέρω εἰς τὸ ταχυδρομεῖον ἐγὼ αὐτὸς καὶ σοῦ προσθέτω ὡς ὑστερόγραφον τὸ ἐξῆς· ὅτι ὁ μοιραῖος θάνατος τῆς Μαγδαληνῆς ὡς κεραυνὸς πεσὼν ὅπως πλήξῃ ἐμέ, κατετάρραξε τὴν τεθλιμμένην καρδίαν μου καὶ μὲ κατήντησε κατηφῆ, τρομερῶς κατηφῆ! Ἀπὸ τινῶν ἡμερῶν πένθιμος καὶ φοβερὰ ἰδέα μὲ ἀκολουθεῖ παντοῦ καὶ πάντοτε καὶ τρέμω νὰ τὴν φανερώσω καὶ εἰς σὲ ἀκόμη. Ἀλλὰ! ἄκουσέ την τέλος καὶ μὴ τρομάξῃς. Νομίζω, καὶ σοὶ τὸ λέγω φρικιῶν, ὅτι μετ' οὐ πολὺ μέλλω νὰ ἀκολουθήσω εἰς τὸν τάφον τὴν ἀτυχῆ, ἣτις πλέον δὲν ζῆ καὶ ἦν τοσοῦτόν ποτε ἠγάπησα. Εἶθε νὰ διεψευσθῇ ὁ ἀπαισίος οἰωνός! Μὴ νομίσης παιδικὸς τοὺς φόβους μου· ἔχω γεννηθῆ τοιοῦτος. Τί τὰ θέλεις;... οἰκτειρόν με ἢ κάλλιον θρήνησόν με, ἀγαπητέ μου Φλώριμε. Χαῖρε.

«B. B».

Εἰς τοιαύτην συμφορὰν δὲν ἠδυναίμην νὰ μείνω ψυχρὸς θεατῆς· ἀκατάσχετος δύναμις μὲ ἔκαμε νὰ χύσω ἄφθονα δάκρυα, τὰ ὅποια ὀλίγαι γυναῖκες θὰ ἤξιζον ἐκτὸς τῆς Μαγδαληνῆς. Διὸ παρεκάλεσα τὸν κύριον G. Morelli, φίλον καὶ αὐτὸν τοῦ τε Βελλίνη καὶ τῶν Φουμαρόλη καὶ λίαν συγκινηθέντα διὰ τὸν σκληρὸν αὐτῆς θάνατον, νὰ γράψῃ στίχους τινὰς ἀναφερομένους εἰς τὸ θλιβερόν τοῦτο συμβάν. Αὐτὸς εὐγενῶς προσφερόμενος ἔγραψε ποίημα, ὅπερ ἐτόνισα ἐν εἶδει ῥομάντισας καὶ ἀφιερῶσας ἔπεμψα εἰς τὸν Βελλίνην. Ὁ φίλος μου μοὶ ἀπήντησε διὰ τῆς ἀνωτέρω ἐπιστολῆς. Δυστυχῶς οἱ πένθιμοι αὐτοῦ φόβοι ἐπραγματοποιήθησαν! Τὸ ποίημα ὅπερ οὗτος ἐζήτησε παρὰ τοῦ αὐτοῦ ποιητοῦ ἐν εἶδει ἀπαντήσεως εἰς τὰς «Δύο Ἐλπίδας» δὲν ἔφθασεν ἐγκαιρῶς. Ἀφ' ἧς σχεδὸν ἡμέρας μοὶ ἔγραψεν ἐκ Πικρισίων τὴν ἄνω ἐπιστολήν, δεινὸν νόσημα τὸν ἐπληξεν, ὅπερ τέσσαρας καὶ ἡμισὺν μῆνας κατόπιν ἐμελλε νὰ κόψῃ τὸ νῆμα τῆς ζωῆς του· ἡ σκέψις του νὰ τονίσῃ ἄσμα εἰς μνήμην τῆς Μαγδαληνῆς του κατῆλθε μετ' αὐτοῦ ἐν τῷ τάφῳ!! Ἀλλ' οἱ στίχοι οἱ ὑπὸ τοῦ κ. G. Morelli γραφέντες ἐτονίσθησαν ὑπ' ἐμοῦ ὑπὸ τὸν ἐξῆς τίτλον:

«Ἐπὶ τῷ θανάτῳ τῆς Μαγδαληνῆς Φουμαρόλην.
«Δύο Ἐλπίδες»

Δὲν ὑπάρχει λοιπὸν παντοῦ ἐν τῇ διηγήσει ταύτῃ τὸ μοιραῖον;..

Κ. Ν. Καιροφύλαξ

Ο ΤΑΣΣΟΣ ΕΙΣ ΤΗ ΦΥΛΑΚΗ

Ἐν τῇ φυλακῇν ὁ Τάσσοσ μόνος μένει
Ἐτοὺς μαύρους λογισμοὺς του βυθισμένος·
Ἀκόμη νέαισ σκληρότητες προσμένει
Κ' ἐδῶ κ' ἐκεῖ κυττάζει φοβισμένος·
Ἐνα δάκρυ 'ς τὸ μάτι του προβαίνει
Φωνάζει «Ἐλεονώρα!», ἀπελπισμένος,
Τὰ στήθη του κτυπᾷ καὶ πάντα τρέχει,
Γιατὶ μπροστὰ 'ς τὴ σκέψι του τὴν ἔχει.

Ἡ κόλασις ὡστόσο ἀναγαλλιάζει
Ποῦ τὸν Τορκουάτο ἀδιάκοπα ἀγροικαίει
Γιὰ τὴ σκληρὴ νὰ τρέμῃ, νὰ στεναζῇ
Καὶ τὴ νὰ κάμῃ μόνη μελεταίει.
Τοὺς ἀρχηγοὺς εἰς τὸ συνέδριον κράζει·
Ἡ καταχθόνια σάλπιγγα ἀντηχάει,
Τρέχουν μεμιάς, πυκνόνουνε τὰ πλήθη
Κι' ὁ βασιλιάς τους πρῶτος ἐκινήθη.

Λέγει σ' αὐτοὺς «ὦ ἔνδοξοι, ὦ μεγάλοι,
Ποῦ τὴ δόξα τῆς κόλασις ποθεῖτε,
Ἄτρομπτοι ἐδειχτήκατε 'ς τὴν πάλιν
Κ' ἐλπίζω τῶρα πάλιν νὰ φανῆτε.
Ὁ νιός, ποῦ τοῦ Χριστοῦ ταῖς νίκαις ψάλλει,
Ἐν τὴν φυλακῇν εὐρίσκεται, ὡς θωρεῖτε,
Δόξα, ἀδελφοί, μεγάλη μᾶς προσμένει
Ἄν ἰδικός μας ἠμπορῇ νὰ γένῃ».

«Τῆς κορασιᾶς, ποῦ ὁ Τάσσοσ ἐξητοῦσε
Κ' ἐγύριζε γι' αὐτὴ περισσίους τόπους,
Ἐνας νὰ λάβῃ τὴ μορφήν ἂν μποροῦσε,
Τὴ φορεσιά, τὸ μίλημα, τοὺς τρόπους

Καὶ νὰ τοῦ πῆ πῶς πάντα τὸν ποθοῦσε,
 Ἄλλὰ γιὰ ν' ἀπατήσῃ τοὺς ἀνθρώπους,
 Ἐδειχνε πῶς σκλῆρὰ τὸ νὲ μισαί,
 Ἐνῶ μὲ τὴν καρδιὰ τὸν ἀγαπάει».

Ἄφ' τῆ χαρὰ σπκώθησαν τὰ πλήθη
 Κ' ἕνας μεμιάς τὰ χέρι του σπκόνει,
 Τῆς Λεονώρας τὴ μορφήν ἐντύθη
 Καὶ τὰ φτερά του εἰς τὸν ἀέρα ἀπλόνει,
 Σὰν κεραυνὸς εἰς τὸν αἰθέρα ἐχύθη,
 Ἡ κεντημένη φορεσιὰ φουσκόνει,
 Τρέχει γοργά, τὸν οὐρανὸ περνάει
 Καὶ ἔς τὸ πλευρὸ τοῦ Τάσσο σταματάει.

Ὁ δυστυχὴς γιὰ λίγο ἀποκοιμήθη
 Κ' ἐκεῖνος τρέχει εὐθύς ἔς τὸ στοχασμὸ του·
 Χαρὰ γλυκεῖα ἔς τὸ πρόσωπό του ἐχύθη
 Ποῦ τὴ νὲ βλέπει ἀκόμη ἔς τ' ὄνειρό του.
 Οἱ στεναγμοὶ πετιοῦνται ἀπὸ τὰ στήθη
 Ποῦ τὴν θωρεῖ νὰ στέκη ἔς τὸ πλευρὸ του,
 Ὅμως ξυπνᾷ, τὰ μάτια του γυρίζει
 Κι' ἀφ' τὸ θυμὸ φωνάζει καὶ δακρύζει.

Κ' ἐνῶ παραλογᾷ, νάσου ἀγροικαί
 Λεπτὴ φωνούλα ποῦ θερμὰ τὸν κράζει·
 Γυρίζει σαστισμένος καὶ τηράει
 Καὶ λυπημένη ἡ κόρη τὸν κυττάζει.
 Ἄφ' τῆ χαρὰ θρηνεῖ, χαμογελάει
 Τρέμει ποῦ τὴ σιμόνει, αὐτὴ στενάζει,
 Γλυκὰ γελά, τὰ χέρια τῆς ἀπλόνει
 Καὶ δυνατὰ τὸν Τάσσο περιζώνει.

Εὐρίσκονται κι' οἱ δύο σφικτὰ ἐνωμένοι
 Χίλια φιλιὰ ἔς τὸ στόμα τοῦ προσφέρει,
 Ἄναίσθητος ὡστόσο ὁ Τάσσος μένει
 Καὶ μιὰ φωνὴ νὰ βγάλῃ δὲν ἠξέρει
 Τόσο σφικτὰ κρατιοῦνται ἀγκαλιασμένοι,
 Ποῦ γιὰ νὰ ἰδῆ προβαίνει κάθε ἀστέρι·
 Κι' ὅσα φιλιὰ ἔς τὸ πρόσωπο τοῦ δίνει
 Τόσ' ἀχνάρια τῆς κόλασις τ' ἀφίνει.

Ἐνῶ τὸ νὲ φιλεῖ, νάσου ἀγροικαί
 Τρομασμένος τὴν κόλασι σιμά του,
 Κάνει νὰ φύγῃ, αὐτὴ τὸ νὲ βαστάει
 Ποῦ πνίγεται ἡ φωνὴ ἔς τὸ λάρυγγά του·
 Ὅσον αὐτὸς περισσότερο βογγαί
 Τόσον ἀφρίζει ἡ κόλασις μπροστά του
 Καὶ τόσο ἐκεῖνα τὰ φιλιὰ ἀντηχᾶνε,
 Ποῦ θαρρεῖ πῶς στὸν ἄδην μέσα νᾶνε.

Ὅσο μπορεῖ τραβιέται γιὰ νὰ φύγῃ
 Κι' ἀφ' τὸν ἀγῶνα λίγο ξεκολλάει·
 Ὅπου στραφῆ μπροστά του τὴν ξανοίγει
 Κι' ὅσο μπορεῖ περισσότερο πηδαί,
 Ἄλλὰ τὸ στόμα μὲ τὸ στόμα σμίγει
 Κι' ὅπου πατήσῃ σύψυχα βουλιαί·
 Ὡς τὴ χλαλοὴ μιὰ θύρα ἀνοιγοκλειέται
 Καὶ ἡ θρησκεία μ' ἕνα σταυρὸ πετιέται.

Ἐμπρὸς εἰς τὸν Τορκουάτο εὐθύς ἐστάθη
 Κινῶντας τὸ σταυρὸ μ' ἀνψυχίαι,
 Μόλις τὴν εἶδε ἡ κόλασις, ἐχάθη
 Καὶ ἔς τὸ πλευρὸ του ἐκάθισε ἡ θρησκεία.
 Ὁ δυστυχὴς μέσ' ἔς τῆς καρδιᾶς τὰ βᾶθη
 Αἰσθάνεται κρυφὴ παρηγορία,
 Κ' ἕνα δάκρυ ἔς τὸ μάτι του προβαίνει
 Πῶς μέσ' ἔς τὴ γῆ πανέρημος δὲ μένει.

Στέφανος Μαρτζώκης.

ΙΣΤΟΡΙΚΑΙ ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ ΠΕΡΙ ΤΩΝ ΔΥΤΙΚΩΝ

ΕΝ ΠΕΛΟΠΟΝΝΗΣΩ

ΕΠΙ ΕΝΕΤΟΚΡΑΤΙΑΣ ΚΑΙ ΤΟΥΡΚΟΚΡΑΤΙΑΣ

(1685 — 1800).

Πλήρεις εκτάκτου χριστιανικού ένθουσιασμοῦ, ἄθροοι ἐλάβανον τὰ ὄπλα οἱ χριστιανοί, ὅπως δράμωσιν εἰς τὴν Ἱερουσαλήμ νὰ ἐλευθερώσωσι τὸν Τάφον τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ. Εἶνε ὅμως ἱστορικὴ ἀλήθεια ὅτι οὐχὶ πάντες οἱ χριστιανοὶ ἐκινουῦντο ὑπὸ χριστιανικοῦ ζήλου. Οἱ μὲν ἀπέβλεπον εἰς πολιτικούς λόγους, οἱ δὲ εἰς ἐμπορικούς σκοποὺς καὶ ἄλλοι πάλιν εἰς ποταπὰς ἰδιοτελείας. Ἐννοεῖται ὅτι οἱ ἀπλούστεροι καὶ φύσει θεοσεβεῖς, ἐπίστευον ὅτι ἐπρόκειτο παρὰ θεαρέστου ἐκστρατείας καὶ ἐφαντάζοντο ὅτι διὰ τῆς συμμετοχῆς των ἤθελον ἀποκτήσει λαμπρὰν θέσιν εἰς τὰς οὐρανίους μονάς. Τῇ ἀληθείᾳ ἀποροῦμεν διατὶ ὁ γερμανὸς ἱστορικὸς Heeren¹ ἐφάνη τόσον συνηγορῶν ὑπὲρ τῶν Σταυροφόρων καὶ διατὶ τινὲς τόσον ἐξεθείασαν ἀνθρώπους, ὧν οἱ πλείστοι, ἐν ὀνόματι τοῦ Χριστοῦ, διέπραξαν πολλὰ ἄτοπα. Ὁ πρακτικὸς ὅμως ἄγγλος Robertson², ἐν καὶ κληρικὸς, ἀποφαίνεται ὅτι πολιτικοὶ καὶ ἐμπορικοὶ λόγοι ἐκίνησαν τοὺς ἀγωνιστὰς τοῦ Χριστοῦ. Βεβαίως, νομιζομεν ὅτι παραδεκτέα δὲν εἶνε πάντα τὰ δεινὰ, ἅτινα διακρίνει ὁ Mosheim³, οὐδὲ ὀρθὴ ἡ μέση ὁδός, ἣν ἀκολουθεῖ ὁ Herter⁴.

Οἱ στρατιῶται τοῦ Χριστοῦ ἀπέτυχον τοῦ πραγματικοῦ σκοποῦ αὐτῶν, οἱ πρακτικώτεροι ὅμως ὠφελήθησαν καὶ ἐπέτυχον τοῦ σκοποῦμένου. Τὸ ἐμπόριον, ἡ ναυτιλία, ἡ μεσσία τάξις ἔλαβον νέαν ζωὴν⁵. Οἱ Πάπαι δὲν ἠδυνήθησαν καὶ μέχρι τῆς Ἀνατολῆς νὰ ἐπεκτείνωσι

τὴν κυριαρχίαν αὐτῶν, ἀλλ' οἱ πρακτικώτεροι εἶχον μαντεύσει ὅτι ἡ ὠραία ἡμῶν χώρα ἦτο ἐπιτηδεῖα πρὸς πᾶσαν ἐμπορίαν καὶ ὅτι ἐκ τῆς χώρας ἡμῶν ἡ πατρίς αὐτῶν θὰ ἐπωφελεῖτο διττῶς, ὕλικῶς τουτέστι καὶ ἠθικῶς. Ὑλικῶς μὲν διὰ τῶν νέων ἐπιχειρήσεων, καὶ τῆς ἐπεκτάσεως τοῦ ἐμπορίου, ἠθικῶς δέ, διότι καὶ ἐκ τῆς χώρας μας καὶ ἐξ ἀπάσης τῆς Ἀνατολῆς νέας θὰ ἤρουντο γνώσεις. Ὅμως ἐκ πάντων τῶν ἐπιχειρηματιῶν τῆς Δύσεως τὰ μάλιστα ὠφελήθησαν ἐμπορικῶς οἱ Ἴταλοί, ὡς ὁ Γερμανὸς Heyd ἀπέδειξεν¹.

Ἡ ἱστορία τοῦ ἐμπορίου ἀπὸ τῶν Σταυροφοριῶν εἶνε ἀληθὲς ὅτι εἶνε, κατὰ τὸ πλεῖστον μέρος, ἰταλικὴ ἱστορία, ἀλλ' ἐκ τῶν Ἰταλῶν, τέλος, τὰ πρωτεῖα ἔλαβον οἱ κερδαλόφρονες Ἐνετοί, ἕνεκα τῆς πολιτικῆς δεινότητος, τοῦ πρακτικοῦ νοῦ, καὶ τῆς ἰκανότητός των².

Καὶ ἡ Γένουα ἐγένετο κυρίαρχος ἐλληνικῶν χωρῶν, εἶχε ναυτικὸν καὶ ἀπέκτησε πολλὴν φήμην εἰς τὸ ἐμπόριον, ὥστε γνωστὴ εἶνε ἡ παροιμία *Genuensis ergo mercator*. Ἀλλ' ἡ ἀντιζήλος αὕτη τῆς Ἐνετίας, ἐνόησε τέλος ὅτι τὰ πρωτεῖα ἐν Ἑλλάδι καὶ Ἀνατολῇ ἀνήκον εἰς τὴν Ἐνετίαν.

Ἡ πολιτικὴ τῆς Ἐνετίας, ὅσον παλίντροπος καὶ παλίμβουλος καὶ ἐν ἐθεωρεῖτο, δὲν ἔφερεν εἰς ὄλεθρον τὸν Ἑλληνισμόν καὶ τὴν Ὀρθοδοξίαν. Ἐξ ὅλων τῶν δυτικῶν πολιτειῶν τῶν πονηρῶν ἐκείνων χρόνων, ἡ Ἐνετία ἦτο ἡ καλλιτέρα, ἡ μάλλον συνετὴ, καὶ ἀνεξίθρησκος ὡς αἱ νεώτεραι ἱστορικαὶ μελέται ἀποδεικνύουσι.

Λυπηρὸν ὅμως εἶνε ὅτι, ἐνῶ ἡ Δύσις ὠφελήθη ἐκ τῆς ἐπιμιξίας μετὰ τῆς Ἑλλάδος καὶ πάσης τῆς Ἀνατολῆς, ὁ Ἑλληνισμὸς δὲν ἐφάνη ἰκανὸς ν' ἀνακτήσῃ νέας δυνάμεις ἐκ τοῦ νεωτέρου δυτικοῦ πολιτισμοῦ. Ἀνωφελεῖς ἔριδες, διχόνοιαι, πάθη, μῖσος ἐνίοτε ἀδικαιολόγητον κατὰ τῆς Δύσεως, ἐπετάχον τὴν καταστροφὴν τῆς ἡμετέρας χώρας. Ἐκ διαλειμμάτων ἐπὶ τοῦ πολιτικοῦ ζητήματος ἐδώσαμεν ἀφορμὰς ἐπιθέσεως. Τὰ λάθη ἡμῶν ταῦτα καὶ ἡ φιλαρχία καὶ ἡ πλεονεξία τῆς Δύ-

¹ *Essai sur l'influence des Croisades*. Paris 1808, κατὰ μετάφρασιν τοῦ Villers.

² *History of reign of the emperor Charles*, ἐν τῇ εἰσαγωγῇ.

³ *Institutiones historiae ecclesiasticae* σελ. 341.

⁴ *Idées sur l'histoire du genre humain* Paris 1821, κατὰ τὴν μετάφρασιν τοῦ Luinet.

⁵ Πρβλ. Cibrario. *Della Economia politica del Medio Evo* — Boccardo. *Storia del Commercio, dell'Industria e dell' Economia Politica* κ τ.λ.

¹ Ἡ ἀξία παντὸς ἐπαίνου μελέτη τοῦ Heyd ἐδημοσιεύθη τὸ πρῶτον ἐν τῇ Zeitschrift für die gesammte Staatswissenschaft, herausgegeben von der Staatswirthschaftlichen Facultat in Tübingen (1858—1864), ἤτις τῷ 1866 διεσκευάσθη ὑπὸ τοῦ ἰδίου συγγραφέως καὶ ἐδημοσιεύθη ἐν ἰταλικῇ μεταφράσει ὑπὸ τοῦ S. Muller ὑπὸ τὸν τίτλον: *Le Colonie Commerciali degli Italiani in Oriente nel medio Evo*. Τῷ 1879 ἐδημοσιεύθη γερμανιστὶ φέρον τὸν τίτλον *Geschichte der Levantehandels in Mittelalter* καὶ ἐν γαλλικῇ μεταφράσει, ἣν μετὰ προσθήκης ἀκολουθῶς ἐδημοσίευσεν ὁ Furey Raynaud.

² Πρβλ. Cibrario, Roccardo, Heyd καὶ τὸ πόνημα τῆς ἀγγλίδος Oliphant τιτλοφορούμενον *The Makers of Venice*.

σεως ἐπήνεγκον τὸν ὄλεθρον τοῦ βυζαντινοῦ κράτους· τὸ εὐτύχημα ὅμως εἶνε ὅτι οὐδεὶς τῶν κατακτητῶν ἠδυνήθη νὰ καταστρέψῃ ἄρδην τὸ ἑλληνικὸν αἴσθημα καὶ τὸν πρὸς τὴν πατρίδα καὶ τὸ ἔθνικόν ἰδεῶδες ἔρωτα.

Ἐκ τῶν ὑστέρων ἀποδεικνύεται ὅτι ὅλοι οἱ τῶν ἄγαν ὀρθοδόξων φόβοι περὶ ἐκλατινίσεως τῶν Ἑλλήνων ἦσαν μάταιοι. Λατινόφρονες ἡγεμόνες κατέλαβον τὴν Κρήτην, τὴν Ῥόδον, τὴν Κύπρον, τὴν Χίον, τὴν Ἐπτάνησον, ἀλλ' οἱ κάτοικοι διεφύλαξαν τὴν συναίσθησιν τῆς ἑλληνικῆς καταγωγῆς καὶ τῆς θρησκείας τῶν πατέρων των, καὶ μάλιστα οἱ πλείστοι τῶν λατίνων ἠσπάσθησαν, σὺν τῷ χρόνῳ, τὴν ὀρθοδοξίαν, τὴν σήμερον δὲ μόνον ὀλίγαι χιλιάδες δυτικοὶ ὑπάρχουσιν ἐν Ἐπτανήσῳ, ἐν Σύρῳ, ἐν Τήνῳ, ἐν Θήρῳ καὶ ἀλλαχοῦ.

Ἐἶνε ἀληθές ὅτι οἱ Ἐνετοὶ κατὰ τὰς Σταυροφορίας δὲν ἐπέδειξαν θρησκευτικὸν ἐνθουσιασμόν, ἀλλ' ἔνεκα τοῦ συμφέροντος τῆς πατρίδος των δὲν ἔμεινον ἀδιάφοροι καὶ ἀπλοῖ θεαταί· ἔλαβον τὰ ὅπλα καὶ συνέδραμον τοὺς στρατιώτας τοῦ Χριστοῦ, ὅπως μὴ χάσῃ τὴν εὐκαιρίαν τῆς ὠφελείας¹. Κατὰ τὴν πρώτην Σταυροφορίαν, μεταξύ τῶν Ἐνετῶν, ἦσαν καὶ δύο υἱοὶ τοῦ Δόγη, ἐπίσκοπος ὁ εἰς καὶ πολεμιστὴς ὁ ἕτερος, συμβολίζοντες οὕτως ὅτι ὁ ἀγὼν ἦτο ὑπὲρ τῆς θρησκείας καὶ τῆς πατρίδος². Εἰς τοὺς Ἐνετοὺς ἡ ἰδέα τῆς ἐκστρατείας εἰς τὴν Παλαιστίνην εἶχεν ἐπέλθει καὶ κατὰ τὴν ἐποχὴν τοῦ Δόγη Ὁρδελάφου Φαλιέρη (1102—1116), ἀλλ' ἡ τοιαύτη ἰδέα συνεδέετο πάντοτε ἐν τῇ ψυχῇ των μὲ τὴν τοῦ συμφέροντος τῆς πατρίδος. Διὸ ἐργασθέντες ἠδυνήθησαν νὰ συνάψῃσι νέας ἐμπορικὰς σχέσεις, νὰ κατακτήσῃσι νέας χώρας καὶ ν' ἀρυσθῶσι νέας ἠθικὰς δυνάμεις³. Κατὰ τὸ διάστημα τοῦτο ἡ ἰδέα τῆς ἀπελευθερώσεως τοῦ ἁγίου Τάφου εἶχε παραμεληθῆ· ἀλλ' εἰς αὐτὴν ἔδωκε νέαν ζωὴν ὁ Πάπας Ἰννοκέντιος ὁ Γ'. Ἡ Γαλλία ἠσπάσθη ἐκθύμως αὐτὴν καὶ εἰς Ἐνετίαν ἀφίκετο πρεσβεία τῶν ἀγωνιστῶν τοῦ Χριστοῦ, ἧς πρόιστατο ὁ Βιλλεαρδουῖνος καὶ ἦτις συνωμολόγησε συνθήκην μετὰ τοῦ φιλοπάτριδος Δόγη Ἐρρίκου Δανδόλου. Οἱ ὄρκοι δὲν ἐτηρήθησαν ἀκριβῶς ἐκ μέρους τῶν Ἐνετῶν, οἵτινες ἐπολιτεύθησαν πρὸς ἴδιον ὄφελος μᾶλλον ἢ πρὸς ἀπελευ-

θέρωσιν τοῦ ἁγίου Τάφου. Ὁ Δάνδολος παρέχων δείγματα θαυμαστῆς φιλοπατρίας καὶ σταθερᾶς θελήσεως, ἀνέλαβεν εἰς ἡλικίαν ἐννενήκοντα καὶ ἐπέκεινα ἐτῶν καὶ ἐνῶ ἦτο σχεδὸν ἀόμματος, τὴν ἀρχηγίαν τῆς ναυτικῆς δυνάμεως τῆς Ἐνετίας. Ὁ Πάπας ἐπεκύρωσε τὴν σύμβασιν τὴν μεταξὺ Ἐνετῶν καὶ Σταυροφόρων, ἀλλ' ὑπὸ τὸν ὄρον ὅτι οὗτοι δὲν θὰ πολεμήσωσι κατὰ χριστιανῶν, παρεκτός ἐὰν χριστιανοὶ ἄντε-τάσσοντο εἰς τὸ ἐπιχειρήμα κακοβούλων· καὶ τότε ὅμως πάλιν δὲν ἐπέτρεπετο νὰ πολεμήσωσιν εἰμὴ τῇ συναινέσει τῶν συστρατεούντων Ἀποστολικῶν ἐπιτρόπων. Ἐκ τούτων φαίνεται ὅτι ὁ Πάπας ἀπηγόρευε πᾶσαν κατὰ τῆς Κωνσταντινουπόλεως ἐπιχείρησιν. Ὁ Δάνδολος ἀπέπλευσεν ἀποκρύπτων τοὺς σκοπούς του, οἵτινες ὅμως δὲν ἐβράδυναν νὰ φανερωθῶσιν. Οἱ σύμμαχοι ἠγκυροβόλησαν εἰς Ζάραν, ἡ πόλις κατεστράφη καὶ ἡ Ἐνετία ἔλαβε τὴν μερίδα τοῦ λέοντος. Καὶ εἰς τὰ κατόπιν γενόμενα, τὸ σπουδαιότερον κέρδος ἐσφετερίζοντο οἱ Ἐνετοὶ· ὀλίγιστα ὠφελούντο οἱ Γάλλοι βρωῶνοι καὶ σχεδὸν τίποτε ὁ κοινὸς τῶν Σταυροφόρων ὄμιλος. Ὁ ἀρχηγὸς τῆς Ρώμης ἀργὰ ἐνόησεν ὅτι ἐπλανήθη. Τοῦ Δανδόλου τὸ ἰδιοτελὲς σχέδιον ἐξετελέσθη καὶ ἡ Ἐνετία ἐγένετο κάτοχος νέων μερῶν καὶ ἡ Ἐνετικὴ σημαία ἐκυμάτισεν ἐπὶ τῶν φρουριῶν τοῦ Βυζαντίου, καὶ ὁ Δόγης τῆς Ἐνετίας προσέθηκεν εἰς τοὺς τίτλους καὶ τὸν ἐξῆς: Dominus quartae partis et dimidiae Imperii Romani. Ἡ ἐνετικὴ ἰσχὺς ἐβασίλευσεν ἔκτοτε εἰς τὴν Ἀνατολήν. Οἱ Ἐνετοὶ ἐν τῇ πρωτεύουσῃ τοῦ Βυζαντίου ἔζων πλέον αὐτόνομοι, ὡς ἐν ἰδίᾳ πόλει, καὶ ὡς πρακτικώτατοι, κατάρθωσαν νὰ παγίωσωσιν ἑαυτοὺς ἐν τῇ Ἀνατολῇ καὶ νὰ διασώσωσι τινὰς τῶν κατεστραμμένων χωρῶν πολὺν χρόνον μετὰ τὴν ὑπὸ τῶν Ὀθωμανῶν παντελεῆ κατάληψιν τῶν λοιπῶν φραγκικῶν κατακτήσεων. Ἐπαρχίαι τοῦ Δυρραχίου, παράλιά τινα τοῦ Εὐξείνου Πόντου καὶ τῆς Προποντίδος, ἡ Νικόπολις, αἱ Κυκλάδες, αἱ Σποράδες καὶ Ἴόνιοι νῆσοι, μέρη τινὰ τῆς Πελοποννήσου καὶ ἄλλαι πρὸς τούτοις χῶραι μνημονεύονται ὡς περιελθοῦσαι εἰς τὴν ἐξουσίαν τῶν Ἐνετῶν⁴. Οἱ Ἐνετοὶ προσεπάθουν πάντοτε νὰ κατακτήσωσι πόλεις, νήσους, καὶ χώρας ἐν γένει παραθαλασσίους χάριν τοῦ ἐμπορίου καὶ ναυτικῆς ὑπεροχῆς. Ἐκτὸς τῶν διὰ τῶν ὅπλων κατακτήσεων καὶ διὰ χρημάτων ἐγένοντο κύριοι ἀξιολόγων χωρῶν. Ἠγό-

¹ Venezia e le sue Lagune tom. A'. μερ. A'. — Sanudo, Storia Civile e politica di Venezia.

² A. Morosini. Imprese e spedizioni di Terra Santa σελ. 15.

³ Πρβλ. P. G. Molmenti. Storia di Venezia nella vita privata. Τορῖνον 1885 κεφ. VIII. Τοῦ ἴδιου La Dogheressa di Venezia. Τορῖνον 1884, κεφ. III.

⁴ Tafel καὶ Thomas. Urkunden zur alteren Handels und Staatsgeschichte von Venedig A'. 464 καὶ ἐξῆς· P. Rannusio. Della Guerra di Costantinopoli per la restituzione degli Imperatori Comneni fatta dai Sig. Venetiani. Bsenzia 1604 σελ. 121, 201, 202 κλ.

ρασαν τὴν Κρήτην παρὰ τοῦ Βονιφατίου, μαρκησίου τοῦ Μονφερράτου ¹.

²Ὡς ὀξυδερχεῖς ἐνόησαν ὅτι αἱ μακριναὶ κατακτήσεις ἐξασθενίζουσιν ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον τὰς ἐθνικὰς δυνάμεις, διὸ ἐσκέφθησαν, νὰ καθυποβάλωσι καὶ νὰ διατηρήσωσιν ἐν ὑποτελείᾳ χώρας καὶ νήσους, καὶ ἐκήρυξαν ὅτι παρεχωρεῖτο ἡ χωροδουλοποιεῖα πρὸς οἰονδήποτε τῶν Ἑνετῶν ἢ τῶν φίλων τῆς Ἑνετικῆς πολιτείας, ὅστις ἤθελεν ἐπιχειρήσει, ἰδίαις ἀναλώμασι, τὴν κατάκτησιν, ἐφ' ὧν νὰ ἀναγνωρίζῃ τὴν Ἑνετίαν ὡς ἐπικυρίαρχον. Τούτου ἕνεκα πολλαὶ ἑλληνικαὶ νῆσοι περιήλθον εἰς τὴν κτῆσιν φιλοδόξων ἢ τυχοδιωκτῶν, οἵτινες ἔλαβον τίτλους δουκῶν, κομήτων, μαρκησίων καὶ ἦσαν ἀληθεῖς ἡγεμόνες, ἐνῶ ἐν Ἑνετίᾳ θὰ ἦσαν ἀπλοῖ πολῖται. Οὐ μόνον οἱ ἄνδρες, ἀλλὰ καὶ αὐταὶ αἱ γυναῖκες ἀπέκτησαν ἀξιώματα καὶ ἐξουσίαν ἰδίαν. Ἡ χήρα τοῦ Μαρίνου Δανδόλου, ἔλαβε τὸ ἡμισυ τῆς νήσου Ἀνδρου καὶ ἡ Φλωρεντία Σανούδου (1362) ἀνῆλθεν εἰς τὸ δουκικὸν ἀξίωμα τοῦ Αἰγαίου, ἡ κόρη αὐτῆς Μαρία ἔλαβε τὴν Ἀνδρον καὶ ἑτέρα Φλωρεντία Σανούδου (1376) ἔλαβε τὴν Μῆλον. ³ Διό, ὀρθῶς ἡ Ἑνετία τὴν τῆς Κωνσταντινουπόλεως κατάλυσιν ἐθεώρησε μέγα γεγονός, ὥστε ἐν τῷ τότε ἐν Ἑνετίᾳ παρεκκλησίῳ (Capella) τοῦ Ἁγίου Νικολάου ἀπεικόνισαν εἰς τὸν τοῖχον τὴν ἄλωσιν τοῦ Βυζαντίου καὶ κατ' ἔτος, τῇ 6 Δεκεμβρίου, παρευρίσκετο εἰς τὴν λειτουργίαν ὁ τῶν Ἑνετῶν Δόγης ⁵.

Βεβαίως διὰ τὴν Ἰταλίαν τὸ μᾶλλον ἀξιοσημείωτον γεγονός ἦτο ἡ τετάρτη Σταυροφορία, καθότι δι' αὐτῆς ἀρχεται διὰ δευτέραν φοράν ⁴

¹ Sanudo. *Vitae ducorum venetorum* κτλ., παρὰ Μουρατόρη *Rer. Ital. Scrip.* τόμ. XXI.

² Ὁ ἐπιφανὴς φίλος μας ἱστορικὸς Molmenti ἐπὶ λέξει λέγει «.....In tal guisa la donna (Ἑνετις) non più soggetta al marito, ma sovrana di sé e delle cose sue, e che ha diritti da far valere e da difendere, appare sotto un nuovo aspetto e porta con sé un altro ordine di vicende e d'idee. (La Dogaresa di Venezia σελ. 100).

³ P. Ramnusio. *Della Guerra di Costantinopoli* κτλ. σελ. 205.

⁴ Λέγομεν διὰ δευτέραν φοράν, καθότι, ὡς γνωστόν, οἱ Ῥωμαῖοι τὸ πρῶτον μετέβαλον, οὕτως εἶπεν, τὴν Μεσόγειον εἰς λιμένα των (πρβλ. Enrico Crisculo: *La Sovranità degli Stati sulle Acque*, Napoli 1886) καὶ ἐπενήργησαν ἐπὶ τῆς Ἑλλάδος. (Πρβλ. Hertzberg. *Geschichte Griechenlands unter der Herrschaft der Römer* Halle 1866 — 1875. — Petit de Julleville, *Histoire de la Grèce sous la Domination Romaine* Paris 1876). Ἀλλὰ μεταξύ Ῥώμης καὶ Ἀθηνῶν καὶ πρὸ τῆς Ῥωμαϊκῆς κατακτήσεως ὑπῆρξε σχέσις καὶ ἐκ τῆς χώρας ἡμῶν οἱ Ῥωμαῖοι ἐπωφελοῦντο (Πρβλ. Hinstin. *Romains à Athènes avant l'Empire*, Paris 1877).

ἡ ἡγεμονία τῶν Ἰταλῶν εἰς τὴν Μεσόγειον. Ἀλλὰ διὰ τὴν Ἑλλάδα ἡ Σταυροφορία αὕτη ἦτο φοβερωτάτη, καθότι μετὰ τὴν Ῥωμαϊκὴν κατάκτησιν οὐδὲν ἄλλο γεγονός τοσοῦτον μετέστησε τὰ πράγματα, τοσοῦτον ἐπενήργησεν ἐπὶ τῶν πνευμάτων, τῆς γλώσσης, τῶν ἐθίμων καὶ τῆς ὅλης τῆς Ἑλλάδος τύχης. Μετ' αὐτὴν ἰδρύεται ἡ ἐκκλησιαστικὴ καὶ ἱπποτικὴ πολιτεία τοῦ μεσαιῶνος ἐν ὅλῳ τῷ ἰδιοτύπῳ αὐτῆς χαρακτήρι.

Διὰ τῆς καταλύσεως τῆς Βυζαντινῆς αὐτοκρατορίας εἰς νέαν ἐποχὴν τὸ δυστυχὲς τῶν Ἑλλήνων γένος εἰσέρχεται ¹, ἐποχὴν ταπεινώσεως καὶ δοκιμασίας, μίσους καὶ παθῶν, ἀσκεψιῶν καὶ περιφρονήσεων. Ἡ Κωνσταντινούπολις γίνεται καὶ πάλιν ἑλληνικὴ ἐπὶ δύο μόνον αἰῶνας, ἀλλ' ἡ ἄλλη Ἑλλάς καὶ αἱ νῆσοι καταπλημμυρίζονται ὑπὸ ξένων ἀρχόντων.

* * *

Ἡ Πελοπόννησος, ἥτις εἶνε τὸ θέμα τῶν ἱστορικῶν τούτων σημειώσεων, ἀπετέλεσε τὸ λεγόμενον πριγκιπατον τῆς Ἀχαΐας, ὅπερ ἦτο ἡ σπουδαιότερα τῶν ἐν Ἑλλάδι φραγκικῶν κτήσεων καὶ περιήλθεν ὑπὸ τὸ κράτος τοῦ Γουλιέλμου Champ—Litte τοῦ ἐν τῷ χρονικῷ τοῦ Μωρέως καλουμένου Καμπανέσου (Champenois), ὅστις τῇ βοήθειᾳ τοῦ Βιλλαρδουίνου ἐξεπόρθησε τὸ ἡμισυ τῆς Πελοποννήσου καὶ διένειμεν εἰς δώδεκα Βαρωνίας. Ἀλλ' ὁ σκοπὸς ἡμῶν δὲν εἶνε νὰ ἐξιστορήσωμεν τὰ ἐν Πελοποννήσῳ συμβάντα ἐπὶ τῶν φράγκων ἢ μᾶλλον τῶν ἐπὶ τῶν χρόνων ἐκείνων Ἑνετῶν ἀπέχουσαν ἐπίσης νὰ ἐξιτορήσωμεν τὴν τῆς Ἑλλάδος κατοχὴν ὑπὸ τῶν Ἑνετῶν εἰς τοὺς μετέπειτα αἰῶνας. Μόνον τῇ ὁδηγίᾳ τῶν ἐν τῷ ἀρχεῖῳ τῆς Δυτικῆς ἐπισκοπῆς Ζακύνθου σωζομένων ἐπιστήμων ἐγγράφων καὶ ἄλλων τῆς ἐποχῆς ἐπιστήμων ἐντύπων κατηρτίσαμεν καὶ δημοσιεύομεν μικρὰν συμβολὴν εἰς τὴν ἐκκλησιαστικὴν ἱστορίαν τῆς Πελοποννήσου ἀπὸ τῶν μέσων τοῦ δεκάτου ἐβδόμου αἰῶνος μέχρι τοῦ τέλους τοῦ δεκάτου ὀγδόου. Πρόκειται ὁμῶς μόνον περὶ τῶν ἐνεργειῶν τοῦ δυτικοῦ κλήρου κατὰ τὴν τελευταίαν (1685—1715) ἐνετικὴν κατοχὴν καὶ περὶ τῆς πολιτείας

¹ Πρβλ. Ῥωμανοῦ. Ἱστορικὴ μελέτη περὶ τῆς ἐν Ἑλλάδι Φραγκοκρατίας καὶ τῶν Παλατινῶν Κομητῶν κτλ. Ἐν τῇ εἰσαγωγῇ τοῦ Γρατιάνου Ζώρην τοῦ Χόφφ. "Ορα καὶ τὰ ἔργα τοῦ Χόφφ. Τινὲς τῶν ἡμετέρων καὶ ξένων, κατέγειναν εἰς τὴν μελέτην τῆς Φραγκοκρατίας ἐν Ἑλλάδι, ἀλλὰ δυστυχῶς εἰσέτ' ἔδεν ἐδημοσιεύθῃ πλήρως καὶ ἀκριβῶς περὶ αὐτῆς πόνημα.

τῆς ἀνεξίθρησκου κυβερνήσεως καὶ περὶ τοῦ τρόπου τῆς ἐνεργείας τοῦ ἰδίου κλήρου ἐπὶ τῆς τελευταίας τῶν Τούρκων κατοχῆς.

Τὴν ἐποχὴν, εἰς ἣν ἀνάγεται ἡ ἡμετέρα μελέτη ἡ θλασσοκράτειρα Ἑνετία δὲν διετέλει πλέον ἐν τῇ ἀκμῇ της, ἐξασθενήσασα ἐκ τῶν πολυχρονίων πολέμων ἀφ' ἑνός, καὶ ἐκ τῆς παρακμῆς τοῦ ἐμπορίου της ἀφ' ἑτέρου, ἕνεκα τῆς ἀνακαλύψεως τῆς Ἀμερικῆς καὶ τοῦ Εὐέλπιδος ἀκρωτηρίου Ἄλλ' ἂν εἶχε παρέλθει ἡ ἀκμῇ της, διέσφζεν ὁμως ἡ Ἑνετικὴ δημοκρατία καὶ συναίσθησιν καὶ θάρρος. Τὸ μεγάλειον τῆς Ἑνετίας κατέπεσεν ἀρκετὰ μετὰ τὴν ἀπώλειαν τῆς Κρήτης (1669), εἰ καὶ ἀπέζημιώθη ἀνακτήσασα τὴν Πελοπόννησον. Ἄλλὰ κατὰ τὰς τελευταίας αὐτῆς λάμψεις ἀνέδειξε τὸν Φραγκίσκον Μοροζίνην (1684—99) καὶ τὸν Ἄγγελον Ἐμον (1684—86). Ἡ Ἑνετία ἀνακτήσασα διὰ τελευταίαν φοράν, τῇ ὁμοφώνῳ συμπράξει ὄλων τῶν τάξεων τοῦ ἔθνους, τὴν Πελοπόννησον ἀπὸ τῆς ὀθωμανικῆς κυριαρχίας, εἶχεν ἄλλους σκοπούς. Τὰ πράγματα εἶχον μεταβληθῆ. Δὲν ὑπῆρχε τιμαριωτικὸν σύστημα καὶ ἰππόται· ἄλλη διοικήσις ἐάεκράτει, ἄλλαι προσδοκίαι, ἄλλαι ἐλπίδες. Ἡ Πελοπόννησος περιήλθεν εἰς τὰς ἐνετικὰς χεῖρας ἐν ἀθλίᾳ καταστάσει. Καὶ ὁμως ἡ καλὴ κυβερνήσις τὰ πάντα κατορθοῖ καὶ πάντα τὰ ἐμπόδια ὑπερπηδᾷ. Ἡ εὐημερία δὲν ἤργησε νὰ βασιλεύσῃ, σχετικῆ πάντοτε καὶ ἀνάλογος πρὸς τοὺς πονηροὺς ἐκείνους χρόνους καὶ πρὸς τὴν κατάστασιν τὴν ἐπακολουθήσασαν μετὰ τὸν πεισματώδη καὶ αἰμακτηρὸν πόλεμον.

* *

Ἀμέσως μετὰ τὴν κατάκτησιν, οἱ Ἑνετοὶ ἐπεμφαν εἰς τὴν Πελοπόννησον τρεῖς εὐπατρίδας ἰκανοὺς διὰ τὴν πρώτην τακτοποίησιν τῆς χώρας, καλουμένους Συνδίκους Καταστιχωτὰς (Sindici Catasticatori), τοὺς Ἰωάννην Ρενιέρην¹, Μαρίνον Μικιέλ καὶ Δομίνγιον Γρίττην. Ἡ τακτικὴ μορφή τῆς διοικήσεως ἤρχισε σχεδὸν ἀμέσως².

¹ Ὁ Ρενιέρης ἀσθενήσας ἀπέθανε.

² Πλήρη ἱστορίαν τῆς ὑπὸ τῶν Ἑνετῶν κατοχῆς τῆς Πελοποννήσου δὲν ἔχομεν. Ὁ Ranke ἐδημοσίευσεν μικρὰν μελέτην, ἣτις ἐξελληνίσθη ὑπὸ τοῦ ἐπιφανοῦς ἐπιστήμονος καὶ λογίου κ. Π. Καλλιγᾶ. Ἄλλ' οἱ καταγινομένοι εἰς τὴν ἑλληνικὴν ἱστορίαν πρέπει νὰ διαφυλάττωσι μνήμην εὐγνώμονα εἰς τὸν διαπρεπῆ ἱστορικὸν κ. Σ. Λάμπρον, ὅστις ἐδημοσίευσεν λαμπρὰν ὕλην ἐν ταῖς Mittheilungen des K. deutschen archeologischen institutes, ἐν τῷ Δελτίῳ τῆς ἱστορικῆς καὶ ἐθνολογικῆς ἐταιρείας τῆς Ἑλλάδος, ἐν ταῖς ἱστορικαῖς μελετήμασι καὶ ἀλλαχοῦ. Τοῦτου ἕνεκα ἐλπίζομεν ὅτι ἐν τῷ προσεχῶς δημοσιευθησομένῳ του τόμῳ τῆς Ἱστορίας τῆς Ἑλλάδος θὰ περιλάβῃ τὰ δέοντα καὶ περὶ τῆς σπουδαίας ταύτης περιόδου.

Ἐν τῶν σπουδαιοτέρων ζητημάτων ἦτο τῖνι τρόπῳ ἐν τῷ μέλλοντι νὰ βεβαιούται ἡ προσωπικὴ κατάστασις τῶν ἀτόμων, ὑπὸ τὴν ἐποψίν τοῦ γάμου καὶ τῆς γεννήσεως, πρὸς τοὺτοις δὲ νὰ ὑπάρχῃ καὶ ἡ ἐπίσημος ἀπόδειξις περὶ τοῦ θανάτου αὐτῶν. Ὁ θεσμὸς τῶν ληξιαρχείων δὲν ὑπῆρχε τότε ὡς ἔχει σήμερον, ἀλλ' εἰς τὸν κλῆρον ἀνετίθετο ἡ φροντίς περὶ βεβαιώσεως τῶν γεννήσεων, γάμων καὶ ἀποβιώσεων ἐν τοῖς βιβλίοις τῶν ἐνοριῶν. Ὡς πρὸς τὸ ζήτημα τοῦτο τὸ τόσον σπουδαῖον ἐπεκράτει πρότερον ἐν Πελοποννήσῳ πλήρης ἀταξία. Οὐδεὶς ἐγνώριζε τὸ πραγματικὸν ἔτος τῆς γεννήσεώς του, συχνότατα δὲ ἠγείροντο ζητήματα περὶ γνησιότητος τέκνου ἢ γάμου· Διὸ ἐξεδόθη νόμος ἐγγώριος περὶ ἀναγραφῆς τῶν γεννήσεων, γάμων καὶ ἀποβιώσεων ὑπὸ τῶν ὀρθοδόξων καὶ δυτικῶν ἱερέων τῶν ἀρμοδίων νὰ συντάττωσι τοιαύτας πράξεις. Ὁ νόμος ἐδημοσιεύθη ἰταλιστῶ καὶ ἑλληνιστῶ, καὶ οἱ ἀρμοδίοι ἐφημέριοι ἀντέγραψαν αὐτὸν εἰς τὰ βιβλία, εἰς ἃ ἐπρόκειτο νὰ γείνη ἡ ἀναγραφή. Ὅπως ὁ ἀναγνώστης λάβῃ ἰδέαν τινὰ τῆς ἑλληνικῆς ἐπισήμου γλώσσης τῶν χρόνων ἐκείνων ἐν Πελοποννήσῳ, δημοσιεύομεν τὸν ἐν λόγῳ νόμον, ὡς ἔχει, μὴ τηρήσαντες μόνον τὴν ὀρθογραφίαν τοῦ πρωτοτύπου. Ἴδου ὁ νόμος:

« Δοσμένη ἀπὸ ταῖς ἀκραῖς ἀποφάσεις τοῦ Ὑψηλοτάτου Σενάτου εἰς » Ἐμᾶς τοὺς Συντίχους καὶ Καταστιχαδῶρους τοῦ Μωρέως ἡ ἐξουσία » νὰ ὀρδινιάσωμεν τὸν πλέον χρήσιμον τρόπον ὃ διὰ τὴν Κυβέρνησιν » ἐτουνοῦ τοῦ βασιλείου χαρισμένου ἀπὸ τὴν ἄνωθεν ἐλεημοσύνην τῶν » ἀνικητῶν ἀρμάτων τῆς Γαληνοτάτης Αὐθεντίας καὶ γνωρίζοντας τὸ » χρειαζόμενον δικαίωμα τοῦ Πρέντζιπε νὰ ἠξέυρη τὸ μέτρον τοῦ νέου » λαοῦ, ὃ διὰ νὰ τὸν κάμῃ νὰ ἀπολαύσῃ τὰ ἔργα τῆς πατρικῆς του » ἀγάπης καὶ ὃ διὰ νὰ ἀλλάξῃ ἀπ' αὐτοὺς εἰς ταῖς χρεῖαις του τὰ » πρεπούμενα καὶ δικάσῃ μία τῶν ἔργων καὶ πιστώσῃ τῶν λοιπῶν μὲ » τὴν ἐξουσίαν τοῦ Συντιχάτου μας, ἀποφασίζομεν πῶς ἀπὸ τῶν ἀρα- » ζονάτων μας νὰ δοθῇ καθ' ἑνοῦς ἀπὸ τοὺς παπάδες τῶν ἐνοριῶν καὶ » ἐκκλησιῶν ἐτουνης τῆς χώρας καὶ τῆς περιοχῆς της καὶ ἀκόμη εἰς » πτοὺς ἄλλους ἱερεῖς τοῦ βασιλείου ἕνα λίμπρο μὲ φύλλα μετρημένα ὃ » ἡδιὰ νὰ γράφουσιν ἀπάνω εἰς αὐτὰ ἐπιμελῶς ὄλα τὰ παιδία ἀρσενικά » καὶ θηλυκὰ ὅπου θέλουσι γεννηθῆ μὲ τὰ ὀνόματα καὶ παρονόματα » τῶν γονέων τους καὶ ταῖς παντριγαῖς ὄλαις ἐκείνων, ὅπου εὐλογούν- » νται, γράφοντας τὸ ὄνομα τοῦ γαμπροῦ καὶ τῆς νύμφης καὶ περιγρά- » φοντας ἀκόμη ὄλους τοὺς ἄντρας καὶ γυναῖκας καὶ παιδία εἰς ποίαν

¹ Filza diversorum παρὰ τῷ ἀρχεῖῳ τῆς Δυτικῆς ἐπισκοπῆς Ζακύνθου.

»ἡλικίαν καὶ πόσον χρόνων ἀποθνήσκουσι καὶ τὴν ἡμέραν τοῦ θανάτου
 »τους. Ἀκόμη νὰ γράφουσι καὶ ὅσαι ψυχαὶ τώρα εὐρίσκονται εἰς
 »τὴν ἐνορίαν καθενός. Καὶ ὃ διὰ νὰ ἔχουσι εἰς κάθε καιρὸν οἱ αὐθεν-
 »τάδες οἱ Σύντιχοι καὶ οἱ προβεδῶροι ἑῖδησιν ἀνίσως καὶ γίνεται
 »ἐτούτη τους ἡ ὀρδινία μὲ ὑποταγὴν ἀπὸ τοὺς παπάδες ἀποφασίζουσι
 »πῶς οἱ αὐτοὶ ἱερεῖς νὰ κάνουνσι κάθε χρόνον ἓνα (sic) ξεκάθαρως τῶν
 »λίμπρων τῶν γεννημένων καὶ ἀποθαμένων θηλυκῶν καὶ ἀρσενικῶν, ὃ
 »διὰ νὰ εἶνε πρεζεντάδες, καὶ λείποντας οἱ παπάδες νὰ μὴν κάνουνσι
 »τὸ παρόν, ὡς τοὺς προστάζομεν, θέλουσι πέσει εἰς τὰς πλέον δεινὰς
 »τιμωρίας, καὶ ἐτούτη μας ἡ ὀρδινία θέλει εἶσθαι περιγραμμένη εἰς τὸ
 »βιβλίον ὅπου θέλει δοθῆ εἰς τοὺς ἱερεῖς ὃ διὰ εἶδησις των καὶ τοῦ
 »παπαῖ τῆς ἐκκλησίας καὶ ἐνορίας.

»Dom. Gritti Sind. e Ca. dor

»Marino Michel Sind. e Ca. dor

»Zuane Donatini²».

Σπυρίδων δὲ Βιάζης

Ο ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΣ ΤΗΣ ΕΤΡΟΥΡΙΑΣ

Ἡ γλῶσσα τῶν Ἐτρούσκων εἶνε φιλολογικὸν πρόβλημα, μεθ' ὅλας
 τὰς τρισχιλίας περίπου ἐπιγραφάς, αἵτινες ἄχρι νῦν ἀνεκαλύφθησαν.
 Φαίνεται περίεργον, διατὶ τρισχίλια τοιαῦτα μνημεῖα δὲν ἔρριψαν φῶς
 ἐπὶ τοῦ προβλήματος. Ἄλλ' αἱ διασωθεῖσαι αὐταὶ ἐπιτύμβιοι ἐπιγραφαί,
 πλὴν δύο ἢ τριῶν ἐξαίρεσεων, ἀποτελοῦνται ἀπλῶς ἐκ κυρίων ὀνομάτων.
 Τὸ ἐτρούσκικόν ἀλφάβητον ἐξιχνιάσθη καὶ αἱ λέξεις ἀναγινώσκονται
 εὐκολώτατα, ἀλλὰ τίς ἢ ἔννοια τῶν λέξεων, τίς ἢ γένεσις των, τίς ἢ
 συγγενεῖά των πρὸς τὰς λέξεις τῶν ἄλλων γλωσσῶν, τοῦτο εἶνε τὸ πρό-

¹ Ἐν Ἐπτανήσῳ ἐλέγοντο Προβεδῶροι.

² Ἀρχεῖον τῆς δυτικῆς ἐπισκοπῆς Ζακύνθου. Τὰ βιβλία τῶν δυτικῶν ἱερέων
 σὺν τῷ ἀνωτέρῳ ἐγγράφῳ νόμῳ ἐσώθησαν ἐν Ζακύνθῳ εἰς τὸ ἀρχεῖον τῆς ἐπισκο-
 πῆς, ἔθθα ἐκομισθῆσαν πολλὰ ἔγγραφα τῆς ἐποχῆς ἐκείνης. Ἄγνοοῦμεν ἂν εἰς
 τὰς ἐκκλησίας τῶν ὀρθοδόξων τῆς Πελοποννήσου σφύζονται τῆς ἐποχῆς ἐκείνης
 τὰ βιβλία, ἅτινα θὰ ἦσαν σπουδαῖα.

βλημα. Εἰς τὴν λύσιν αὐτοῦ κρίνεται συντείνουσα ἡ ἀνεύρεσις Ἐτρού-
 σκικοῦ βιβλίου. Παράδοξον εἰπεῖν, τὸ βιβλίον τοῦτο ἀνευρέθη ἐντὸς τοῦ
 φερέτρου αἰγυπτιακῆς μουμίας, καὶ ὄχι τελευταίως ἀλλὰ πρὸ εἰκοσι-
 πενταετίας. Οἱ φιλόλογοι ἐξέλαβον αὐτὸ αἰθιοπικόν, ναβχθιανικόν καὶ
 παῶσαν ἄλλην γλῶσσαν ὑπώπτεισαν ἢ τὴν Ἐτρούσκικὴν. Πρῶτος ὁ ἐν
 Βιέννῃ καθηγητῆς Κράλλ κατέδειξε πρὸ διετίας, ὅτι οἱ χαρακτῆρες
 δι' ὧν εἶνε τὸ βιβλίον γεγραμμένον, ἀνήκουσιν εἰς τὸ λίαν γνωστὸν ἄλ-
 φάβητον τῆς ἀγνώστου γλώσσης τῶν Ἐτρούσκων. Ἐκτοτε ὁ Κράλλ ἤσχο-
 λήθη εἰς τὴν μεταγραφὴν τοῦ κειμένου καὶ ἡ Βιενναία Ἀκαδημία ἐδη-
 μοσίευσεν πρὸ τινος τὸ ἀποτέλεσμα τῆς ἐργασίας αὐτοῦ. Τὸ κείμενον,
 ὅπερ εἶνε γεγραμμένον ἐπὶ λινοῦ ὑφάσματος, διήρητο εἰς τμήματα περι-
 λαμβάνοντα ἐν ὄλῳ δώδεκα στήλας. Ἐκ τῆς συχνότητος ἐν ἧ λέξεις
 τινές καὶ φράσεις ἐπαναλαμβάνονται, εἰκάζεται ὅτι τὸ βιβλίον εἶνε τε-
 λεουργικῆς φύσεως. Τὴν εἰκασίαν ταύτην ἐπιρρώνουσιν ἡ ἐπανειλημμένη
 μνεῖα μιᾶς λέξεως, ἣτις εἶνε ἤδη γνωστὴ ὡς σημαίνουσα πνεῦμα.
 Δὲν μένει σχεδὸν ἀμφιβολία, ὅτι τὸ προκείμενον σύγγραμμα εἶνε ἐξ
 ἐκείνων τῶν θρησκευτικῶν ἔργων, ἐφ' οἷς ἡ Ἐτρούρια εἶνε περιώνυ-
 μος. Ἡ οἰωνοσκοπία τῶν Ῥωμαίων προδήλως προέκυψεν ἐκ φιλοσοφίας
 τινὸς ἐκλιπούσης καὶ σχύσης τὴν κοιτίδα τῆς ἐν Ἐτρούρια. Πράγματι
 ὃ,τι οἱ Ῥωμαῖοι ἔκρινον ὡς μέθοδον τοῦ γινώσκειν τὸ μέλλον ἐκ ση-
 μείων, οἷα ἡ κατάστασις τῶν ἐντοσθίων τοῦ σφαγίου καὶ ἡ διεύθυνσις
 τῆς ἀστραπῆς, ἦτο ἀπλή παρακμὴ τελείου τινὸς συστήματος γνώσεως
 ἀκμάσαντος παρὰ τοῖς Ἐτρούσκοις καὶ δι' ἡμᾶς ἀπολωλὸτος. Ἐὰν τὸ
 ἀνακαλυφθὲν βιβλίον παρὰσχῆ καὶ ἀμυδρὰν κᾶν ιδεάν τῶν Ἐτρούσκι-
 κῶν γνώσεων, ἀφ' ὧν ἴσως ἔχουσι τὴν ἀρχὴν των πολλὰ ἐνστικτα τοῦ
 λαοῦ, ἅπερ καλοῦμεν δεισιδαιμονίας, τὸ κέρδος τῆς νεωτέρας ἐπιστή-
 μης ἔσται οὐχὶ σμικρόν.

Τὸ ὕρασμα, ἐφ' οὗ τὸ κείμενον εἶνε γεγραμμένον, περιείλισε τὸ σῶμα
 γυναικὸς ἀποθανούσης, κατὰ τὸ πιθανόν, ἐν τοῖς χρόνοις τῆς Ῥωμαϊκῆς
 κυριαρχίας τῆς Αἰγύπτου.

Εἶνε γνωστὸν ὅτι οἱ Αἰγύπτιοι ἔθαπτον μετὰ τῶν νεκρῶν κεφάλαια
 ἀρχαίων θρησκευτικῶν βιβλίων, πρὸς χρῆσιν τοῦ πνεύματος τοῦ μετα-
 στάντος, ὅστις ἀναγινώσκων αὐτά, διηυκόλυε τὴν διάβασιν του εἰς τὸν
 οὐράνιον κόσμον. Ἡ Ἐτρούρια καὶ ἡ Αἰγύπτου ἀπετέλουσαν ποτὲ ταῦτο-
 χρόνως μέρος τοῦ Ῥωμαϊκοῦ κράτους, πιθανὸν δὲ ἡ νεκρὰ νὰ ἦτο Ἐτρού-
 σκικὴ καὶ παρὰ τὸ εἶναι ἐν Αἰγύπτῳ νὰ ἠκολούθησε τὸ ἔθος τῶν Αἰγυ-
 πτιῶν, ἐξ οὗ δυναμέθη νὰ συμπεράνωμεν, ὅτι ἐν τῇ Ἐτρούρια ἐκράτουσαν
 ἰδέαι περὶ πνευμάτων προσόμοιαι ταῖς ἐν Αἰγύπτῳ κρατούσαις. Ἀνε-

ξαρτήτως τοῦ κέρδους ὅπερ δύναται νὰ προσπορίσῃ τῇ ἐπιστήμῃ ἢ ἐξιχνιάσῃ τῆς ἐννοίας τοῦ βιβλίου, αἱ περὶ Ῥώμης ἀρχαιολογικαὶ καὶ ἱστορικαὶ γνώσεις μας θὰ ὠφεληθῶσι μεγάλως. Ὀλόκληρον τὸ Ῥωμαϊκὸν οἰκοδόμημα καὶ ἡ Ῥωμαϊκὴ φυσιογνωμία εἰσὶ προϊόντα ἰδεῶν καὶ πεποιθήσεων προγενεστέρου πολιτισμοῦ, οἷος ὁ τῆς Ἑτρουρίας. Λαμβανομένου ὑπ' ὄψει πόσον ὁ παρ' ἡμῖν πολιτισμὸς ἐδράζεται ἐπὶ τοῦ Ῥωμαϊσμοῦ, πλείστα ὅσα σκοτεινὰ μέρη τῆς γενέσεως καὶ ἀρχῆς τῶν κρατούντων σήμερον θεσμῶν δύνανται νὰ διαλευκανθῶσι διὰ τῆς μελέτης τῶν ἐτρουσκικῶν μνημείων. Εἰ καὶ φαίνεται ὅτι ὀλόκληρον σχεδὸν τὴν ἐτρουσκικὴν τέχνην ἐπέπνευσε ἡ ἑλληνικὴ, ὡς δεικνύουσι τὰ περισωθέντα ἔργα γλυπτικῆς καὶ ζωγραφικῆς, ὁ πολιτισμὸς τῆς Ἑτρουρίας δὲν δύναται κατὰ πάντα νὰ θεωρηθῇ μίμησις τοῦ ἑλληνισμοῦ, ἀλλὰ διαφυλάττει κεντρῶν τι γνώρισμα, ἰδιάζον τῷ ἐτρουσκικῷ χαρακτῆρι. Ἡ ἑλληνικὴ ἄλλως τε δὲν ἦτο ἡ μόνη ἐπιρροή ἢ ἐπιδράσασα ἐπὶ τοῦ Ἑτρούσκου καλλιτέχνου, διότι ἀνευρίσκωμεν ἀλάθητα ἔχνη ἐπιρροῆς κατ' ἀρχὰς μὲν φοινικικῆς, εἶτα δὲ αἰγυπτιοβαβυλωνικῆς. Κατόπιν τῶν ἀνατολικῶν τούτων ἐπιδράσεων ἡ ἑλληνικὴ ἐπίδρασις, κινήθεισα ὡς φαίνεται ἐκ κορινθιακοῦ κέντρου, κατέστη μόνιμος πηγὴ ἐμπνεύσεως. Τίς ἢ προέλευσις τῶν Ἑτρούσκων καὶ μέχρι τίνος σημείου ἐχώρησε ὁ πολιτισμὸς των, ἡ ἀρχαιολογία δὲν κατῴρωσε μέχρι τοῦδε νὰ εἴπῃ μετὰ θετικότητος. Γινώμαι ὑπάρχουσι πολλαὶ καὶ μὲλονότι πολλοὶ ὑποστηρίζουσι, ὅτι οἱ Ἑτροῦσκοι προήλθον ἐκ τῶν βορείων μερῶν τῆς κεντρικῆς Εὐρώπης, ἐπικρατοῦσα φαίνεται ἡ γνώμη, ὅτι πρώτη κοιτίς αὐτῶν ἦτο ἡ Λυδία, γνώμη ἣν εἶχον καὶ οἱ ἀρχαῖοι Ἕλληνες, καὶ ἣν ἐπεστήριζεν ἐσχάτως ἡ ἀνεύρεσις ἐτρουσκικῶν ἐπιγραφῶν ἐν Λήμνῳ. Ἡ εὕρεσις ἐτρουσκικῶν ἰχνῶν ἐν τῷ Αἰγαίῳ πελάγει φαίνεται κατ' ἀρχὰς οὐχ ἦττον παράδοξος ἢ εὕρεσις ἐτρουσκικοῦ βιβλίου ἐν τῷ φερέτρῳ αἰγυπτιακῆς μουμίας, ἀλλ' ἡ ταχεῖα διαδοχὴ τῶν ἀνακαλύψεων ἴσως μετ' οὐ πολὺ καταστάσῃ τὸ πρᾶγμα λίαν ἀπλοῦν καὶ φυσικόν. Οἷα δὴποτε καὶ ἂν εἶνε ἡ προέλευσις τοῦ ἐτρουσκικοῦ λαοῦ, τὸ ἐν λόγῳ πρόγραμμά, μετὰ τὴν ἀνακάλυψιν τοῦ Κράλλ, παρέχει ἡμῖν ἐπαρκῆ ἰδέαν τῶν ἐπὶ λινοῦ ἱερῶν βιβλίων τῆς Ῥώμης, ἀπερ ἀναφέρει ὁ Ἀίβιος.

Π. Ε. Δρακούλης

Η ΟΡΧΗΣΙΣ ΕΝ ΤΩ ΔΡΑΜΑΤΙ

Τῆς τελειότητος καὶ ποικιλίας τῶν ἄλλων ὀρχήσεων οὐδὲν ὡς ὑπελείποντο αἱ ἐν τῷ θεάτρῳ εἴτε ὑπὸ τοῦ χοροῦ, εἴτε ὑπὸ τοῦ ὑποκριτοῦ ἐκτελούμεναι. Διότι ἐν τῷ ἀρχαίῳ δράματι, τῷ ὑψίστῳ καὶ τελειοτάτῳ εἶδει τῆς ποιήσεως, ὄχι μόνον ἡ μουσικὴ συνετέλει εἰς πληρεστέραν τοῦ κειμένου κατὰληψιν, ἀλλὰ προσετίθεντο εἰς ταύτην καὶ τῶν χορῶν καὶ τῶν ὑποκριτῶν αἱ ὀρχηστικαὶ κινήσεις, ἀνάλογοι τῆς μουσικῆς, ἀνάλογοι τοῦ κειμένου. Μουσικὴ καὶ ὀρχηστικὴ ἐν τῷ ἀρχαίῳ θεάτρῳ ὑπηρέτουσαν μίαν καὶ τὴν αὐτὴν ἰδέαν καὶ ἐν πάσῃ τῇ σαφηνείᾳ καὶ λαμπρότητι καθίσταν ἄνωγτὰ τὰ συνταράξαντα τὴν καρδίαν τοῦ ποιητοῦ αἰσθήματα, ὅτε ἐποίει τοὺς στίχους αὐτοῦ¹ Αὐτὸς ὁ ποιητὴς ἦτο ἐκεῖνος, ὅστις ἐδίδασκε καὶ τὴν μουσικὴν τῶν δραμάτων αὐτοῦ, ὅστις ἐδίδασκε τὸν χορὸν τὰ ὀρχηστικὰ κινήματα,² ὅστις τέλος πολλάκις ἐπὶ τῆς σκηνῆς ἀνήρχετο, ἵνα ἄσῃ τοὺς ἰδίους στίχους ἢ ἵνα χορεύσῃ ἐρμηνεύων τὰ ἴδια αἰσθήματα,³ ἢ αὐτὸς ἵνα παίξῃ αὐτὸν ἢ κιθάραν. Λέγουσι δὲ ὅτι οἱ ἀρχαῖοι ποιηταὶ Θέσπις, Πρατίνης, Κρατίνος, Φρόνιχος ὀρχησταὶ ἐκαλοῦντο ὄχι μόνον διότι τὰ ἑαυτῶν δράματα ἀνέφερον εἰς ὄρχησιν τοῦ χοροῦ, ἀλλὰ καὶ διότι ἔξω τῶν ἰδίων δραμάτων ἐδίδασκον τοὺς βουλομένους νὰ ὀρχῶνται.⁴ Ἦτο λοιπὸν τὸ ἀρχαῖον δράμα μελόδραμα κυρίως εἰπεῖν καὶ μελόδραμα τελειότερον καὶ σαφέστερον, διότι ἐν αὐτῷ ἡ μουσικὴ, μὴ οὕσα τὸ κύριον ὡς σήμερον ἐχρησίμευεν εἰς κατάληψιν τοῦ κειμένου ἀπλουστέρα καὶ σαφεστέρα,⁵ οὕσα, πρὸς δὲ εἶχε καὶ τὰς ὀρχηστικὰς κινήσεις, ὧν στερεῖται ὡς ἐπὶ τὸ

¹ Ἐμέμφοντο τὸν Εὐριπίδην, ὅστις τὰς συνθέσεις τῶν δραμάτων αὐτοῦ ἐποίει διὰ τοῦ Ἰσφῶντος καὶ Τιμοκράτους τοῦ Ἀργείου.

² Βραδύτερον εὐρίσκωμεν ἰδιαιτέρους ὀρχηθοδιδασκάλους ἢ χοροδιδασκάλους καὶ αὐλητῶν διδασκάλους ἐν ἐπιγραφαῖς.

³ Ἀθῆν. 14. 33 ἀρχηστῶν καὶ ποιητῶν κοινωνία πᾶσα καὶ μέθεξις ἀλλήλων πρὸς Πλατ. Σιμειῶν. 9. 15. 2. Ὁ Σοφοκλῆς ἐν ταῖς Πλουτῆραϊς ἔπαιξε τὴν σφαῖραν τῆς Νουσικᾶς, ἣτις παιδιὰ μετὰ μουσικῆς βεβαίως ἐγένετο καὶ χοροῦ ἐν δὲ τῷ θαμύρᾳ, τῷ μαθητῇ ἄοιδῳ, παριστάνων ἔπαιξε κιθάραν.

⁴ Ἀθῆν. 1, 22.

⁵ Ἡ πρᾶξις λέγει ὁ Böckh (Encycl. 517) ἐν τῷ σημερινῷ μελοδράματι εἶνα φανός, ἐν ᾧ ἡ μουσικὴ φωτίζει. Ἐν τοῖς ἀρχαίοις δράμασι τὸ κύριον ἦτο ἡ πρᾶξις

πλείστον τὸ νεώτερον μελόδραμα. ¹ Εἶδομεν, ὅτι τοιαύτη ἦτο καὶ τῆς μελικῆς ποιήσεως ἢ διεξαγωγῆ καὶ δὲν δύναται τις ἢ νὰ θαυμάσῃ τὸ πνεῦμα ἐκεῖνο τὸ ὑπέροχον τῶν Ἑλλήνων, ὅπερ ἐζήτει σαφῶς νὰ ἐκδηλώσῃ ὅ,τι ἠσθάνετο ἢ καρδία, σαφῶς νὰ ἐξιδανικεύσῃ ὅ,τι ὑπῆρχεν ἐν τῇ φύσει καὶ κατώρθωνε τοῦτο ἐν ὑψίστῃ πλαστικῇ τελειότητι, διὰ μέσων ποικίλων μὲν ἀλλ' ἀπλουστάτων ἐν τῇ ποικιλίᾳ αὐτῶν, ἅτινα ἐνούμενα πάντα συνεισέφερον εἰς κατάληψιν μιᾶς καὶ τῆς αὐτῆς ιδέας, ἐνός καὶ τοῦ αὐτοῦ αἰσθήματος, τὰ πάντα διαπνέοντος καὶ παριστάνομένου ὡς λαμπύσης ἀκτίνος ἐν ὕδατι ἀγνῷ καὶ ἀθλόφ οὐχὶ ὡς ἀκτίνος μόλις διαφαινομένης διὰ μέσου καπνῶν καὶ νεφελῶν, ὅπως συμβαίνει ἐν τοῖς νεωτέροις καλλιτεχνήμασιν. Δὲν δύναται παρὰ νὰ κλαύσῃ ὁ νεώτερος κόσμος τὴν ἀπολεθεῖσαν μυστικὴν ταύτην δύναμιν, ἥτις δὲν διαφέρει τῆς ἄλλης — ἀπολεσθείσης καὶ ἐκείνης — ἥτις κατεσκευάζεν Ἑρμᾶς καὶ ἀνίδρυε Παρθενῶνας.

Εἶναι γνωστόν, ὅτι ἐκ τῶν ἀγροτικῶν τῷ Διονύσῳ ἐορτῶν, ἀπλῶν, ἀφελῶν, τὸ Ἑλληνικὸν πνεῦμα ἀνέπτυξε τὸ τελειότατον τῆς ποιήσεως καὶ τέχνης καθ' ὅλου εἶδος, τὸ δράμα, ὅπερ ἤγαγεν εἰς ἀνθησιν καὶ τελειότητα ὑψίστην. Αἱ πρῶται ἡμέραι τοῦ δράματος ἦσαν ἐκεῖναι, καθ' ἃς ἐπὶ ἀμαξίου ὁ Θεός τις ἀπὸ τόπου εἰς τόπον μεταβαίνων, παρίστανε τὰ ἄξεστα καὶ ἀκατέργαστα αὐτοῦ δράματα, ὅτε τὰ κατ' ἀγροὺς ἐωρτάζοντο Διονύσια ².

Οἱ συγχορευταί, οἱ ἄδοντες τὸ ἀπλοῦν ποίημα, περὶ οὗ ὁμιλεῖ ὁ Δονάτος ³ περὶ τὸν βωμόν, ἐμιμοῦντο τοὺς Σατύρους, καὶ ἐπειδὴ οὗτοι τράγοι ἐκαλοῦντο, ὁ χορὸς ἐκλήθη τραγικός χορὸς, ⁴ τὸ δὲ ἄσμα αὐτῶν τραγωδία, ἄσμα τῶν τράγων. Τῆς τραγωδίας βᾶσις ἔμεινεν ὁ τραγικός χορὸς, ὅστις ἐκράτησε καὶ ὅτε πλέον δὲν ἀπετελεῖτο ἐκ σα-

⁶ Κατὰ ταῦτα αἱ ἀπόπειραι μεταρρυθμίσεων, αἵτινες ἀπὸ τοῦ 17ου αἰῶνος ἤρχισαν γινόμεναι καὶ ὧν κύριοι ἀντιπρόσωποι ὁ Glück, Wagner οὐδὲν ἄλλο εἶναι ἢ ἀπόπειραι πρὸς προσέγγισιν τοῦ ἰδανικοῦ τῆς παλαιᾶς τραγωδίας. Τί ἄλλο ζητοῦν ὁ Glück καὶ ὁ Wagner ἢ ἐν ἐνὶ καὶ τῷ αὐτῷ προσώπῳ νὰ συνενώσουν τὴν ἰδιότητα τοῦ ποιητοῦ καὶ τοῦ συνθέτου, ἐκεῖνο δηλ. ἀκριβῶς, ὅπερ ὁ Αἰσχύλος εἶκοι καὶ πλέον αἰῶνας ἐποίησε πρὸ αὐτῶν; Καὶ ἐνταῦθα, λέγει ὁ J. Reinach (Manuel de phil. σ. 190) ἡ τέχνη τοῦ ἀπωτάτου παρελθόντος γίνεται ἡ τέχνη τοῦ μέλλοντος, ἥτις εὐρίσκει κατὰ σύστημα, ὅ,τι ἡ ἀρχαία τέχνη εἶχεν εὐρῆ κατὰ ἔστικτον.

² Καὶ ἐν τοῖς μετὰ ταῦτα χρόνοις ὑποκρίται ταιούτοι πλανόδιοι ὑπῆρχον (Preller Gr. Mph. § 17).

³ Comm. com. ὄρα τὴν προηγουμένην μελέτην μου ἐν τῷ Παρνασσῷ.

⁴ ME «τῶ πολλῶ οἱ χοροὶ ἐκ Σατύρων συνίσταντο, οὗς ἐκάλουν τράγους 764»

τύρων. Ἡ δὲ κωμῳδία ἐκλήθη ἐκ τῶν κώμων, καθ' οὓς ἔφαλλον φιλικά ἄσματα. ¹ Τὸ δὲ σατυρικὸν δράμα στενωτέρον συνεδέθη μετὰ τῆς τραγωδίας. ² εὐρε δὲ τοῦτο Πρατίνας ὁ ἐκ Φλιουῦντος, ὅστις μεταξὺ τῶν ἄλλων χορῶν εἰσήγαγε καὶ χορὸν φέροντα περιβολὴν Σατύρων ³.

Μετὰ τῶν πρώτων δὲ τούτων ἀρχῶν τοῦ δράματος ἀναμιγνύεται καὶ ὁ Διθύραμβος, ὅστις τὸ μὲν κατ' ἀρχὰς ἦτο ἐκδήλωσις βακχικοῦ ἐνθουσιασμοῦ κατὰ τὰς ἐορτάς τοῦ Διονύσου, ὅτε ὁ οἶνος ἀφθονώτερος ἔρρεε καὶ εὐθυμότεροι πάντες ἐώρταζον τὸν αἰῶνιον παῖδα, κατὰ μικρὸν δὲ εἶτα πρὸς τῷ ὀργιαστικῷ τῶν τελετῶν τοῦ Βάκχου χαρακτῆρι συνανείγη καὶ ἡ σεμνὴ τῶν τοῦ Ἀπόλλωνος πρὸς τῇ μουσικῇ τοῦ αὐλοῦ ἢ τῆς λύρας, προσέλαβεν ἴδιον χαρακτῆρα καὶ χωρισθεὶς τοῦ δράματος ἀπετέλεσεν ἴδιον εἶδος. Ἐν τῷ διθύραμβῳ ἡ μουσικὴ καὶ ἡ ποίησις ἐμερίζετο μεταξὺ κωμικῆς φαιδρότητος καὶ τραγικῆς σοβαρότητος ⁴ Καὶ ἡ ὄρχησις ἢ συνοδεύουσα τοιαύτην μουσικὴν καὶ ποίησιν τὸν αὐτὸν χαρακτῆρα εἶχεν, ἄλλοτε μὲν σφοδρὰ καὶ τὰ μάλιστα κεκινημένη, ἄλλοτε δ' ἡσυχος καὶ μεμετρημένη. ⁵ Δὲν ἐπαίζετο δὲ μόνον αὐλὸς, ἀλλ' ἢ λύρα ἐν τοῖς κυκλίοις τούτοις χοροῖς, ἐν οἷς ἡ μίμησις κατεῖχε σπου-

¹ Baumeister Denkm. ἐν λ. Choros. "Ορα καὶ Bender Gr. Litter.

² Τὸ δράμα τοῦτο, λέγει ὁ Lennormant Elite (τόμ. 6'. σελ 210) διὰ τὸ εἶδος τῆς ὀρχήσεως ἠδύνατο νὰ θεωρηθῇ ὡς τὸ θριαμβευτικὸν ἄσμα τοῦ ποιητοῦ νικησαντος εἰς ἀγῶνα σεμνότερον.

³ Ἡ λέξις παρ' Ὀμήρῳ χορὸς σημαίνει καὶ τόπον ἐν ᾧ γίνεται ἡ ὄρχησις (λαίειν χορὸν) καὶ αὐτὴν τὴν ὄρχησιν. Ἐνωρὶς δὲ καὶ σύστημα χορευόντων καὶ αὐτὰ τὰ ἀδόμενα ἄσματα. Κατ' ἀρχὰς δύο τινὰ διακρίνονται: τὸ ἄσμα συστήματος ἀνθρώπων βαδίζοντων διὰ βήματος ρυθμικοῦ καὶ ἡ ὄρχησις, ἥς ἡ ρίζα ἐκ τοῦ ἔρχεσθαι ἐκτελουμένη κατὰ ρυθμὸν ἀδόμενου μέλους ἢ παιζομένου ὑπὸ προσώπων μὴ ἀποτελοῦντος μέρος τοῦ συστήματος τῶν χορευτῶν. (Daremberg Diction σ. 1119

⁴ Preller Gr. Myth. 558.)

⁵ Daremberg Diction. εἰς 2257. Ἡ στάσις σοβαρὰ καὶ ἡ κίνησις βραδεῖα. Οἱ αἰώληται ἠκολούθουν τὸν ρυθμὸν. (Παυσ. 9 12 5 ἄξιον παρατηρήσεως τὸ χωρίον) ὁ δὲ Ἀριστοτέλης ψέγει τὰς σφοδρότερας αὐτῶν κινήσεις (Ποιητ. 26). Οἱ φαῦλοι ὑπόκριται κυλιόνται, λέγει, ἂν δίσκον δέη μιμῆσθαι, καὶ ἔλκουσι τὸν κορυφαῖον ἂν Σκύλλαν αὐλωσιν. ("Ὅπως ἡ Σκύλλα εἴλυκε τοὺς πλείονας εἰς τὸ σπήλαιόν της). Παρατῆρει τὴν χρῆσιν τοῦ αὐλεῖν ἐπὶ τῆς σημασίας διδάσκω). Ἐν εἰς. 2256 (Daramb.) ἔρχεται καὶ ὁ παιζὼν τὴν λύραν. Βραδύτερον φαίνεται ἐν ταῖς διθύραμβικαῖς παραστάσεσιν ἡ μουσικὴ καὶ δὴ τοῦ αὐλοῦ ὅτι ἦτο οὐ μόνον τῆς ὀρχήσεως ἀλλὰ καὶ τῆς ποιήσεως κυριώτερον.

δαίον φαίνεται μέρος, ἀφ' οὗ ὁ Ἀριστοφάνης σκώπτει τὸν διθυραβικὸν ποιητὴν Κινησίαν¹ καὶ τὴν ὑπερβολικὴν αὐτοῦ μιμικίην.

Κατ' ἀρχάς ἤγοντο ἐπὶ τῆς δημοσίης πλατείας, κατόπιν ἐκτίσθη ἴδιον οἰκοδόμημα, τὸ Ὠδαῖον. Οἱ δὲ χοροὶ ἦσαν καὶ ἀνδρῶν καὶ παιδῶν, καλούμενοι ἀπλῶς καὶ ἄνδρες, παῖδες. Ἦσαν δὲ οἱ χοροὶ κυκλικοὶ ἀνάλογοι τῶν καθ' ἡμᾶς καὶ ἀνάμνησις τῶν παλαιῶν περὶ τὸν βωμὸν κυκλικῶν ὀρχήσεων.

Ἐν δὲ τῇ δραματικῇ ποιήσει, κατὰ τὸν Ἀριστόξενον, τὸν κυριώτατον τῶν ἀρχαίων θεωρητικῶν², διακρίνομεν τρία εἶδη τῆς δραματικῆς ὀρχήσεως, τὴν ἐμμέλειαν, τὴν σίκιννιν καὶ τὸν κόρδακα, ἀντιστοιχοῦντα τῇ γυμνοπαιδικῇ, πυρρίχῃ, καὶ κόρδακι τῆς λυρικῆς ποιήσεως. Ἐχορεύετο δὲ ἡ μὲν ἐμμέλεια ἐν τῇ τραγωδίᾳ, ἡ σίκιννιν ἐν τῷ σατυρικῷ δράματι καὶ ὁ κόρδαξ ἐν τῇ κωμῳδίᾳ.

Κατὰ πρῶτον παρατηροῦμεν ὅτι, ἐπειδὴ ὁ ποιητὴς ἐν τῇ δραματικῇ ποιήσει δὲν ἀκολουθεῖ μιᾶ καὶ τῇ αὐτῇ θεμελιώδει ιδέᾳ καθ' ὅλην τὴν διάρκειαν τοῦ χορικοῦ του, αἱ στροφαὶ καὶ ἀντιστροφαὶ ποικίλλουσι πολὺ περισσότερον ἢ ἐν τῇ λυρικῇ ποιήσει, τοῦ Πινδάρου π. χ., ὅστις ἀναπτύσσει μίαν καὶ τὴν αὐτὴν ιδέαν ἀπ' ἀρχῆς μέχρι τέλους. Τὴν ποικιλίαν ταύτην τῶν αἰσθημάτων, ἣν καθιστᾷ καταφανεστέραν τὸ διάφορον τῶν στροφῶν μέτρον, ἀκολουθεῖ καὶ ποικιλία ἐν τῇ μουσικῇ, ἐπομένως καὶ ποικιλία ἐν ταῖς ὀρχηστικαῖς κινήσεσιν, ἐξ οὗ συμπεραίνω, εἶχε περισσότερους ἐλιγμούς καὶ στροφὰς νὰ κάμῃ ὁ χορὸς τοῦ δράματος ἢ ἐν τῇ χορικῇ λυρικῇ ποιήσει.

Ἐμμέλεια ἐκαλεῖτο φαίνεται πᾶσα ἡ ὀρχησις, ἡ ἐκτελουμένη εἴτε ὑπὸ τοῦ χοροῦ εἴτε ὑπὸ τοῦ ὑποκριτοῦ κατὰ τὴν τραγωδίαν. ἦτο δὲ βραδεία, σεμνή, σοβαρά, σύμφωνος τῇ φύσει τῆς τραγωδίας. Τὸ ὑπὸ τοῦ χοροῦ μετὰ τὸν πρόλογον ἀδόμενον ἄσμα ἐκαλεῖτο πάροδος, ἣτις συνίστατο ἐκ συστημάτων ἀναπαιστικῶν (ἐνίοτε ἐν τῷ τέλει καὶ δακτυλικῶν), ἅτινα ἤρμοζον πρὸς τὸν ρυθμὸν τὸν ταχύν καὶ σφοδρὸν τοῦ ἐμβατηρίου—ἀφοῦ ὁ χορὸς νῦν ἐποιεῖτο τὴν ἑαυτοῦ εἴσοδον εἰς τὴν ὀρχήστραν. Ἡ κίνησις αὐτοῦ ἤρμοζε τῷ ἐμβατηρίῳ, πολλάκις δ' ἰστάμενος ὁ χορὸς συνώδευε τοὺς λόγους διὰ χειρονομίας ζωηρὰς καὶ ταχείας.³

¹ Τὸ ὄνομα Κινησίας ἴσως ἐποίησεν αὐτὸς ὁ Ἀριστοφάνης, ἵνα ἐπὶ τὸ κωμικώτερον δηλώσῃ τοὺς κεινημένους χοροὺς τοῦ διθυραμβικοῦ ἐκείνου. (Περὶ τῶν κυκλικῶν χορῶν καὶ τῶν ἐν αὐτοῖς αὐλημάτων ὄρα καὶ Wieseler das Satyrspiel σ. 45 ἐξ.)

² Παρ' Ἀθην. 14 630.

³ Myrianteus Marslieder des gr. Drama D. 8, 34 74, παρὰ Flach σημ. 64. Τὸ βιβλίον δὲν εὔρον ἐγώ. Τοῦ ἄσματος προηγεῖτο προανάκρουσμα φιλικῆς ἀλλήσεως.

Τὰ δὲ ἄσματα τὰ μεταξὺ τῶν ἐπεισοδίων, τῆς κυρίας δηλ. πράξεως ὑπὸ τοῦ χοροῦ ψαλλόμενα, ἐκαλοῦντο στάσιμα καὶ ταῦτα πρὸς αὐλόν, ὅστις κατεῖχεν ἐν τῷ ἀρχαίῳ θεάτρῳ τὴν θέσιν, ἣν κατέχει σήμερον ὀλόκληρος ἡ ὀρχήστρα ἐν τοῖς μελοδράμασιν¹. Καὶ ἐνταῦθα ὁ χορὸς ἐποίει ὀρχηστικὰς κινήσεις, αἵτινες ὅμως ἦσαν ἡσυχώτεραι ὡσάκις ὅμως τὸ πάθος ἤξανε καὶ ὁ χορὸς λησμονῶν τὸ οὐδέτερον πρόσωπον ἐλάμβανε μέρος εἰς αὐτὴν τὴν πρᾶξιν καὶ ἔχαιρεν ἐπὶ αἰσίῳ γεγονότι, ἢ ἐλυπεῖτο, ἢ μετέπιπτεν ἀπὸ ἀπελπισίας εἰς ἐλπίδα, τὰ ὀρχηστικὰ κινήματα καθίσταντο σφοδρότερα, καὶ ἀνάλογα πρὸς τὴν ὑπὸ τοῦ ἄσματος ἐκφραζομένην ιδέαν, ἣν ἠκολούθει καὶ ἡ ἀρμόζουσα ἀλλαγὴ τῆς ἀρμονίας· τοῦτο ἠδύνατο νὰ κατορθώσῃ μετὰ τὴν τελειοποίησιν τοῦ Προνόμου ὡς πρῶτος ἐπενόησεν αὐλοῦς ἐς ἅπαν ἀρμονίας ἔχοντας ἐπιτηδείως².»

Οὕτω ὁ χορὸς τῶν παρθένων παρ' Αἰσχύλῳ χορεύει κατὰ τὴν εἰσοδὸν τῶν Ἑπτὰ ἄδων παθητικὸν ἄσμα καὶ ἐλπίζων ὅτι οἱ θεοὶ τῆς πόλεως ἤθελον δράμῃ εἰς βοήθειαν· ἐν τῇ Ἀντιγόῃ τοῦ Σοφοκλέους χορεύει, ὅτε νομίζει, ὅτι «ἐπεφάνη τέλος τὸ φῶς τῆς χρυσῆς ἡμέρας τῇ ἐπταπύλῳ Θήβῃ»· ὅτε δ' ἐν τῷ Αἴαντι νομίζει ὁ χορὸς, ὅτι ἐσώθη ὁ ἄναξ, καλεῖ σύντροφον τῆς ὀρχήσεως αὐτοῦ τὸν χαροποιὸν ἄνακτα τῶν θεῶν «τὸν Πᾶνα»· ἐν ταῖς Τραχινίαις ὁ χορὸς τῶν παρθένων ἀκούσας, ὅτι ὁ Ἡρακλῆς νικηφόρος ἐπιστρέφει χορεύει λαμβάνουσα καὶ μὴ διώκουσα τὸν αὐλόν, τὸν τύραννον τῆς φρενὸς καὶ ὑπὸ τοῦ κισσοῦ ἀναταρασσόμενος βακχίαν ἀμιλλαν ἀμιλλᾶται³.

¹ Μόνον ἐν τῇ παρακαταλογῇ (εἶδος recitativa) ὅπου π. χ. εἰδείκνυτο ἡ εἴσοδος νέου προσώπου εἰς τὴν σκηνήν, ἤρκοῦντο εἰς τὴν συνοδίαν τῶν λεπτῶν ἤχων τῆς λύρας. Μαρτυρεῖται, ὅτι οἱ Ἀθηναῖοι ἠγάπων τὴν συνένωσιν αὐλοῦ καὶ λύρας ("Ἐφιππος παρ' Ἀθην. 14, 11), εἶχον δὲ φαίνεται τὴν εὐχαρίστησιν ν' ἀκούωσιν ἀμφοτέρω ἐν τῷ θεάτρῳ. Λύρα καὶ αὐλὸς ἐπὶ παναθηναϊκοῦ ἀμφορέως, ὅπου κῶμος νέων. Καὶ ἐν τοῖς κυκλικῶν χοροῖς προσετίθετο λύρα (Wieseler Das Satyrspiel σελ. 52 ἐξ.). Σημειωτέον, ὅτι διὰ τὴν πρὸς τὸν αὐλὸν περιφρόνησιν ἐκαλοῦντο ἐνίοτε ξένοι αὐληταὶ καὶ δὴ ἐκ Βοιωτίας (ὄρα Grasberger τόμ. 6. σελ. 374).

² Ὁ Ὑγῖνος διηγεῖται ὅτι ὁ Ἀπόλλων ἐνίκησε τὸν Μαρσύαν, διότι στρέψας τὴν ἀρμονίαν ἐτάραξεν αὐτόν, ὅστις δὲν ἠδυνήθη νὰ ποιήσῃ τὸ αὐτὸ διὰ τοῦ αὐλοῦ του. Ὁ δὲ Πausanias (γ. 12, 5, 4) διηγεῖται «τέως μὲν ιδέας αὐλῶν τρεῖς ἐκτῶντο οἱ αὐληταὶ καὶ τοῖς μὲν αὐλημα ἠῦλον Δώριον· διάφοροι δὲ αὐτοῖς ἐς ἀρμονίαν τὴν Φρύγιον ἐπείποιοντο αὐλοῖ· τὸ δὲ καλούμενον Λύδιον ἐν αὐλοῖς ἠυλεῖτο ἄλλοις». Τὸ ὄνομα Πρόνομος ἴσως συμβολικόν.

³ Αἰσχ. Ἑπτὰ 78 ἐξ. Σου. Ἀντιγ. 105 Αἴας 643 ἐξ. Τραχ. 205.

Ἐν δὲ τῷ ὑπορχήματι, οὐτινος ταχύτερος ὁ ρυθμός, ἢ ὄρχησις ἦτο σφοδρότερα καὶ ἐν τοῖς κόμμοις δὲ ἡ πρώτη μορφή ἦτο ἢ ἐν ταῖς νεκρικαῖς πομπαῖς (κόπτω = κτυπῶ τὸ στήθος) θρηνηθῆναι καὶ οὕτως ἐψάλλοντο κατὰ τὰς στιγμὰς μεγάλου πάθους, δὲν πρέπει ν' ἀμφιβάλλωμεν, ὅτι δὲν ἔμενον ἀργός ὁ χορός καὶ ὁ ὑποκριτής, διότι ἀμφοτέροι ἐψάλλον τοὺς κόμμοις. Παρατηρητέον δ' ὅτι ἢ οἱ χορευταὶ ἐψάλλον πάντες καὶ ὠρχοῦντο, ἢ οἱ μὲν ἐψάλλον, οἱ δὲ ὠρχοῦντο, ἢ τέλος ὁ κορυφαῖος ἐψάλλε καὶ οἱ ἄλλοι ὠρχοῦντο.

Μαρτυρεῖται δὲ ὅτι γραμματῶν ὠρισμέναι κεχαραγμέναι ἦσαν ἐπὶ τοῦ ἰδαίου, ἵνα κανονίζωσι τοὺς ἐλιγμούς, οὓς ὤφειλε νὰ κάμη ὁ χορός¹.

Καὶ οἱ ὑποκριταὶ δὲ ἐψάλλον ἢ ἀπήγγελλον ἀκίνητοι ἐπὶ τῆς σκηνῆς. Ὁ Κοϊντιλιανὸς λέγει, ὅτι πᾶσα τῶν ὑποκριτῶν ἡ τέχνη συνίσταται εἰς τὴν μίμησιν², ἢ στάσις τοῦ σώματος, τῆς κεφαλῆς, αἱ κινήσεις τῶν ἄλλων μερῶν τοῦ σώματος, τὸ βᾶδισμα, αἱ χειρονομίαι τὰ πάντα ἐξέφραζον τὴν ἰδέαν τοῦ ἄσματος, χαράν, λύπην, ὀργήν, παράκλησιν, ἔλεος· διάφοροι δὲ χειρονομίαι κατὰ γένος, ἡλικίαν, κοινωνικὴν θέσιν³.

Κατὰ τὸν Ἀθήναιον ὁ Αἰσχύλος ἦτο ἰκανώτατος εἰς τὸ νὰ εὕρισκε πολλά σχήματα ὀρχηστικά, ἅτινα ἐδίδασκε τοὺς χορευτάς, ἵνα ἐκτελῶσιν ἐπὶ τῆς σκηνῆς. Διηγεῖται δ' ὅτι ὁ Τελέστης οὕτω τεχνίτης ἦν, ὥστε ἐν τῷ ὀρχεῖσθαι τοὺς ἑπτὰ ἐπὶ Θῆβαις φανερά τὰ πράγματα διὰ τῆς ὀρχήσεως ἐποίησεν. Ὅσακις δ' οἱ ὑποκριταὶ εἰσῆρχοντο εἰς τὴν σκηνὴν ἢ κατέλειπον αὐτήν, ἔπραττον ταῦτα ὑπὸ ἀναπαίστους, οὓς ἐψάλλεν ὁ χορός καὶ οὓς ἠκολούθουν οἱ ὑποκριταὶ δι' ἀρμολόγων ὀρχηστικῶν κινήματων. Συνήθεις πρὸ πάντων παρ' Εὐριπίδῃ εἶναι τῶν ὑποκριτῶν μόνων οἱ χοροὶ (Solotänze).

Ἐν δὲ κωμικῷ δράματι ἐχορευέτο ὁ κόρδαξ. Ἦν δὲ ὁ κόρδαξ, ὃν αὐτὸς ἔλεγον ὁ Διόνυσος ἐξεδίδαξεν, ὄρχησις ἄσημος, ἀνειμένη, αἰσχροὶ καθ' ἣν «αἰσχροῦς τὴν ὄσφυν ἐκίνουν⁴». Περιέργον εἶναι, ὅτι ἐν Ἡλιδὶ εἰς τιμὴν τῆς Ἀρτέμιδος ἤγετο ὁ χορός οὗτος, ἐξ οὗ Κορδάκια ἐπε-

¹ Ἡσύχ. I. σ. 855.

² Quint. 1, 1, 19 «ars omnis constat imitatione».

³ Baumeister Denkmäl. des Kl. Alt. σ. 1579.

⁴ Ὁ Δημοσθ. ἐνόμιε «ἀκρασίαν τοῦ βίου καὶ κορδακισμούς», ὃ δὲ Θεόφραστος ὑβρίζων τινὰ λέγει, ὅτι εἶναι ἰκανὸς καὶ νήφων νὰ χορευῆ τὸν κόρδακα. Τὸ δὲ αἰσχροτάτον ἐν τοῖς περὶ τὸν Φίλιππον ἦτο ὅτι καθ' ἡμέραν ἐκορδάκιζον μεθύοντες (Δημοσθ. II, 18. Θεόφ. Χαρακτ. 6. Ἀθήν, 4, 630. Σουῖδ. ἐν λ.). Παράστασιν ἐν ἣ νὰ ὀρχῆται τις κόρδακα δυστυχῶς δὲν ἔχομεν.

καλεῖτο ἐνίοτε ἢ Ἄρτεμις. Ὁ Πausanias λέγων, ὅτι «οἱ τοῦ Πέλοπος ἀκόλουθοι τὰ ἐπινίκια ἤγαγον τῇ θεᾷ ταύτῃ καὶ ὠρχήσαντο ἐπιχώριον τῆς περὶ τὸν Σίπυλον κόρδακα ὄρχησιν», προφανῶς δεικνύει τὴν ἰσπανικὴν τοῦ χοροῦ τούτου καταγωγὴν, ὡς δεικνύει καὶ τὴν ἐκ τῆς Ἀσίας προέλευσιν τῆς θεᾶς¹.

Ὁ χορός τῶν κωμικῶν, ὅσους τὸ κωμικὸν δράμα ἔθετεν ἐν τῷ κόσμῳ τῶν ὀνείρων καὶ τῆς φαντασίας διὰ τῶν παντοίων σχημάτων καὶ μορφῶν, ἄς ὑπεδύετο² ἐν μέσῳ τῆς πράξεως, ἤλλασσε τὴν θέσιν αὐτοῦ καὶ προήλαυε πρὸ τῶν θεατῶν, βακχικὴν πομπὴν μιμούμενος καὶ ὀρχούμενος τὸν κόρδακα, ἀνάμνησιν τῶν «φαλλικῶν ἐπὶ Διονύσῳ ὀρχημάτων». Διὰ τὴν μεγάλην του ὁμῶς αἰσχροτήτα δὲν ἐχορευέτο ἐν πάσαις ταῖς κωμωδίαις καὶ ὁ Ἀριστοφάνης εἰς ἔπαινον τῶν Νεφελῶν αὐτοῦ λέγει, ὅτι κατ' αὐτὰς «οὐδὲ κόρδαχ³ εἴλκυσεν», γνωρίζομεν ὁμῶς ὅτι εἰσῆγαγεν αὐτὸν ἐν ταῖς Σφηξὶ καὶ ταῖς Θεσμοφοριαζούσαις⁴. Ἐνίοτε φαίνεται ἐχορευέτο καὶ βαρβαρικὸν τι ὄρχημα ὄκλασμα καλούμενον, καθ' ὃ «ὄκλαζον καὶ ἐξάνισταντο»⁵. Καὶ οἱ ὑποκριταὶ δὲ ἐξετέλουν ὀρχηστικὰς κινήσεις τῆς αὐτῆς φύσεως.

Μετριοτέρα δὲ καὶ κοσμιώτερα ἦτο τοῦ σατυρικοῦ δράματος ἢ ὄρχησις, ἣτις σίκιννις ἐκαλεῖτο. Ἡ ἀρχαιοτάτη μάλιστα σίκιννις ἦτο αἰερά, ἣ ἐχρῶντο ἐν τοῖς θεοῖς ναοῖς οἱ χειρονομούντες ἐρρωμένοι· ἐντεῦθεν ἢ σίκιννις διέβη εἰς τὸ θέατρον, τὸ κατ' ἀρχὰς σεμνὴ οὔσα ἐν τοῖς χρόνοις τοῦ Αἰσχύλου καὶ τοῦ Πρατίνου. Ἐν τῇ παλαιᾷ ταύτῃ σίκιννι ἢ Χειρονομία κατεῖχε τὸ κυριώτατον μέρος. Ὁ Wieseler τῆς παλαιᾶς ταύτης καὶ σεμνῆς διακρίνει τὴν ἐν τοῖς μετὰ ταῦτα χρόνοις διαμορφωθείσαν, ἣτις δὲν ἦτο ἐλαφρὰ καὶ ἄσημος ὡς τινες ἐνόμισαν, ἀλλὰ «ἀναμφιβόλως σεμνοπρεπὴς καὶ πομπικὴ, μετὰ δυνα-

¹ Ἡ ἐξ Ἀσίας αὕτη Ἄρτεμις πιθανὸν εἶναι ἢ Τρωαία Ἄρτεμις (Ἀθήν. 14—663), ἣτις πολλὰς ὁμοιότητας μετὰ τῆς Κυβέλης ἔχει, ὡς ὁ ἀδελφὸς αὐτῆς μετὰ τοῦ Βάχου.

² Daremberg Diction. σ. 1125.

³ Στ. 540.

⁴ Σχολ.

⁵ Ἐν. Ἀνάβ. 6. 1. 10. Παράστασιν, καθ' ἣν ὁ ὄκλαζον φέρει ἐρυθρὸν ἔνδυμα, κυανᾶ ὑποδήματα, φρυγικὸν πῖλον (Stéphani Compte-Rendu 1866 σ. 57). Ἐκ παρανοήσεως χωρίου τοῦ Πολυδεύκου (4. 100 οὕτω γὰρ τὸ ἐν ταῖς Θεσμοφοριαζούσαις ὀνομάζεται ὄρχημα τὸ Περσικὸν καὶ σύντονον) ἐνομίσθη, ὅτι ἐχορευέτο κατὰ τὰ Θεσμοφορία, ὅπερ ἄλογον (Flach σημ. 76).

μεως έκτελουμένη ὄρχησις.»¹ Ἐξετελεῖτο δὲ ὑπὸ τῶν χορευτῶν τῶν σατύρους μιμουμένων καὶ κατὰ τὸν Λουκιανὸν περιέργως ἐνδεδυμένων.

Ἵτι δίκαιον ἔχει ὁ Wieseler, ὅτι δηλ. σεμνὴ ὄρχησις ἦν ἡ σικίννις, δεικνύει καὶ ἡ εἰδησις τοῦ Λουκιανοῦ, καθ' ἣν τόσον πολὺ ἡ ὄρχησις αὐτὴ ἤρρεσεν εἰς τοὺς ἐν τῷ Πόντῳ καὶ Ἰωνίᾳ, ὥστε δι' ὅλης τῆς ἡμέρας ἠχαριστοῦντο θεώμενοι Πᾶνας καὶ Σατύρους καὶ Κορύθαντας καὶ ὡς τιμὴν ἐθεώρουν οἱ εὐγενέστατοι νὰ λαμβάνουν μέρος εἰς αὐτούς. Παρατηρητέον ἐν τούτοις, ὅτι ἐν τῷ Κύκλωπι τοῦ Εὐριπίδου ὁ κρότος τῶν σικίννιδων, λέγεται ὁμοίως μ' ἐκείνον, ὅτε τῷ Βακχίῳ ἐν τοῖς κώμοις χορεύουσι μὲ βαρβάρους αἰοιδᾶς σαυλούμενοι ἢ μαλακῶς καὶ γυναικείως χορεύοντες. (Κύκλ. 37)².

Τοιαῦτά τινα εἶναι ὅσα δύναται τις νὰ εἴπῃ περὶ τῆς ὄρχησεως ἐν τῷ θεάτρῳ. Ὅπως ἡ μελικὴ τῶν ἀσμάτων τοῦ χοροῦ εἶναι ἄγνωστος, βεβαίως δὲν εἶναι καὶ ἡ ὄρχηστικὴ αὐτῶν· ἀλλὰ δὲν δυνάμεθα νὰ εἴπωμεν, ὅτι τοῦ χοροῦ τὰ ὄρχηστικὰ κινήματα ἐμελετήθησαν τόσον καλῶς, ὅσον ἡ μετρικὴ τῶν ἀσμάτων αὐτῶν, ἐν ἧ οἱ Hermann, Böckh, Dindorf, Westphal, Weil κατέβαλον μεγάλην ὑπομονὴν καὶ εὐφυΐαν. Εἶναι δὲ λυπηρὸν τοῦτο, διότι ἐκ τοιαύτης μελέτης ἡ δύνατο οὐ μόνον νὰ δειχθῇ ἡ πάντεχνος καὶ παναρμόδιος τοῦ ἀρχαίου δράματος πλοκή, ἀλλὰ καὶ ἡ ἐρμηνεία τοῦ ποιητοῦ νὰ προαχθῇ.

Ὅτε ἡ Ἰοκάστη ἐν ταῖς Φοινίσσαις ἐπαναβλέπει τὸν υἱὸν αὐτῆς Πολυνεΐκην μετὰ χρόνον πολὺν, καταλαμβάνεται ὑπὸ χαρᾶς καὶ ταύτην διὰ τε τοῦ μέλους καὶ τῆς λέξεως καὶ τῶν ὄρχηστικῶν κινήματων ἐκδηλώνει. «Ἐκείσε καὶ δεῦρο περιχορεύουσα» τέρψιν τῶν παλαιῶν λαμβάνει ἡδονῶν. Τὴν δὲ μεγάλην αὐτῆς ἡδονὴν ἀποκαλεῖ «πολυελικτον» καὶ τὴν ἐκφράζει καὶ «χερσὶ καὶ λόγοισι» προσκαλοῦσα τὸν Πολυνεΐκην νὰ λάβῃ διὰ τῶν χειρῶν τὸν μαστόν της καὶ ν' ἀκουμδῆσῃ τὴν

¹ Wieseler σ. 64. Παραστάσεις Σατύρων ἐπὶ ἀγγείων ὀρχουμένων ἄπειροι· ἀλλὰ πάντα τὰ σχήματα, ἃ βλέπομεν παρ' αὐταῖς, βεβαίως δὲν ἀναφέρονται εἰς τὸ θέατρον μόνον· νοητέα καὶ περὶ τῶν βακχικῶν πομπῶν. Ὅρα παρὰ Daremberg (εἰκ. 1124, Σάτυρον ὀρχούμενον ποιοῦντα τὴν δεξιὰν ἐπὶ τοῦ ἰσχίου, τὴν ἀριστερὰν τεταμένην ἔχοντα καὶ ἐγείροντα τὸν πόδα).

² Ὁ Wieseler ἐν τῇ μελέτῃ αὐτοῦ τὸ πλεῖστον μέρος ἀφιερώνει εἰς τὸ περὶ τὴν ἐνδυμασίαν τῶν Σατύρων καὶ δὴ ἀπὸ σ. 66 καὶ ἐξ.

³ Ἐσικίννην τὴν κατάγωγὴν τῆς σικίννιδος ἐπίστευον οἱ ἀρχαῖοι. Ὁ Εὐστάθιος ἀπὸ Ἀρριανοῦ παραλαμβάνων λέγει, ὅτι οἱ Φρύγες ὠρχήσαντο αὐτὴν πρὸς τιμὴν τοῦ Σαβαζίου Διονύσου· ἄλογα δ' εἶναι τὰ τοῦ ME λέγοντος ὅτι ἀπὸ τοῦ παιδαγωγοῦ τοῦ Θεμιστοκλέους Σικίννου ἔλαβε τὸ ὄνομα.

κεφαλὴν του εἰς τὸ στήθος της ὥστε τῆς χαιτίης του ὁ μαῦρος πλόκαμος νὰ σκιάσῃ τὸ πρόσωπόν της¹. Ἀλλὰ συνηθέστεροι καὶ ὠραιότεροι ἦσαν οἱ χοροὶ, εἰς οὓς παρεδίδοντο οἱ ὑποκριταὶ ἐν στιγμαῖς λύπης μεγάλης· διότι, ὡς θὰ δεῖξωμεν ἄλλοτε, οὐ μόνον τῆς χαρᾶς ἀλλὰ καὶ τῆς λύπης δηλωτικὸς ἦτο ὁ χορὸς παρὰ τοῖς ἀρχαίοις. Ἡ Ἀντιγόνη ὅτε ἔμαθε τὴν ἀλληλοκτονίαν τῶν ἀδελφῶν καὶ τὴν αὐτοχειρίαν τῆς μητρὸς ψάλλει θρήνον, ὃν δὲν δύναται τις ἄνευ δακρύων ν' ἀναγνώσῃ. «Τίς ὄρνις, ἀνακράζει, ἢ εἰς τῆς δρυὸς ἢ τῆς ἐλάτης τὰ φύλλα κεκρυμμένη θὰ ἔλθῃ νὰ συνοδεύσῃ τοὺς ὀδυροὺς τῆς ὄρφανῆς;» Κλαίουσα καὶ ψάλλουσα τὸ θρηνητικὸν μέλος παραδίδεται εἰς χορὸν βακχικόν, χορὸν ἀρμόζοντα εἰς τοὺς νεκροὺς τοῦ Ἄδου, καὶ μὴ καλύπτουσα τὴν ἀβρὰν της παρειᾶν διὰ τῆς βοστρυχῶδους κόμης· οὐδὲ ἔχουσα εἰς τὴν παρειᾶν τὸ ἐρυθρὸν τῆς αἰδοῦς χρῶμα, ὅπερ εἶναι τόσον ὠραῖον ὅταν βάπτῃ τὴν παρειᾶν τῆς παρθένου, φέρεται «βάκκη νεκρῶν, βίψα μακρὰν τῆς κεφαλῆς τὰς καλύπτρας, ἀφήσασα τὸ τῆς τρυφῆς ἐνδυμα—ἀπαρχαὶ αὐταὶ τοῦ πολυστόνου νεκρικοῦ της θρήνου». Ἐνώπιον τῶν τριῶν πτωμάτων, δύο ἀδελφῶν καὶ γραιᾶς μητρὸς² ἐκτελεῖται ὁ θρήνος καὶ ὁ χορὸς αὐτὸς τῆς χρυσοῦς παρθένου· ὅποιαν ἐντύπωσιν νὰ ἔκαμε εἰς τοὺς θεατὰς καὶ πόσα δάκρυα θὰ ἔχυσαν καὶ οἱ σκληρότεροι!

Ὅμοιον θρήνον μὲ χορὸν ἐκτελεῖ ἡ Ἡλέκτρα, ἡ στυγνὴ τοῦ Τυνδάρεω κόρη, κλαίουσα διὰ τοὺς σχετλίους πόνους καὶ τὴν στυγεράν της ζῶν. «Ἐμπρός, φωνάζει ἡ ἰδία, ὦρα εἶναι νὰ τανύσῃς τοῦ ποδὸς τὴν ὀρμὴν, προχώρει, προχώρει κατακλαίουσα». Προφανῶς δὲ ὅταν κραυγάζῃ «διὰ σέ, ὦ πάτερ τοὺς γόους τούτους θρηνώ, κατατέμνουσα μὲν τὸ πρόσωπόν μου, τὴν δὲ χεῖρα ἐπὶ τὴν κόμην μου θέτουσα, ἵνα κόψω αὐτὴν ἐπὶ τῷ θανάτῳ σου», ἀκολουθεῖ τοὺς λόγους της διὰ τῶν προσηκόντων ὄρχηστικῶν κινήματων καὶ χειρονομιῶν³. Καὶ τοῦτο μὲν ἐν τῇ τραγωδίᾳ Ἡλέκτρα· ἐν δὲ τῷ Ὁρέστῃ θρηνεῖ καὶ πάλιν ἡ Ἡλέκτρα χορεύουσα αλευκὸν ὄνυχα θέτουσα ἐπὶ τῆς παρειᾶς, κτυποῦσα τὴν κεφαλὴν, σίδηρον ἐπὶ τῆς κεφαλῆς της διὰ νὰ κόψῃ τὴν κόμην θέτουσα⁴· χειρονομικῶς ἐκτελοῦνται ἅπαντα ταῦτα. Ὁραία θὰ ἦτο ἡ μετὰ δρόμου εἰς τὴν σκηνὴν εἰσελάσασα μαινὰς Κασσάνδρα, ἡ δυστυχῆς προφήτις, ἣτις ἐγελᾶτο καὶ ἐσκώπτετο τὰς δυστυχίας προλέγουσα. Αἱ αἰχμάλωτοι Τρωάδες πρόκειται νὰ διανεμηθῶσι δοῦλαι εἰς τοὺς νικητὰς Ἑλλήνας καὶ ἡ Κασσάνδρα μὲ πικροτάτην εἰρωνείαν θρηνεῖ τὴν τύχην αὐτῆς. «Ἐμπρός ἔμπρός· φῶς φέρε, σέβομαι τοῦ Ὑμεναίου τὴν γλόγα, ἣτις θὰ φωτίσῃ τοὺς ἐν Ἀργεὶ γάμους μου· σὺ κλαίεις, μῆτέρ

¹ Εὐριπ. Φοιν. 301 ἐξ.

² Ὅτι τὰ πτώματα εἶχον φέρει εἰς τὴν σκηνὴν δεικνύεται ἐκ τῶν κατωτέρω, ὅπου ὁ Οἰδίπους ζητεῖ τυφλὸς νὰ θωπεύσῃ διὰ τῆς χειρὸς τοὺς νεκροὺς (στ. 170 ἐξ.)

³ Ἡλ. 112 ἐξ.

⁴ Ὁρ. 960 ἐξ.

μου, κλαίεις τὸν θανόντα πατέρα καὶ τὴν φίλην πατρίδα, αὐτὸ τὸ πῦρ διὰ τοὺς γάμους μου ἀνάπτω, ὅπως συνηθίζεται εἰς τὰς παρθένους· ἐμπρός, πάλτε τὸν πόδα, ἄρχισε χορὸν, εὐάν, εὐοῖ, ἐμπρός ὀδηγεῖ τὸν χορὸν σύ, Φοῖβε· χόρευε, μήτερ, ἔλισσε ἐδῶ καὶ ἐκεῖ τὸν πόδα σου ὅπως καὶ ἐγὼ· ἐμπρός μέλπετε, καλλίπετλοι τῶν Φρυγῶν κόραι, τοὺς γάμους μου, τὸν πεπρωμένον μοι σύζυγον¹.»

Καὶ παρ' Αἰτχύλῳ ἡ Κασσάνδρα θρηνεῖ ἔνθεος καὶ βακχευομένη, χορεύουσα συγχρόνως πρὸ τοῦ ἐκπλήκτου χοροῦ Ἀργείων πρεσβυτῶν. Συγχρόνως προμκντεύεται ἡ Κασσάνδρα τὸν ἑαυτῆς καὶ τοῦ Ἀγαμέμνονος θάνατον, ὃν ὅμως γνωρίζει ὅτι δὲν δύναται αὐτὴ νὰ φύγῃ. Εἶτα πηδᾷ εἰς τὰ δῶματα ὡς μέλλουσα ν' ἀποθάνῃ καὶ ῥίπτει συγχρόνως τοὺς στεφάνους, οὗς ὡς μάντις φορεῖ. «Τοῦτο τὸ μέρος τοῦ δράματος θαυμάζεται, λέγεται ἐν τῇ ὑπόθεσιν, ὡς καὶ ἐκπληξιν καὶ οἶκτον ἐμποιεῖν²».

Θρήνους μετ' ὀρχήσεως ἀναβοᾷ καὶ ἡ Κρέουσα, ὅτε κλαίει τὴν ἀπιστίαν τοῦ συζύγου της, ὡς νομίζει·³ ὁμοίως καὶ ἡ Ἑλένη, ὅταν ἐξ ὑπαμοιβῆς κλαίῃ μετὰ τοῦ χοροῦ τὴν τύχην της⁴, καὶ ἡ Εὐάδην ὅταν ἐπὶ βράχου ἵσταμένη, εἶναι ἐτοιμὴ νὰ πῆσῃ ἐπὶ τοῦ πτώματος τοῦ ἀνδρός της «ἀπὸ τῆς πέτρας ἐκείνης καὶ νὰ συμμίξῃ τὸ σῶμά της μὲ τὸ ὑπὸ τοῦ πυρός ἀποξηραθὲν καὶ τὸ δέρμα πλησίον τοῦ δερμάτος νὰ θέσῃ».⁵ Δύσκολον ὄρχησιν θὰ εἶχε νὰ ἐκτελέσῃ ὁ ὑποκριτὴς ὁ τὴν Ἀγαύην ὑποκρινόμενος, ὅτε ἐν μανικῶ καὶ ἐνθέῳ ὀργισμῶ εἰσορμαῖ εἰς τὴν σκηνὴν, τὴν κεφαλὴν τοῦ ἰδίου υἱοῦ, ὃν αὐτὴ διεσπάραξεν, ἐπὶ τοῦ θύρτου ἔχουσα καὶ μανθάνει παρὰ τοῦ Κάδμου ὅ,τι ἔπραξεν⁶.

Ἄλλὰ περὶ τοὺς θρήνους τούτους καὶ τοὺς κατ' αὐτοὺς χορούς τῶν ὑποκριτῶν χρειάζεται ἐρευνα περισσοτέρα. Ἀκόμη καὶ τώρα διεξερχόμεθα αὐτοὺς καὶ συγκινούμεθα καὶ θακρῦει τὸ ὄμμα μας — ποῖαν ἐντύπωσιν νὰ ἔκαμνον εἰς τὸν Ἀθηναϊκὸν δῆμον οἱ μετ' ὀρχήσεων αὐτοὶ θρήνοι τοῦ ἀγαπητοῦ των ποιητοῦ, τοῦ μεγίστου τραγικοῦ ποιητοῦ τῶν αἰώνων, οἱ θρήνοι αὐτοί, ὅτινες ἦσαν ἀντανάκλασις τῆς ἀείποτε θρηνοῦσης εὐγενοῦς του ψυχῆς;

*Ορχησις ἐν τῷ νεωτέρῳ δράματι δὲν ὑπάρχει, ἀφοῦ καθόλου ὁ χαρακτήρ του εἶναι ἄλλος παρὰ τὸ ἀρχαῖον δράμα. Ἐν τούτοις οἱ Ἰσπανοὶ δραματογράφοι, ὁ Καλδερὼν καὶ Λόπε δὲ Βέγα, ἔχουσιν ἐνίοτε καὶ ὄρχησιν ἐν τοῖς δράμασιν αὐτῶν καὶ ἐν τῷ στρατοπέδῳ τοῦ Βαλλεσταῖν τοῦ Schiller οἱ κυνηγοὶ χορεύουσι βάλς μετὰ κορῶν, ὑπὸ τοὺς ἤχους ἐγχωρίων ὀργάνων, τὰ ὅποια παίζουσιν ἄλλοι ὑποκριταί.

Ἄδαμάντιος Ἴ. Ἄδαμαντίου

¹ Τρωάδες 308 ἐξ.

² Αἰσχύλ. Ἀγαμέμν. 1020 ἐξ.

³ Ἰωνι. 859 ἐξ.

⁴ Ἐλ. 164 ἐξ.

⁵ Ἰκέτ. 990 ἐξ.

⁶ Βάχχαι 1168.